

REGIONÁLIS BAROMÉTER 2019

Fejlődési idealizmus, regionális identitások,
korrupciópercepció, demokráciafelfogás
és magyarellenesség Romániában

Kiss Tamás – Csata István – Toró Tibor

Regionális
Barométer
2019

Regionális Barométer – 2019

Fejlődési idealizmus, regionális identitások,
korrupciópercepció, demokrácia-felfogás
és magyarellenesség Romániában

Kiss Tamás – Csata István – Toró Tibor

Szerzők:

Kiss Tamás szociológus, a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársa,
a Transylvania Inquiry társtulajdonosa.

Csata István piackutató, a Kynetec munkatársa.

Toró Tibor politológus, a Sapientia EMTE és a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet
munkatársa, a Bálványos Intézet kutatási igazgatója.

Szakmai lektor: Székely István Gergő Székelyföldi Közpolitikai Intézet, kutatási igazgató

Olvasószerkesztő: Filep Tamás Gusztáv

Tördelés és borítóterv: Fórizs Attila

Nyomdai munkálatok: Cristal Print

Felelős kiadó:

Székelyföldi Közpolitikai Intézet (www.szki.ro)

Bálványos Intézet (www.balvanyos.org)

ISBN 978-973-0-31600-1

Tartalom

A kutatás és az adatfelvétel jellemzői	5
I. Fejlődési idealizmus és globális hierarchiák	11
1. A fejlődési idealizmus és a fejlődéssel kapcsolatos elképzelések empirikus vizsgálata	13
2. A fejlődési hierarchiák elfogadottsága	17
3. Az országok fejlettségi rangsora	19
4. Románia (alul)pozicionálása	22
5. A fejlettség kritériumai	27
6. Fejlődési optimizmus	31
II. Regionális identitások és hierarchiák	37
1. Regionális identitások: az azonosulás szintjei	41
2. Regionális fejlettségi hierarchiák	45
3. Állami újraelosztás: a régiók részesedése és hozzájárulása	53
3.1. Az egyes etnikai csoportok hozzájárulása	57
4. A decentralizáció és regionalizáció támogatottsága	59
5. A regionális/adminisztratív átszervezés megítélése	64
6. Mely párt képviseli leginkább az egyes régiókat?	67
7. Regionális és vegyes (román–magyar) pártra való szavazási hajlandóság	73
III. Korruptiópercepciók	77
1. A román antikorrupciós diskurzus jelentésrétegei	81
1.1. A globális antikorrupciós diskurzus	81
1.2. Băsescu felülről irányított „neopopulizmusa”	84
1.3. A városi professzionális középosztály protesztmozgalma	86
2. Mi a korruptió?	88
3. Korruptiópercepciók: személyes tapasztalatok és általános vélekedések	91
4. Az európai uniós intervenció megítélése	96
IV. Demokrácia-felfogások és a politikai kultúra elemei	97
1. A demokrácia hétköznapi jelentése	100
2. A demokratikus berendezkedés támogatottsága és a román politikai rendszer megítélése	106
3. Intézményekbe vetett bizalom	111
4. Nem demokratikus döntési mechanizmusok támogatottsága	115
5. Közéleti aktivitás, részvétel	123
V. Etnikumközi viszonyok, magyarellenesség	129
1. Az etnikumközi viszonyok és a kisebbségi jogok általános megítélése	133
2. A magyar etnopolitikai célkitűzések és specifikus jogok megítélése	134
3. A magyar állampolgárság- és nemzetpolitika megítélése	136
4. Magyarellenesség-index	138
5. A szomszédos országokban élő románokkal és a bevándorlókkal szemben táplált attitűdök	139
VI. Összegzés	143
Bibliográfia	151

A kutatás és az adatfelvétel jellemzői

A Székelyföldi Közpolitikai Intézet és a Bálványos Intézet által kezdeményezett *Regionális törésvonalak Romániában* vizsgálat keretén belül 2019 tavaszán nagymintás adatfelvételre került sor, amely Románia teljes népességét és az erdélyi magyarokat vizsgálta. Az adatfelvételt a *Transylvania Inquiry* és a *TT Research & Communications* végezte. A vizsgálat öt, egymással összefüggő terület feltérképezésére vállalkozott, amelyek egyben kutatási jelentésünk nagy fejezeteit képezik. Ezek a következők:

1. *Fejlődési idealizmus.* Milyen képzeteket társítanak a románok (és az erdélyi magyarok)¹ a fejlődéshez? Mit értenek fejlődésen? Hogyan ítélik meg Románia helyét a fejlődési hierarchiában, és hogyan ítélik meg az ország fejlődési kilátásait?
2. *Regionális identitások.* Milyen erős Romániában a regionális identifikáció és egyáltalán milyen területi egységekhez kötődik? Hogyan függ össze ez a kérdés a belső fejlettségi hierarchiák és általában véve a fejlődés kérdésével? Milyen eséllyel aktivizálódhatnak politikailag a regionális törésvonalak? Mekkora a decentralizáció, a regionális pártok, az ország föderális átalakításának a támogatottsága?
3. *Korrupciópercepciók.* Hogyan viszonyulnak a kérdezettek a korrupció kérdéséhez és az antikorrupciós diskurzus különböző elemeihez? Hogyan viszonyul a korrupcióellenes harc támogatása a fejlődésről alkotott képzetekhez? Hogyan befolyásolja a korrupcióellenes retorika a demokrácia-felfogásokat?
4. *Demokráciakoncepciók és a politikai kultúra elemei.* Mit gondolnak a románok a demokráciáról? Melyek számukra a demokratikus berendezkedés legfontosabb elemei? Hogyan viszonyulnak olyan, a normatív demokrácia-felfogásokkal összeférhetetlen intézményes megoldásokhoz, mint a törvényhozás ügyészi ellenőrzése, a technokrácia vagy az erőskezű, nem választott vezető? Melyek a román politikai kultúra ezzel összekapcsolódó elemei? Hogyan alakultak a különböző politikai részvételi formák és a különböző intézmények iránti bizalom?
5. *Etnikumközi viszonyok, magyarellenesség.*² Hogyan viszonyul a román társadalom a kisebbségi jogokhoz, a magyar etnopolitikai törekvésekhez és a

1 A jelentésben a románok kifejezést helyenként romániai értelemben használjuk. Stilisztikai megfontolások alapján az országos adatok tárgyalásakor nem fogjuk minden esetben pontosítani, hogy az adott adatsor az erdélyi magyarok válaszait is tartalmazza, és a számunkra mesterkéltnek tetsző romániai kifejezést is hanyagolni fogjuk. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az erdélyi magyarokat „románnak” tekintenénk.

2 Magyarellenességen nem feltétlenül valamilyen egyedi (unikális) viszonyulást értünk. A magyarok a románok szemében az egykor domináns („birodalmi”) kisebbség típusát testesítik meg. Az etnikai rétegződési mutatószámok alapján már régóta semmilyen értelemben nincsenek ugyan domináns pozícióban, azonban az egykor helytálló képzetek az etnikai sztereotípiák szintjén máig élnek. A magyarokról alkotott román képzetek másik meghatározója a politikailag mobilizált és befelé forduló közösség elképzelése. A magyarokhoz való viszonyulás sajátosságait (a „kisebbségekhez”, „kisebbségi jogokhoz” való általános viszonyulástól való eltéréseit) ezen sajátosságok ismeretében érthetjük meg. Lényeges továbbá az is, hogy fogalomhasználatunknak nincs semmi köze azon magyarországi (jobboldali) retorikához, amely bizonyos (baloldali) magyar politikai szereplők vagy akár a nemzetközi liberális mainstream magyarellenességéről beszél.

magyar(országi) nemzetpolitikához?³ Mennyire fogadják el a területen kívüli állampolgárságot? Hogyan viszonyulnak a „határon túli román közösségek”-hez?

Ahogy az a kutatási kérdések felsorolásából is kitűnt, úgy véljük, elsősorban az első négy terület az, ami szorosabb, a fejlődés fogalma köré épülő tematikai egységet alkot, míg a magyarokkal kapcsolatos attitűdök kérdése ehhez csak részlegesen kapcsolódik. Ez utóbbi téma kapcsán a célunk az volt, hogy a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, illetve korábban az Etnobarométer⁴ kutatási programjai keretében készült adatfelvételek idősorait kiegészítsük és aktualizáljuk. Természetesen e mellett arra is törekszünk, hogy a többi vizsgált jelenségegyüttesen keresztül a magyarellenesség hátterét is jobban megértsük.

Jelen dokumentum nem szaktanulmány, hanem kutatási beszámoló. Fő célja az empirikus adatok bemutatása, elsődleges közlése, s ez a szerkezetét is meghatározza. A kutatási jelentés mint műfaj az argumentatív jellegű tanulmánynál nagyobb lehetőséget ad egy szerteágazó tematika bemutatására. A vizsgálat és a jelentés során mindazonáltal arra törekedtünk, hogy a vizsgált jelenségeket ne csupán „mérjük”, hanem azok kontextusát, a közöttük lévő összefüggéseket is megértsük. Ezért minden tematika esetében részletesen bemutatjuk a vizsgálat mögötti fogalmakat, hipotéziseket, adott esetben akár az elméleti jellegű megközelítéseket, és ezeket próbáljuk meg ütköztetni a vizsgálat empirikus eredményeivel.

Adatfelvételünk jellemzői a következők:

- > *Az adatfelvétel időpontja:* 2019. március 16.–április 29.
- > *Célpopuláció:* Románia teljes népessége és az erdélyi magyarok. Mindkét népesség esetében a választásra jogosult (18 év fölötti) állandó lakosságra terjedt ki az adatfelvétel.
- > *Mintanagyság:*
  - Románia 1151 fő.
  - Erdélyi magyarok 1105 fő.
- > Az eredmények 95%-os valószínűségi szint mellett maximum $\pm 2,9\%$ -os hibahatárral érvényesek.
- > *Lekérdezés típusa: face-to-face.* A lekérdezés kérdezőbiztosok segítségével a megkérdezett lakásán történt, a Transylvania Inquiry, illetve a TT Research & Consulting kérdezőbiztosi hálózatán keresztül.

3 A jelentésben döntően a *magyar nemzetpolitikát* használjuk. Ezen kizárólag Magyarország nemzetpolitikáját értjük (az angol *kinstate policy* értelmében). A kisebbségi közösségek politikai cselekvése (*minority political agency*) ettől fogalmilag elkülönül, még ha a kettőnek adott esetben lehetnek is azonos célkitűzései.

4 Lásd erről: http://www.edrc.ro/projects.jsp?project_id=19 (Letöltés ideje: 2019. 12. 24.)

- > *Mintavétel típusa:* rétegzett, véletlenszerű mintavétel.

A településeket régió, településméret (illetve a magyar minta esetében etnikai összetétel) szerinti rétegekbe soroltuk. Az így kialakított rétegeken belül a településeket véletlenszerűen választottuk ki, ügyelve arra, hogy azok a lakosság (illetve az ott élő magyarok) számával arányos valószínűséggel kerüljenek a mintába.

Azokon a településeken, ahol nem folyamatos a házzámozás, véletlenszerűen utcákat választottunk ki, szintén figyelembe véve azt, hogy az adott utcában hányan laknak.

A háztartásokat a megadott utcán belül véletlen kezdőpontból kiindulva és lépték segítségével (ügynevezett véletlenszerű séta módszerrel) kellett kiválasztani.

A háztartáson belül a megkérdezetteket nem és életkor szerinti kvóta alkalmazásával szelektáltuk.

- > Az eredményeket nem, életkor, iskolai végzettség, régió, településméret és nemzetiség szerint *súlyoztuk*.

1. táblázat. A ténylegesen lekérdezett esetszámok és az egyes régiók aránya súlyozás után az egységesített adatbázisban

	Ténylegesen lekérdezett esetszám	Súlyozás utáni arány
Székelyföldi magyarok	467	2,1
Partiumi magyarok	254	1,6
Közép-Erdélyben élő magyarok	294	1,6
Szórványban élő magyarok	164	1,1
Erdélyi magyarok összesen	1179	6,4
Erdélyi románok	524	27,5
Erdély összesen	1703	33,9
Munténia (Bukaresttel és Dobrudzsával együtt)	290	35,0
Moldva	166	20,5
Olténia	97	10,6
Erdélyen kívül összesen	553	66,1
Románia összesen	2256	100

Kérésre az egységesített, Romániára (és benne az erdélyi magyarokra) súlyozott adatbázis a Székelyföldi Közpolitikai Intézet archívumában hozzáférhető.

Fejlődési idealizmus és globális hierarchiák

---

1. A fejlődési idealizmus és a fejlődéssel kapcsolatos elképzelések empirikus vizsgálata

Kutatásunk talán legfontosabb alapfogalma, a *fejlődési idealizmus* (*developmental idealism*) Arland Thornton nevéhez köthető,⁵ a globális fejlettségi hierarchiákra és ezen belül Románia fejlettségi pozíciójára vonatkozó kérdéseink pedig szorosan kapcsolódnak a *Developmental Idealism Studies* kutatási projekthez.⁶ A fejlődési idealizmus kognitív szerkezete meglehetősen tiszta formában fellelhető azokban az evolucionista modernizációelméletekben, amelyek a második világháborút követően a társadalomtudományban egyeduralkodónak számítottak. Az ezekben kikristályosodó fejlődési modell ugyanakkor mélyen gyökerezik a felvilágosodás eszmerendszerében és – ahogy Thornton rámutatott – legalább a XVI. századtól alapjaiban határozza meg a társadalmi változásról való gondolkodásunkat. Lényeges különbség azonban, hogy (Thornton felfogásában) a fejlődési idealizmus nem a modernizáció vagy a társadalmi változás egyik (tudományos) elmélete, hanem egy *kulturális modell, vagyis hit-, norma- és jelentésrendszer*, amely egyéni és társadalmi szinten egyaránt meghatározza a cselekvést. Ebből a perspektívából nézve nem az a kérdés, hogy vajon a fejlődésről alkotott elképzeléseink helyesek-e, vagy hogy a fejlődési hierarchiákra vonatkozó képzeinket visszaigazolják-e a tények, hanem – hogy az emberek mit gondolnak a fejlődésről, és hogy a fejlődési idealizmust a társadalom mekkora hányada és mely szegmensei fogadják el.

A fejlődési idealizmusnak (mint kulturális modellnek, vagyis hit-, jelentés- és normarendszernek) az elemei a következők:

1. *A társadalmi fejlődés alapvonalai és fő stádiumai világszerte minden országban hasonlóak.* Következésképpen az országokat rangsorolni lehet fejlettségi szintjük szerint.
2. *A nyugati magországok (Nyugat-Európa és az angolszász telepes társadalmak) a társadalmi és gazdasági fejlődés csúcsán helyezkednek el.* Következésképpen minden más ország számára a fejlődés modelljeként szolgálnak.
3. *A fejlődési idealizmus hívei szerint a fejlődés különböző dimenziói között oksági kapcsolat van, vagyis például a gazdasági prosperitás egyaránt összekapcsolódik a demokratikus intézményekkel, a nyugati családdal és a piacgazdasággal.* Fontos továbbá, hogy a fejlődéssel kapcsolatos elképzelések az 1980-as évektől kezdődően alapvetően átrendeződtek, mégpedig az úgynevezett neoliberális fordulat, illetve az államszocialista modernizációs kísérletek bukása nyomán. Ettől kezdve a piacgazdaság és a nyugati típusú demokrácia a fejlődéssel kapcsolatos diskurzusok középpontjába került, és a fejlettség mércéjéül szolgált (miközben a korábbi modernizációelméletekben ez nem volt feltétlenül így).

5 Thornton, Arland: *Reading History Sideways: The Fallacy and Enduring Impact of the Developmental Paradigm on Family Life*, Chicago, University of Chicago Press, 2005.

6 A Developmental Idealism Studies alapkérdőívét (*core questionnaire*) lásd: https://www.developmentalidealism.org/projects/familylife/docs/argentina_questionnaire.pdf (Letöltés ideje: 2019. 12. 25.)

4. A felzárkózó fejlődés (*catch up type development*) nemcsak kívánatos, hanem lehetséges is. A periféria és a félperiféria országai bekerülhetnek a magországok exkluzív klubjába, ha elég következetesek a társadalmi és gazdasági modernizációt elősegítő intézmények és értékek átvételében, illetve általában véve a nyugati modellek követésében. Ha viszont mégsem sikerül bekerülniük a centrumba, annak az „atavisztikus” intézményes struktúrák és társadalmi értékek az okai. Az 1990-es évek második felétől kezdődően a korrupcióellenes küzdelem is bekerült a fejlődéstdiskurzusok főáramába, és a fejlődési idealizmus logikáját követő kutatók a tágran értelmezett korrupciót (vagyis a klienteláris struktúrákat, illetve az erkölcsi univerzalizmus helyett partikuláris logikák szerint működő intézményeket) ilyen „atavizmusként” értelmezték. Ebben a logikában érthető meg Paul Wolfowitznak, a Világbank elnökének 2006-os kijelentése, amely a korrupciót a fejlődés legfőbb gátjaként azonosította.⁷

A fejlődési idealizmus társadalmi, intézményes és diskurzív beágyazottságával kapcsolatban két dolgot érdemes kiemelni:

- > Egyrészt gyakran hangoztatott érv, hogy az evolucionista modernizáció értelmezések az 1970-es években kezdődő- úgynevezett kulturalista fordulat nyomán teret veszítettek a társadalom- és humán tudományokban. Ez részben valóban igaz. Az evolucionista modernizációértelmezésnek olyan elméleti szempontból tiszta formái, mint például a strukturalista funkcionálizmus⁸ a szociológiában vagy a demográfiai átmenet elmélete a népese-
déstudományban⁹ ma divatjamúltnak és problematikusnak számítanak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a fejlődési idealizmus mint társadalomtudományos vagy közpolitikai keret kiszorult vagy akár csak meggyengült volna. Inkább arról van szó, hogy olyan keretekben fogalmazódott újra, mint a de-

7 Lásd Marquette, Heather: The World Bank's Fight against Corruption, *The Brown Journal of World Affairs* 2007/2., 27–39.

8 A strukturalista funkcionálizmus a társadalomra mint komplex egészre tekint, amelynek részei a stabilitás és szolidaritás fenntartása érdekében működnek együtt. Mindez egy makroszintű megközelítéshez kapcsolódik, és központi szerepet játszik benne a társadalom mint élő organizmus metaforája. A megközelítés egyik előfutára, Herbert Spencer a társadalmat (élő) szervezet-hez hasonlította, amelynek szervei (a későbbi Talcott Parsons-féle alrendszerek) az (élő) egész fennmaradásán dolgoznak. A strukturalista funkcionálizmus a szociológiában az 1940-es és 1950-es években élte virágkorát, ezt követően azonban gyorsan teret veszített egyrészt a különböző konfliktuselméletekkel, másrészt az empirikusabb orientációjú, úgynevezett „középszintű elméletek”-kel szemben. A politikatudományon belül a strukturalista-funkcionalista orientáció továbbra is fennmaradt: Almond és Verba elmélete ezen irányzat kései megjelenési formájának tekinthető.

9 Lásd Notestein, Frank: Population. The Long View, in Theodore W. Schultz (ed.): *Food for the World*, Chicago, University of Chicago Press, 1945. A demográfiai átmenet elmélete sokáig a demográfiai diszciplína megkérdőjelezhetetlen makronarratívájaként működött. Az elmélet azt írja le (és feltételezi), hogy a társadalmak a modernizáció során egy magas születési és halálzási rátával jellemezhető kezdeti stádiumból egy új, alacsony születési és halálzási rátával jellemezhető állapotba jutnak. Az utóbbi évtizedekben az elméletet sok oldalról kritizálták, a modernizációelméleti keret azonban a demográfusok között ma is elfogadottabb (és kevésbé reflektált), mint más társadalomtudományos diszciplínákon belül.

mokráciaelmélet, a neoliberális közgazdaságtan, az emberi jogi diskurzus¹⁰ vagy a korrupciókutatás. Ugyancsak a fejlődési idealizmus erősödéséhez vezetett, hogy egy sor nemzetközi szervezet, multinacionális vállalat, segélyezési program kulturális alapjává vált.¹¹

- > Másrészt Kelet-Európában az 1989-es rendszerváltásokat követően a fejlődési idealizmus egy különösen tiszta (és meglehetősen utópisztikus) felfogása nyert teret, azzal párhuzamosan, hogy a -szintén modernista-államszocialista rezsim bukásával egy új (neoliberális) konszenzus alakult ki a lehetséges és kívánatos fejlődési pályákról. Az új konszenzus része volt a *fejlődési hiperoptimizmus*, vagyis az a hit, hogy intézményes reformokkal, azaz a funkcionális piacgazdaság és a nyugati típusú demokráciák intézményeinek az átvételével ezek a társadalmak utolérhetik a nyugat-európai magországokat. Melegh Attila¹² ebben az összefüggésben használta a *liberális utópia*, Alexander Kiossev¹³ pedig az *önkolonizáló kultúra* kifejezést. Mindkető a fejlődési optimizmushoz, illetve a nyugati modellek utópisztikus követéséhez kapcsolódik. Érdemes azt is kiemelni, hogy a visegrádi csoport országaiban az európai uniós csatlakozást követően ez a fajta liberális utópia (vagy fejlődési hiperoptimizmus) teret vesztett, és több országban valójában megbukott a rendszerváltást követően kialakult modernizációs konszenzus. Az Orbán Viktor vagy a Kaczyński fivérek nevével fémjelezhető antiglobalista és euroszeptikus „populizmus”¹⁴ ezzel a váltással áll összefüggésben. A rendszerváltást követő átmenet kritikusai (bal- és jobboldalról egyaránt) megfogalmazták, hogy a nyugati intézmények átvételére irányuló reformok, illetve az „ortodox” (neoliberális) gazdaságirányítás csak súlyosbították a kelet-európai¹⁵ társadalmak problémáit, és megerősítették azok félperiférikus helyzetét. Következésképpen – hangoztatják a kritikusok – a társadalmi fejlődés új modelljeire van szükség, amelyek megvédik ezeket a társadalmakat

10 Magunk Arland Thorntonhoz hasonlóan „agnoszticizmusunkat” hangsúlyozzuk a fejlődési idealizmussal szemben. Személyesen az emberi jogi diskurzusnak vagy a demokráciának normatív alapon elkötelezettjei vagyunk, azonban ezt nem (feltétlenül) kapcsoljuk össze a fejlődés vagy a fejlődési hierarchiák gondolatával. Kutatási projektünk pedig arra irányult, hogy az ezekkel kapcsolatos vélekedéseket feltárjuk Románia és az erdélyi magyarok vonatkozásában.

11 Shawn F. Dorius – Jeffrey Swindle: *Developmental Idealism: The Cultural Foundations of World Development Programs*, *Sociology of Development*, 2015/2., 277–320.

12 Melegh Attila: *On the East West Slope. Globalization, Nationalism, Racism and Discourses on Central and Eastern Europe*, Budapest, Ceu Press, 2006.

13 Alexander Kiossev: *Notes on Self-colonizing Cultures*, in Bojana - Pejić – David - Elliot (ed.): *After the Wall. Art and Culture in post-Communist Europe*, Stockholm, Moderna Museet, 1995, 114–128.

14 A populizmus kifejezést nem azért tettük idézőjelbe, mert állást kívánnánk foglalni az említett politikusok nézetei mellett vagy ellen, hanem mert véleményünk szerint nem az antiglobalizmus, illetve az euroszeptikizmus képezik a populizmus lényegi ismérveit, még ha az utóbbi évtizedben a populista diskurzusok ezekkel igen gyakran kapcsolódtak is össze.

15 Kelet-Európán a teljes posztiszocialista térséget értjük, és kerüljük az olyan geohisztóriai, illetve geopolitikai metaforák használatát (mint Közép-Európa, Kelet-Közép-Európa), amelyek maguk is pozicionálják a különböző országokat a fejlődési hierarchiákban.

a gazdasági kizsákmányolástól, illetve a magországi „kulturális penetrációjától”. A gyakorlatban ebből egyfajta nemzeti protekcionista elképzelés következik, amely látszatra sok hasonlóságot mutat például a Donald Trump által hangoztatott ideológiával. Lényeges különbség azonban, hogy míg például Donald Trump *America first* jelmondata a *status quo* (az Egyesült Államok vezető szerepének) megőrzésére, konzerválására irányul, addig Orbán Viktor – amúgy a liberális utópia híveihez hasonlóan – felzárkózást és utoléró modernizációt ígér, csak azt nem a globális nyitáson és modellkövetésen, hanem a nemzeti protekcionizmuson és a „magyar út”-on keresztül tartja megvalósíthatónak.

Empirikus vizsgálatunk első alapkérdése az volt, hogy a románok, illetve az erdélyi magyarok a fejlődési idealizmus mely elemeit fogadják el, és milyen formában teszik azt magukévá. A 2. táblázat a fejlődési idealizmus különböző elemeinek operacionalizációját mutatja be, a fent ismertetett négy pont alapján.

2. táblázat. A fejlődési idealizmus összetevői és az őket operacionalizáló kérdések

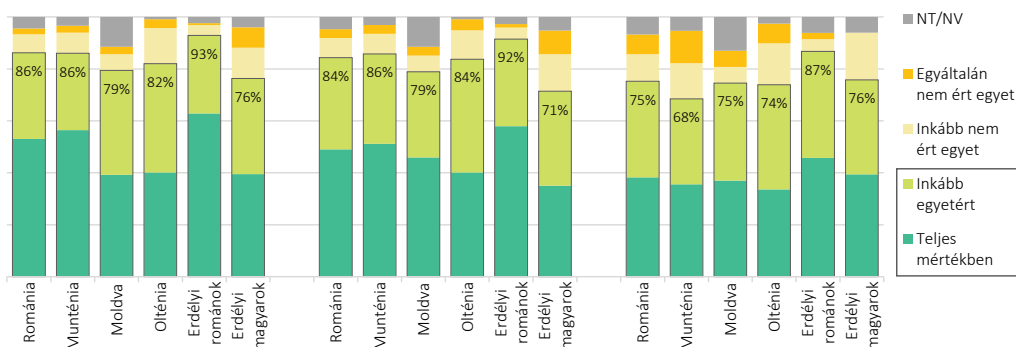
A fejlődési idealizmus összetevői	Operacionalizálás	Kérdés
1. Az evolucionista perspektíva és a fejlődési hierarchiák elfogadottsága	Egyetért azzal, hogy az országok rangsorolhatók fejlettség szerint?	– Ön egyetért-e azzal, hogy az országok egyértelmű rangsorba helyezhetők a fejlettségük alapján?
	Képes az országokat rangsorolni?	– Hová helyezné egy 0 és 10 közötti fejlettségi skálán a következő országokat?
2. A fejlettségi hierarchiák percepciója	Hasonlóan rangsorol, mint a nemzetközi szervezetek által használt skálák (HDI, GDP/capita)?	– Hová helyezné egy 0 és 10 közötti fejlettségi skálán a következő országokat?
3. Fejlődési kritériumok/dimenziók	Melyek a fejlődést meghatározó dimenziók?	– Ön szerint mennyire fontosak az alábbiak ahhoz, hogy egy országot fejlettnek lehessen tekinteni?
4. Fejlődési optimizmus	Kedvezően ítéli meg Románia fejlődési pályáját a rendszerváltás óta?	– Ön szerint Románia és a nyugat-európai országok között a fejlettségi különbségek az utóbbi 30 évben nőttek vagy csökkentek?
	Optimista az ország fejlődési kilátásait illetően?	– Ön szerint elképzelhető, hogy Románia fejlettségben utoléri a nyugat-európai országokat, például Németországot?

2. A fejlődési hierarchiák elfogadottsága

Számos erre vonatkozó mennyiségi és minőségi vizsgálat megerősítette, hogy a fejlődés gondolata széles körben elfogadott a hétköznapiakban, a különböző országok, régiók közötti fejlettségi hierarchiák pedig fontos vonatkoztatási keretet jelentenek az emberek számára.¹⁶

Ami Romániát illeti, a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2014-es vizsgálata foglalkozott a témával. Ebben közvetlenül rákérdeztünk arra, hogy a román és erdélyi magyar válaszadók szerint az egyes országok, illetve a Románián belüli régiók egyértelmű hierarchiába rendezhetők-e a fejlettségük alapján. Románia szintjén a válaszadók 51 százaléka értett egyet teljes mértékben és további 34 százaléka inkább a rangsorolás jogosságával, ami azt mutatja, hogy a fejlettségi hierarchiák gondolatát a népesség túlnyomó többsége elfogadja. Nagyon hasonlóak az arányok a belső fejlettségi hierarchia vonatkozásában is, vagyis a románok szerint nem csupán az egyes országok, hanem az ország régiói is rangsorba állíthatók fejlettségük szerint. Szintén rákérdeztünk arra, hogy a különböző nemzetiségek¹⁷ kulturális hagyományai befolyásolják-e az adott régió fejlettségét. A válaszadók többsége (Románia szintjén 75 százaléka) egyetértett tradíció és fejlettség összefüggésével is.

1. ábra. A fejlődési hierarchiák gondolatának elfogadottsága.
Ön egyetért-e azzal, hogy ... (2014-es kutatási adatok; Nemzeti Kisebbségkutató Intézet)

... az országok egyértelmű rangsorba helyezhető fejlettségük alapján?

... Románia régiói egyértelmű rangsorba helyezhető fejlettségük alapján?

... Romániában a különböző nemzetiségek kulturális hagyományai jelentős mértékben befolyásolják a régió fejlettségét, ahol élnek?

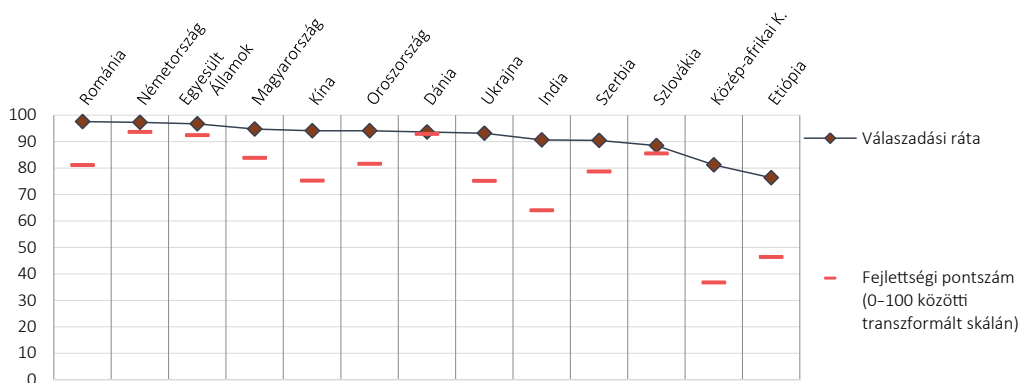
16 Lásd Arland Thornton – Georgina Binstock – Mohammad Jalal Abbasi-Shavazi – Dirgha Ghimire – Arjan Gjonca – Attila Melegh – Colter Mitchell – Mansoor Moaddel – Yu Xie – Li-shou Yang – Linda Young-DeMarco – Kathryn M. Yount: Knowledge and Beliefs about National Development and Developmental Hierarchies: The Viewpoints of Ordinary People in Thirteen Countries, *Social Science Research*, 2012/5., 1053–1568.

17 A román kérdőívben az egyértelműség kedvéért az etnikum (etnie) kifejezés szerepelt.

Érdekes adalék, hogy a fejlettségi hierarchiák elfogadottsága az erdélyi románok között a legmagasabb: 93 százalékuk ért egyet azzal, hogy az országok és 92 százalékuk azzal, hogy Románia régiói rangsorolhatók, a teljes mértékben egyetértők aránya pedig megközelítőleg kétharmados mindkét kérdés esetében. Ezzel szemben az erdélyi magyarok körében a regionális és a globális fejlettségi hierarchiák elfogadottsága is alacsonyabb az országos átlagnál.

Immár a 2019-es vizsgálatra rátérve, szintén a fejlődési hierarchiák nagy fokú elfogadottságáról árulkodik, hogy a válaszadók túlnyomó többsége rangsorolta is a felsorolt országokat azok fejlettségi szintje szerint (egy 0-tól 10-ig terjedő skála segítségével). Legkönnyebbnek Románia, Németország és az Egyesült Államok elhelyezése bizonyult, ezeknek az országoknak a fejlettségi szintjéről a válaszadók 97 százaléka véleményt nyilvánított. De ez az arány szinte minden ország esetében meghaladta a 90 százalékot, kivételt valamelyest Szlovákia (88 százalék), a Közép-afrikai Köztársaság (81 százalék) és Etiópia (76 százalék) képez.

2. ábra. Hova helyezné egy 0 és 10 közötti fejlettségi skálán a következő országokat? (K1) (Az érvényes választ adók aránya országonként)

További érdekes kérdés, hogy mivel függ össze ez az eltérő válaszadási arány az egyes országok vonatkozásában, vagyis hogy mitől függ az, hogy az egyes országok milyen mértékben vannak rajta a románok mentális térképén. Az eredmények alapján megállapítható, hogy *a válaszadási ráta erősen korrelál az adott ország Emberi Fejlettség Indexszel (Human Development Index – HDI) mért fejlettségi szintjével* (0,852 korrelációs érték). Vagyis a románok annál nagyobb arányban tudnak elhelyezni egy országot a fejlettségi skálán, minél magasabb az adott ország HDI indexe (azaz minél fejlettebb az elitek által forgalmazott konvencionális besorolás szerint). Természetesen nem a fejlettség az egyetlen kritérium, amely meghatározó ebben a tekintetben, hanem a történelmi-társadalmi kötelékeknek is kiemelt szerepük van, illetve a nagyobb és jelentős geopolitikai súllyal rendelkező országokat is jobb eséllyel tudják rangsorolni. Ezzel együtt az adott ország fejlettsége nagymértékben meghatározza, hogy felkerül-e a hétköznapi emberek

mentális térképére. Vagyis *a románok (a többi kelet-európaihoz hasonlóan) elsősorban a fölöttük, nem pedig az alattuk vagy mellettük lévőkre tekintenek.*¹⁸

3. Az országok fejlettségi rangsora

A fejlettségi hierarchiák lakossági percepcióit jelen kutatásunkban is a Developmental Idealism Studies alapkérdőívéből kiindulva operacionalizáltuk, vagyis arra kértük a válaszadókat, hogy különböző országokat helyezzenek el egy 0 és 10 közötti fejlettségi skálán. Az eredményeket az alábbiakban a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet két korábbi (2014-es és 2016-os) adatfelvételével is összevetjük.

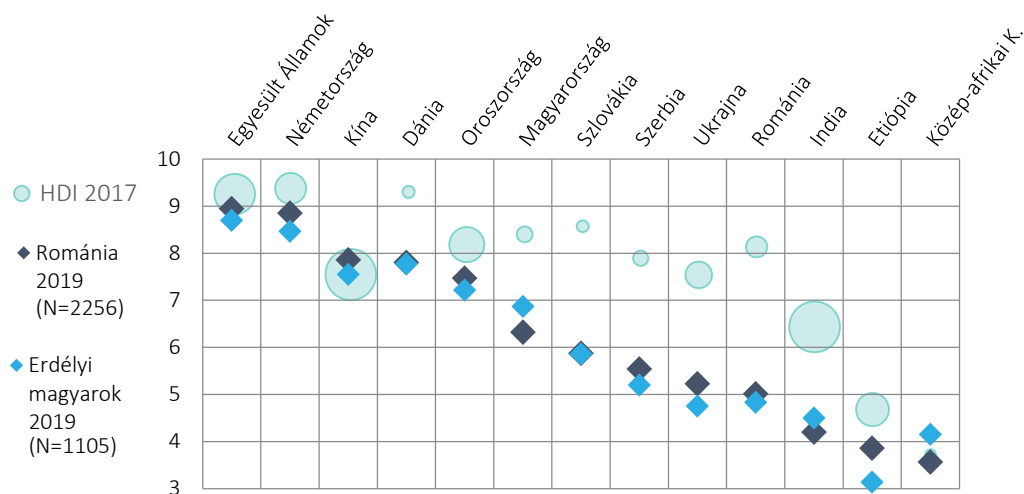
Ebben a vonatkozásban a legfontosabb kérdésünk az volt, hogy a lakossági percepciók milyen mértékben esnek egybe a fejlettségi hierarchiák közkézen forgó reprezentációival. A különböző országokat osztályozó fejlettségi skálákat (többek között) olyan nagy tekintélynek örvendő szervezetek propagálják, mint az ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP) vagy a Világbank. Az egy főre eső GDP mellett az egyik legelterjedtebb és legnagyobb tekintélynek örvendő fejlettségi skála az Emberi fejlettség Index (HDI – *Human Development Index*). Ezt – anélkül, hogy az érvényessége ellen vagy mellett érvelnénk – Thornton nyomán olyan (diskurzív) eszköznek tekintjük, amin keresztül a globális elitek a saját fejlődésre vonatkozó elképzeléseiket kifejezik, propagálják és megerősítik. A HDI természetesen nem az egyetlen ilyen eszköz: például a Nemi Egyenlőtlenségi Index (Gender Inequality Index, GII), a különféle demokráciaindexek (pl. az Economist Intelligence Unit által kidolgozott Democracy Index vagy a Freedom House demokráciára, illetve médiaszabadságra vonatkozó pontszámai), vagy akár a Transparency International korrupciós indexe hasonló szerepet töltenek be.¹⁹

18 Ennek egyik, érzékletes (saját tapasztalatainkra alapozó) példája, hogy miközben a magyar értelmiség egyes rétegeiben cizellált tudás él a cseh kultúráról (az irodalomtól a filmművészetig), a cseh értelmiség igen kevésbé érdeklődik a magyar kulturális teljesítmények iránt.

19 Lásd ezzel kapcsolatban Csánó Szabina: *Rank-Ordering Modernity. Perceptions of Global Hierarchies and Development in Hungary*. MA Thesis, Budapest, Central European University, Sociology and Anthropology Department, 2013.

I.3. Az országok fejlettségi rangsora

3. ábra. Hova helyezné egy 0 és 10 közötti fejlettségi skálán a következő országokat?
(K1) (korábbi kutatások: 2014, 2016 adataival kiegészítve, HDI – Human Development Index,
a kör nagysága az ország népességének nagyságát jelzi)

Románia 2014	8,8	8,7	7,9	7,6	7,0	5,8	5,4	–	4,5	4,8	4,2	3,2	3,4
Románia 2016	9,1	9,0	7,9	–	7,1	6,5	–	–	5,5	5,6	5,1	–	4,2
Románia 2019	8,9	8,9	7,9	7,8	7,5	6,3	5,9	5,5	5,2	5,0	4,2	3,9	3,6
Erdélyi magyarok 2014	8,8	8,7	7,5	7,6	6,7	6,5	5,7	–	4,4	4,3	4,4	3,3	3,4
Erdélyi magyarok 2019	8,7	8,5	7,5	7,8	7,2	6,9	5,9	5,2	4,8	4,8	4,5	3,1	4,2
HDI 2017	9,2	9,4	7,5	9,3	8,2	8,4	8,6	7,9	7,5	8,1	6,4	4,6	3,7

Az eredmények az alábbi pontokban foglalhatók össze:

- > Néhány lényeges különbséggel ugyan, de a fejlettségi hierarchiákra vonatkozó lakossági percepciók nagymértékben leképezik a nemzetközi szervezetek által forgalmazott skálákat. Ezt mutatja az egyes országokra kapott átlagok és a HDI, illetve az egy főre eső GDP közötti magas korreláció (Románia esetében 0,811, illetve 0,861, az erdélyi magyarokra 0,795, illetve 0,872).

3. táblázat. A lakossági fejlettségi percepciók és a fejlettségi skálák közötti korreláció

		Átlag RO ²⁰	Átlag EM ²¹	HDI ²²	GDP/capita ²³
Átlag RO	P		0,977	0,811	0,861
	Szig.		0,000	0,000	0,000
Átlag EM	P	0,977		0,795	0,872
	Szig.	0,000		0,000	0,009
HDI	P	0,811	0,795		0,857
	Szig.	0,000	0,000		0,000
GDP/capita	P	0,861	0,872	0,857	
	Szig.	0,003	0,009	0,000	

- > A románok (és az erdélyi magyarok) a fejlettségi hierarchia csúcsára az Egyesült Államokat, illetve Németországot helyezik. Ez a korábbi vizsgálatokban is így volt, Németország súlya azonban nagyon enyhén növekedett az Egyesült Államokéval szemben. Ahogy azt egyéb kutatások is megerősítik, a román társadalom számára egyre inkább Németország jelenti a legfontosabb fejlődési/modernizációs mintát.²⁴ A szubszaharai országok, illetve India a fejlettségi rangsor alján helyezkednek el, míg a kelet-európai – köztük a visegrádi – országok köztes pozíciót foglalnak el.
- > Az erdélyi magyarok fejlettségi hierarchiákkal kapcsolatos képzei nagyon hasonlóak a romániai átlagéhoz. Ezt mutatja, hogy az erdélyi magyarok által adott átlagok és az országos értékek közötti korreláció igen magas (0,977), ami már-már tökéletes egyezést mutat. Az említést érdemlő eltérések a következők:
  - a. Magyarország helyzetének a megítélésében jelentős eltérés mutatkozik. Az erdélyi magyarok saját anyaországukat a románokhoz képest felülpozicionálják. A 2014-es vizsgálat szerint az is jellemző volt, hogy

20 Az egyes országokhoz rendelt átlagértékek: Románia.

21 Az egyes országokhoz rendelt átlagértékek: erdélyi magyarok.

22 Human Development Index.

23 Egy főre eső GDP.

24 Cristian Cercel: *Romania and the Quest for European Identity. Philo-Germanism without German*, New York, Routledge, 2019.

Romániát alulpozicionálták. Ebben a vonatkozásban azonban a mostani mérés már csak kisebb különbséget mutatott ki. Összességében azonban az erdélyi magyarok *a Magyarország és Románia közötti különbségeket nagyobbban érzékelik a többségekhez viszonyítva.*

- b.** Szerbiát és Ukrajnát a magyarok a románoknál kedvezőtlenebbül értékeli, minden bizonnyal azért, mert ezek a magyarországi médiában „fejletlen” országokként jelennek meg.
  - c.** Etiópiát a magyarok a románokhoz képest alulértékelik, minden bizonnyal azért mert a magyar közvélekedésben az etiópok (és a szómáliaiak) a szegénységet (éhezést, alultápláltságot stb.) szimbolizálják.
- 1.** A fejlettségi hierarchiák lakossági percepciója és a HDI alapján összeálló rangsor közötti első lényeges különbség a nagy geopolitikai súllyal rendelkező aktorok, vagyis Kína és Oroszország felülpozicionálása. Ez különösen akkor szembeötlő, ha azt nézzük, hogy Kína és Dánia lényegében azonos pozíciót foglal el a fejlettségi rangsorban. Vagyis a fejlettségi percepciók függenek az adott ország geopolitikai súlyától is, vagy egyszerűen csak a kiterjedésétől. Ez magyarázhatja Ukrajna relatív felülpozicionálását is. Érdeemes kiemelni, hogy míg Kína értékelése konstans, Oroszország megítélése kevésbé az.
  - 2.** Megfigyelhető a teljes kelet-európai régió (a volt szocialista blokk) alulpozicionálása. Ez arra utal, hogy az alacsony önértékelés a szocialista rendszer (mint a nyugatival kompetitív modernizációs modell) bukásához, illetve az azt követő átmenet okozta megrázkódtatáshoz köthető.
  - 3.** Romániát mind a románok, mind az erdélyi magyarok alulpozicionálták még a(z amúgy is alulpozicionált) kelet-európai régión belül is.

4. Románia (alul)pozicionálása

Korábbi vizsgálatok alapján elmondható, hogy Románia helyzete egyáltalán nem egyedi. Más kelet-európai országokban az emberek ugyancsak alulértékelik saját államuk, illetve általában véve az egykori szocialista blokk fejlettségét.

Tágabb történeti perspektívában ez az államszocializmus bukásával áll összefüggésben, és az ezt követően megerősödő „tranzitológiai” diskurzus következményének tudható be. A *piacgazdaságra és a demokráciára való átmenetet vizsgáló „tranzitológia” ugyanis a rendszerváltást egyfajta fejlődésbeli nullapontnak tekintette, amelyről a szocialista országok felzárkózhatnak a mintául szolgáló Nyugathoz*, mi több, amikortól kezdve kiküszöbölhetik az államszocializmusnak a fejlődésre gyakorolt negatív következményeit. Ez a szemléletmód felerősítette a kelet-európai identitás egy már korábban is meghatározó összetevőjét, a Nyugattól való lemaradás és a (fél)periférikus helyzet érzését. Ebben a „tranzitológia” egy nagyon is jól beágyazott értelmezési keretre és diskurzív hagyományra támaszkodott, ame-

lyet Larry Wolff nyomán *demi-orientalizmusnak*,²⁵ vagy Ezekiel Adamovsky nyomán *euro-orientalizmusnak* nevezhetünk,²⁶ és amely a kelet-európai régiót a „fejlett” *Nyugatra jellemző társadalmi intézmények hiányán keresztül írja le*.

Ezen közös keret ellenére a kelet-európai régióban különböző pozicionálódási stratégiákat figyelhetünk meg.²⁷ A Developmental Idealism Studies keretén belül négy országban, Románián kívül Albániában, Bulgáriában és Magyarországon voltak adatfelvételek.

4. táblázat. Hova helyezné egy 0 és 10 közötti fejlettségi skálán a következő országokat?

Rangsorolt ország	Lakossági percepciók				HDI×10
	Románia (2019)	Albánia (2009) ²⁸	Bulgária (2009) ²⁹	Magyarország (2010) ³⁰	
Egyesült Államok	8,9	9,5	–	9,0	9,1
Németország	8,9	–	–	8,4	9,1
Kína	7,9	7,1	–	6,3	7,2
Dánia	7,8	–	–	7,3	9,0
Oroszország	7,5	–	6,9	5,2	7,8
Magyarország	6,3	–	–	4,5	8,2
Szlovákia	5,9	–		5,2	8,3
Bulgária		–	3,6	4,2	7,8
Románia	5,0	–	–	4,2	7,9
Ukrajna	4,5	–	–	3,7	7,3
India	4,2	3,4	4,4	3,8	5,9
Közép-afrikai Köztársaság	3,4	3,1	3,3	3,0	3,4
Etiópia	3,2	–	–	1,9	4,3
Albánia	–	3,1	3,1	–	7,2

25 Larry Wolff: *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*, Stanford, CA, Stanford University Press, 1994.

26 Ezekiel Adamovsky: Euro-Orientalism and the Making of the Concept of Eastern Europe in France, 1810–1880, *The Journal of Modern History*, 2005/3., 591–628.

27 Melegh Attila – Kiss Tamás – Csánó Szabina – Linda Young-DeMarco – Arland Thornton: The perception of global hierarchies: South-Eastern European patterns in comparative perspectives, *Chinese Journal of Sociology*, 2016/4., 497–523.

28 Thornton et al.: Knowledge and beliefs, 24.

29 Melegh et al.: The perception, 505.

30 Csánó: Rank ordered, 26.

Az eredmények alapján kétféle pozicionálódási stratégia különíthető el, amit az egyik oldalon Magyarország, a másik oldalon pedig Albánia és Bulgária testesít meg:

1. A magyarok önmagukat egyfajta *köztes helyzetben* látják. Ennek lényeges eleme, hogy érzékelik saját államuk, illetve a nyugati magországek közötti különbséget (azokat talán túl is dimenzionálják), azonban önmagukat korántsem pozicionálják a fejlettségi lejtő aljára. A kelet-európai államok közül Bulgáriát, Romániát, Ukrajnát saját államuk alá helyezték, ahogy Indiát, Etiópiát és a Közép-afrikai Köztársaságot is. Ez a civilizációs hierarchiában értelmezhető köztesség a modern magyar nemzeti identitás szempontjából is kulcsfontosságú. Ennek egyik motívuma nyilvánvalóan a nyugati minták követése és a Nyugattal szemben való elmaradottság tudata. Legalább ilyen fontos azonban a környező népekkel szemben érvényesülő szupremáciatudat. Mindez igen jól kifejeződik Ady Endre híres, *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* című szövegében, amelyben a komország-metaphora szerepel. Ebben Ady nem pusztán a Kelet és Nyugat partjai között ingadozó Magyarország köztességét fogalmazza meg, hanem egyben Keletre pozicionálja a szomszédos népeket:

„Bulgária nem csinál Ripeket a fiaiból, nem hiteti el velük, hogy ő kultúrállam. A plojesti oláh az ő nagylángú fiát elküldi szépen franciának, a szerb iskola nem tanítja, hogy a szerb génusz ormain jár a kultúrának.”

2. Albánia és Bulgária esetében egy másfajta pozicionálódási stratégiát figyelhetünk meg. Ezen országok lakói önmagukat masszívan alulpozicionálják, és saját országukat a Közép-afrikai Köztársaság szintjére helyezik. Ezt a jóval hangsúlyosabb alulpozicionálódást a nevezett vizsgálatok Maria Todorova nyomán az úgynevezett *balkanizmushoz* köthették.³¹ Ez egy különösen erős „orientalista”³² értelmezési hagyomány, amely a Balkánt, illetve a balkáni országokat a Nyugat negatívjaként (mintegy „Európa Ázsiája”-ként) konstruálja. Az eredmények azt erősítették meg, hogy a balkanizmus mint értelmezési keret nem pusztán a nyugatiak (illetve kívülállók) percepcióit, hanem az érintettek önértelmezését is meghatározza, és hangsúlyos, tartós kisebbségi érzéshez vezet.

Egy korábbi, a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2014-es vizsgálatára alapozó tanulmány (melyet e jelentés egyik szerzője jegyzett) azt a kérdést tette fel, hogy vajon a románoknak sikerült-e elkerülniük a „balkanista tekintet”-et és vele együtt azt a mélyen gyökerező kisebbségi érzést, ami például a bulgár nemzeti identitás alapjellemezője.³³ Az eredmények arra utaltak, hogy a románok önértelmezése inkább a magyarokéhoz áll közelebb, kevésbé a bulgárokéhoz vagy az albánokéhoz, vagyis bizonyos mértékben elkerülték a „balkanista tekintet”-et, ami azonban (ahogy azt látni fogjuk) a belső/regionális hierarchiák konstruálásában tér vissza.

31 Maria Todorova: *Imagining the Balkans*, Oxford, Oxford University Press, 1997.

32 Edward Said: *Orientalism*, New York, Pantheon, 1978.

33 Kiss Tamás: Escaping the „Balkanizing” Gaze? Perceptions of Global and Internal Developmental Hierarchies in Romania, *Eastern European Politics and Societies*, 2017/3., 565–595.

A románok és a Balkán

Románia a Balkánhoz, illetve a balkanizmusához való viszonya jóval összetettebb, mint Bulgáriáé és Albániáé. Geohistóriai értelemben is vitatott, hogy az ország mennyire tartozik ehhez a térséghez. Az erdélyiek (legyenek románok, magyarok vagy szászok) nem tekintik magukat a Balkán részének, hanem – sokszor a Balkánnal szembeállítva – közép-európaiként vagy (például egykor a szászok esetében) egyenesen a „Nyugat védőbástyájaként” határozták meg magukat.³⁴ A regáli román elitek sem azonosulnak feltétlenül a balkáni jelzővel, vagy csak kontextuálisan teszik azt. Moldva és Havasalföld az Oszmán Birodalomhoz vazallusállamként kapcsolódott, és nem volt része török közigazgatásban (ehhez az úgynevezett fanarióta periódusban – 1711 és 1821 között – kerültek a legközelebb).

A „Balkán”-hoz (mint geohistóriai egységhez) viszonyított határhelyzet tette lehetővé a románok számára, hogy különböző „menekülési stratégiákat” dolgozzanak ki. Sorin Antohi ezeket a menekülési stratégiákat tipizálta, és valójában ezek sorozataként értelmezi a modern román kultúrtörténetet. Antohi az úgynevezett „szublimálást”, az etnikai ontológiát és a „geopolitikai bovarizmust” különbözteti meg egymástól.³⁵ Szublimáláson azt érti, amikor a balkániként megjelenő jellegzetességeket az irodalom, zene, illetve a művészet egyéb ágai a globális/nyugati piacon eladható termékévé transzformálják. Ez olyan eljárás és stratégia, ami komoly kulturális jártasságot és kreativitást feltételez, így nyilvánvalóan leginkább az értelmiségi elit egy része számára elérhető. Antohi példái is irodalmiak, illetve a művészetek egyéb ágaiból (pl. a szobrász Constantin Brâncuși) származnak. Ezek mellett valójában a populáris kultúrában is jelen vannak ilyen törekvések, amit a maneles³⁶ világzenei piacon való (részlegesen) sikeres pozicionálása példázhat. A második stratégia, az etnikai ontológia a románság sajátosságát középpontba állító filozófiai rendszerekben teljesedett ki, és az erre vonatkozó múlt rendszerbeli politikai propagandával terjedt. Ennél a románság tér- és időbeli korlátoktól nagymértékben mentesített egységét középpontba állító gondolatnál azonban nagyobb jelentősége van számunkra a harmadik stratégiának, amit Antohi geopolitikai bovarizmusnak nevez. Ennek lényegét Nicolae Iorgára hivatkozva határozza meg, aki szerint *„egy ország nem ahhoz a területhez tartozik, ahol fekszik, hanem ahhoz a célhoz, amelyik felé fordul”*. Így Románia (mint a modellkövető modernizációban érdekelt ország) igazából a Nyugathoz (a XIX. században Franciaországhoz, manapság egyre inkább Németországhoz) tartozik, függetlenül a geohistóriai adottságaitól. Antohi értelmezése szerint ugyanakkor ebbe a stratégiába az erdélyiek *Mitteleuropa*-tudata, a szász örökség felé való fordulása is beletartozik.

34 A két világháború közötti magyar, román és szász „transzszilvanizmus” és a kelet-nyugat diskurzus összekapcsolódásáról lásd Sacha Davis: East-West Discourses in Transylvania. Transitional Erdély, German-Western Siebenbürgen or Latin-Western Ardeal?, in Maxwell Alexander (ed.): *The East-West Discourse. Symbolic Geography and Its Consequences*, Bern, Peter Lang, 2011, 127–155.

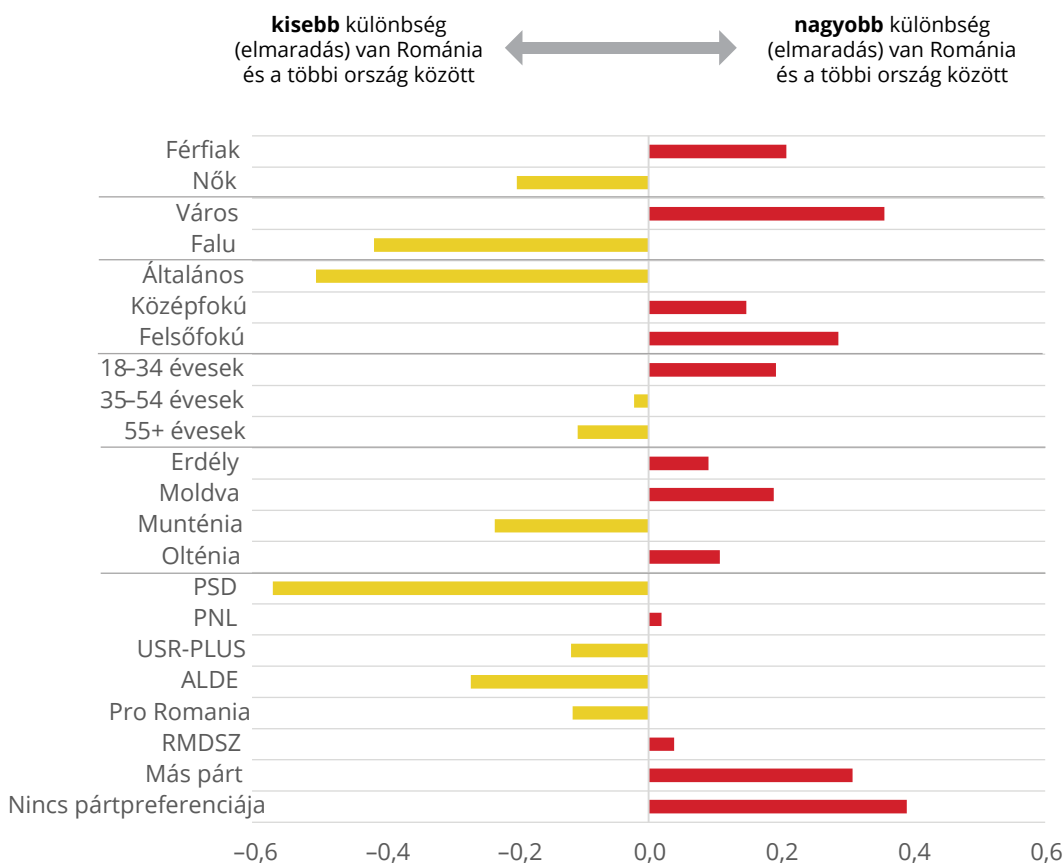
35 Lásd Sorin Antohi: *Romanians and the Balkans. From geopolitical Bovarism to ethnic Ontology*, Transit Online 21. (2002)

36 Népzenei alapú, török, görög, arab, szerb, bolgár elemeket magába építő populáris zenei műfaj. Megfelelői a görög skiladiko, a bolgár chalga, illetve a szerb turbofolk.

Így a Balkántól való (regionálisan is tagolt) távolodási stratégiák paradox módon nagyon is felerősíthetik a belső különbségek „balkanista” értelmezéseit.

Ahhoz, hogy Románia más országokhoz viszonyított alulpozicionálását háttér-változók szerint is megvizsgáljuk, összetett mutatót hoztunk létre, amely a Románia és a többi ország fejlettségi szintje közötti távolságokat átlagolja. A mutató kiszámításánál Indiát, Etiópiát és a Közép-afrikai Köztársaságot nem vettük figyelembe. A 4. ábrán a pirossal jelölt kategóriák nagyobb, a sárgával jelöltek kisebb mértékben pozicionáltak alul Romániát.

4. ábra. Románia és a többi ország közötti különbség-átlageltérések
(K1, Etiópia, Közép-afrikai Köztársaság és India kivételével számolt átlagok)

Megfigyelhető, hogy a *férfiak* nagyobb, a nők pedig kisebb különbséget látnak Románia és a többi ország között. A *városok* élők, a *magasabb* iskolai végzettséggel rendelkezők és a *fiatalok* is nagyobb különbséget érzékelnek. Pártopció szerint is jelentős különbségek figyelhetők meg.³⁷ A PSD szimpatizánsai látják a legkisebb különbséget Románia és a többi elemzett ország között, de az USR-PLUS, az ALDE és a ProRo szimpatizánsai is kisebb mértékben pozicionálják alul Romániát, mint a PNL, az RMDSZ és más pártok támogatói, illetve a pártpreferenciával nem rendelkezők.

5. A fejlettség kritériumai

Ahogy korábban érintettük, a fejlődési idealizmus fontos összetevője, hogy a fejlődés egyes dimenziói között ok-okozati kapcsolatot feltételez. Ennek a megállapításnak kulcsszerepe volt a Thornton által végzett és kezdeményezett demográfiai vizsgálatokban. Ezek a vizsgálatok a nyugati társadalmakat jellemző család- és reprodukciós modell térnyerésére fókuszáltak, és azt a fejlődési idealizmus fogalmán keresztül értelmezték. Ennek eszmerendszerében ugyanis a modern (nyugati) családmódel (aminek részei a személyi autonómia, a nemek közötti egyenlőség, a késői gyermekvállalás, alacsony termékenység, az azonos neműek közötti kapcsolat egyenjogúsítása) a gazdasági jólétben mérhető fejlődésnek egyszerre

37 A kutatásban szereplő pártok:

PSD (Partidul Social Democrat; Szociáldemokrata Párt). A vizsgálat idején vezető kormánypárt. Elnökét, Liviu Dragneát nem sokkal a vizsgálatot követően letöltendő börtönbüntetésre ítélték.

PNL (Partidul Național Liberal; Nemzeti Liberális Párt). A román politikai palettán jobboldali tömörülés, az Európai Néppárt tagszervezete. Klaus Iohannis a liberális párt jelöltjeként nyert államelnöki pozíciót 2014-ben és a vizsgálatot követően 2019 novemberében. Elnöke a vizsgálat idején Raluca Turcan, 2019 júliusától Ludovic Orban, aki a PSD-kormány bukását követően 2019 novemberében kisebbségi kormányt alakított.

USR PLUS (vagy USR+). A Dan Barna által vezetett USR (Uniunea Salvați România; Mentsük meg Romániát Szövetség) és a Dacian Cioloș által vezetett Plus (Partidul Libertății, Unității, Solidarității; Szabadság, Egység, Szolidaritás Pártja) választási szövetsége, amely az adatfelvételünket követő EP-választásokon a szavazatok 22,3 százalékával a harmadik helyen végzett. Radikális antikorrupciós diskurzusával és neoliberais ideológiájával elsősorban a városi professzionális középosztályt akarja megnyerni.

ALDE (Alianța Liberalilor și Democraților; Liberálisok és Demokraták Szövetsége). A Nemzeti Liberális Pártból kivált csoportosulás, amelyet Călin Popescu-Tăriceanu korábbi miniszterelnök vezet. Jobboldali, neoliberais gazdaságpolitikát képviselő tömörülés, amely ugyanakkor élesen bírálta a Korrupcióellenes Ügyészség működését és túlkapasait. Adatfelvételünk idején a PSD mellett a kormánykoalíció kisebb pártja.

Pro Romania. A PSD-ből kivált mérsékelt baloldali tömörülés, amit Victor Ponta korábbi miniszterelnök vezet. Mint „szakadár” csoportosulás nem volt a PSD által vezetett koalíció része az adatfelvétel idején.

RMDSZ (Romániai Magyar Demokrata Szövetség). A magyar kisebbséget képviselő, a közösségen belül domináns helyzetben lévő etnikai párt.

oka és következménye. Ez egyben – Thornton szerint – azzal jár, hogy a modernként érzékelt család- és reprodukciós modell legfőbb vonzereje, terjedésének legfontosabb motorja az a hit, hogy átvétele a jólét és a gazdasági prosperitás feltétele és mutatója, ugyanakkor a „fejlődés” mintegy szükségszerű velejárója.

Tágabb értelemben Thornton, Shawn és Swindle³⁸ a fejlődés négy dimenzióját különítették el. Ezek:

- > *Az erőforrások hatékony kihasználása, vagyis gazdasági jólét, a modern egészségügyi rendszer, a technológia, az iparosodás és a városiasodás;*
- > *A társadalmi intézmények, mégpedig a piacgazdaság intézményrendszere, a demokratikus politikai intézmények és az oktatási rendszer;*
- > *A kulturális értékek, mint a racionalizmus, az univerzalizmus, az individualizmus, az egyéni szabadság, a társadalmi pluralizmus és az emberi jogok iránti elkötelezettség;*
- > *A családra és magánéletre vonatkozó normák, az egyéni autonómia, a családon belüli nemi egyenlőség, a késői gyermekvállalás, kontrollált és alacsony termékenység, az azonos neműek közti párkapcsolat elfogadása stb.*

Vizsgálatunk elsősorban a második és harmadik dimenzióra fókuszált. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a demokratikus berendezkedéshez kapcsolódó különböző intézmények és kulturális értékek és a fejlődés között milyen az összefüggés Romániában. A következő tényezőkre kérdeztünk rá:

- > *intézményes elemek* (demokratikus politikai rendszer, jogállamiság, korrupció alacsony szintje, piacgazdaság);
- > *a politikai kultúrához tartozó értékek* (személyes szabadság, férfiak és nők közötti egyenlőség, aktív közéleti részvétel, a nemzeti kisebbségek és a szexuális kisebbségek jogainak elismerése, környezetvédelem fontossága);
- > Ezek mellett újabb dimenzióként a *szociális egyenlőség* kérdése (a gazdagok és szegények közötti kismértékű vagyoni különbségek, a szegények szociális ellátásának szintje), amely valójában a neoliberális fordulat következtében, az 1980-as évektől kezdődően szorult ki a fejlődésre vonatkozó diskurzusok főáramából, korábban azonban központi szerepet töltött be.

A kérdést az országok rangsorolását követően tettük fel a következő formában: *Különböző dolgokat értünk fejlettségen. Ön szerint mennyire fontosak az alábbiak ahhoz, hogy egy országot fejlettnak lehessen tekinteni?* Az egyes szempontokat egy 1 és 10 közötti skálán kellett értékelni. Így a kérdés (részlegesen) azt is tartalmazta, hogy a rangsorolás milyen szempontok alapján történt. Azonban tudatosan kihagytunk olyan fontos elemeket, amelyek az erőforrás-kihasználásra, illetve a család- és reprodukciós modellre vonatkoztak (a 2014-es vizsgálatban ez utóbbival egy hosszabb kérdésblokk foglalkozott).

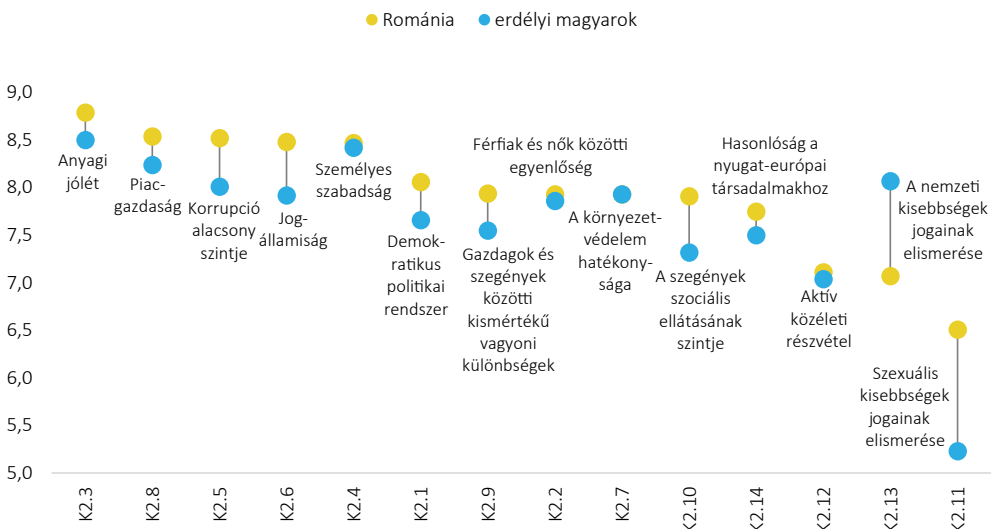
A legtöbb szempont magas átlagot kapott. A *legfontosabbak* sorrendben az anyagi

38 Arland Thornton – Shawn F. Dorius – Jeffrey Swindle: Developmental Idealism: The Cultural Foundations of World Development Programs, *Sociology of Development*, 2015/2., 277–320.

jólét, a piacgazdaság, a korrupció alacsony szintje, a jogállamiság és a személyes szabadság. A *legkevésbé fontosak* a nemzeti kisebbségek és a szexuális kisebbségek jogainak elismerése. Ez előbbi a magyarok, az utóbbi a románok körében bizonyult fontosabbnak a fejlettségi szint meghatározásában. Egyéb szociális, környezetvédelmi, női egyenjogúsággal kapcsolatos szempontok közepes értékelést kaptak.

A magyarok és a románok közötti különbségek relatíve kicsik, azonban a magyarok szisztematikusan és szignifikánsan alacsonyabb értékeket adtak a demokratikus berendezkedés intézményes komponenseire (korrupció alacsony szintje, jogállamiság, demokratikus politikai rendszer), valamint a szociális egyenlőségre vonatkozó kérdésekre. *Vagyis a magyarok szerint a demokratikus intézményrendszer elemei, illetve a társadalmi egyenlőség kevésbé számít a fejlettség kritériumának*, ami majd – mint látni fogjuk – ezen intézmények alacsonyabb támogatottságában is megmutatkozik.

5. ábra. Az egyes országok fejlettségi szintjének azonosításához használt szempontok fontossága a teljes romániai mintán és az erdélyi magyarok körében (K2) (0 és 10 közötti skála, ahol 0 egyáltalán nem fontos, 10 nagyon fontos)

A legjelentősebb különbség a nemzeti és a szexuális kisebbségek jogainak elismerésében mutatkozik meg, a magyarok (érthető módon) az előbbit tekintik nagyobb mértékben, az utóbbit pedig a többségnél jóval kisebb mértékben fejlődési kritériumnak.

Faktorelemzéssel három mögöttes dimenziót különíthetünk el, amelyeket (1) demokratikus intézmények és erőforrás-gazdálkodás, (2) közéleti pluralizmus és (3) szociális egyenlőség faktornak neveztünk el. Az első faktorba a demokratikus intézményes berendezkedéshez kapcsolódó elemek mellett az anyagi jólét,

a környezetvédelem hatékonysága és a piacgazdaság is beletartozik, ami azt mutatja, hogy ezen elemek között a romániaiak szoros együtt járását feltételeznek. A második faktorba a nemzeti, illetve szexuális kisebbségek jogainak elismerése és az aktív közéleti részvétel kerültek, ugyanakkor a környezetvédelem hatékonysága, illetve a nyugati társadalmakkal való hasonlóság is erősen korrelál ezzel a faktoriall. A harmadik faktorba a szociális egyenlőségre vonatkozó két elem került. E faktor szorosan korrelál az anyagi jóléttel, a piacgazdasággal, illetve a nyugati országokkal való hasonlósággal is.

5. táblázat. A fejlettségi szempontok mögöttes dimenziói faktorelemzés alapján (K2)

Elemek	Faktorok		
	Demokratikus intézmények/ hatékony erőforrás-gazdálkodás	Közéleti pluralizmus és aktivitás	Szociális egyenlőség
Magyarázott variancia (%)	47,5	12,1	7,4
Korrupció alacsony szintje	0,759		
Személyes szabadság	0,746		0,290
Jogállamiság	0,743	0,275	
Demokratikus politikai rendszer	0,693	0,247	
Férfiak és nők közötti egyenlőség	0,624	0,206	0,259
Anyagi jólét	0,599		0,522
A környezetvédelem hatékonysága	0,558	0,543	0,226
A nemzeti kisebbségek jogainak elismerése	0,215	0,857	
Aktív közéleti részvétel	0,205	0,831	
Szexuális kisebbségek jogainak elismerése		0,813	
Hasonlóság a nyugat-európai társadalmakkal		0,561	0,484
A szegények szociális ellátásának szintje		0,274	0,812
A gazdagok és szegények közötti kismértékű vagyoni különbségek	0,269	0,247	0,790
Piacgazdaság	0,465		0,494

Az első, a demokratikus intézményrendszerre és erőforrás-gazdálkodásra vonatkozó faktor legerősebb korrelációt Németország, Dánia és az Egyesült Államok értékelésével jelez. Gyengébb, de ugyancsak pozitív összefüggés látható Magyarországon és Oroszországon értékelésében is. A második, közéleti pluralizmus faktor esetében erős negatív korreláció figyelhető meg Oroszországon értékelésével, vagyis azok adtak Oroszországnak magasabb pontszámot, akik számára a közéleti pluralizmus és aktivitás kevésbé jelenik meg fejlettségi kritériumként.

6. Fejlődési optimizmus

A fejlődési idealizmus kulcseleme a modernizációs/fejlődési optimizmus. Hívei szerint a fejlődés univerzális folyamat, amelynek a lehetősége mindenki számára adott, és alapján minden társadalom ugyanazokon a fejlődési fázisokon megy keresztül. Ez egyben a periférián vagy félperiférián lévő országok számára az utolérő fejlődés ígéretét jelenti. Thornton és munkatársai szerint ez a kérdés a fejlődés/fejlettség és a moralitás közötti kapcsolathoz vezet.³⁹ A fejlődéssel kapcsolatos különböző elméletek ugyanis éppen a periférián vagy félperiférián lévő társadalmak fejlődési lehetőségeivel összefüggésben beszélnek a fejlettség és moralitás (igazságosság) kapcsolatáról.

A fejlődési idealizmus alapvetően igazságos világrendet, illetve a fejlődés és a moralitás közötti pozitív kapcsolatot feltételez. A leginkább fejlett társadalmak egyben erkölcsi szempontból is a legmagasabb rendűek, és nem pusztán a technológia vagy a hatékony erőforrás-gazdálkodás szempontjából, hanem morális standardok (vagy társadalmi értékek) tekintetében is iránymutatók.

A fejlődési idealizmus kritikájaként megszületett elméletek, amelyeknek szintén jelentős a (tudományos berkeken kívüli) társadalmi befolyása, éppen a modernizációs optimizmus kérdésében kritizálják a fejlődési idealizmus morális világképét. A *világrendszer-elmélet* szerint,⁴⁰ amely az evolucionista fejlődési elméletek egyik nagy hatású baloldali kritikája, a centrum és a periféria közötti egyenlőtlenségek tartósak és történeti léptékben meglepő állandóságot mutatnak, azokat valójában az egyenlőtlen csere termeli újra. Ez egyben azt jelenti, hogy a periféria vagy félperiféria országainak (a strukturális kényszerek közepette) nincs, vagy csak kivételes esetekben van esélyük a felzárkózó fejlődésre, a magországok komparatív előnyei pedig jelentős részben az egyenlőtlen cseréből, illetve egy alapvetően igazságtalan berendezkedésből fakadnak. A *civilizációk összeclapása* (*clash of civilizations*) megközelítés⁴¹ szintén szkeptikus az utolérő modernizációval kapcsolatban, ám más okból: azért, mert a fejlődés univerzális jellegét tagadja. E megközelítés szerint a Nyugat modernizációja egyedi társadalomtörténeti konstelláció eredménye, amely az adott kultúrkörön kívül nem replikálható. Ez a megközelítés – például a huntingtoni változatában – a magországokban egyfajta konzervatív izolacionizmust alapozhat meg, a félperiférián pedig a fejlődés

39 Arland Thornton – Kathryn M. Yount – Linda Young-DeMarco – Mansoor Moaddel: Modernization, World System, and Clash of Civilization Perspectives in Lay Views of the Development-Morality Nexus in the United States and the Middle East, in Mansoor Moaddel – Michele J. Gelfand (eds.): *Values, Political Action, and Change in the Middle East and the Arab Spring*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 200–223.

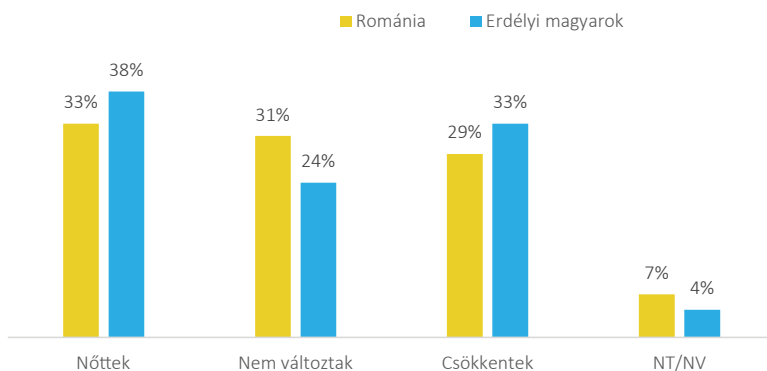
40 Daniel Chiot: *Social Change in a Peripheral Society. The Creation of a Balkan Colony*, New York, San Francisco and London, Academic Press, 1976; Immanuel Wallerstein.: *The Capitalist World-Economy*, Cambridge, Cambridge University Press, 1979.

41 Samuel Huntington: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon & Schuster, 1996.

konzervatív kritikájához vezethet.⁴² Ez utóbbi egy autochton (saját) kulturális és szociális rendszer feltételezésén alapul, aminek koherenciáját a nyugati fejlődési minták penetrációja veszélyezteti.⁴³

A fejlődési idealizmus elfogadottságát illetően kulcsfontosságúnak ítéltük Románia rendszerváltást követő fejlődési pályájának és fejlődési esélyeinek megvizsgálását. Első kérdésünk arra vonatkozott, hogy a nyugat-európai országok és Románia között a különbségek nőttek vagy csökkentek-e az elmúlt 30 évben.

6. ábra. Ön szerint Románia és a nyugat-európai országok között a fejlettségi különbségek az utóbbi 30 évben nőttek vagy csökkentek? (K3)

A kérdésben – Románia jelenlegi fejlettségi pozíciójával ellentétben – láthatóan nincs konszenzus. Nagyjából egyenlő arányt képviselnek azok, akik szerint nőttek, akik szerint nem változtak, illetve akik szerint csökkentek a fejlettségi különbségek. A magyarok válaszaiban mindkét szélsőérték gyakrabban fordul elő. A pozitív irányt érzékelők átlagosan nagyobb pontszámot adtak Románia jelenlegi fejlettségére is. Érdeemes megjegyezni, hogy a politikai spektrum két ellentétes pólusán elhelyezkedő párt, nevezetesen a PSD és az USR-PLUS szavazói vélik úgy az átlagnál nagyobb arányban, hogy a különbségek csökkentek.

6. táblázat. Ön szerint Románia és a nyugat-európai országok között a fejlettségi különbségek az utóbbi 30 évben nőttek vagy csökkentek? (Pártopciók szerint, K3)

	PSD	PNL	USR-PLUS	ALDE	ProRo	RMDSZ	Egyéb	Nincs pártja
Nőttek	30%	38%	22%	46%	33%	43%	39%	40%
Nem változtak	33%	32%	35%	27%	28%	23%	41%	35%
Csökkentek	37%	31%	43%	27%	39%	34%	19%	25%

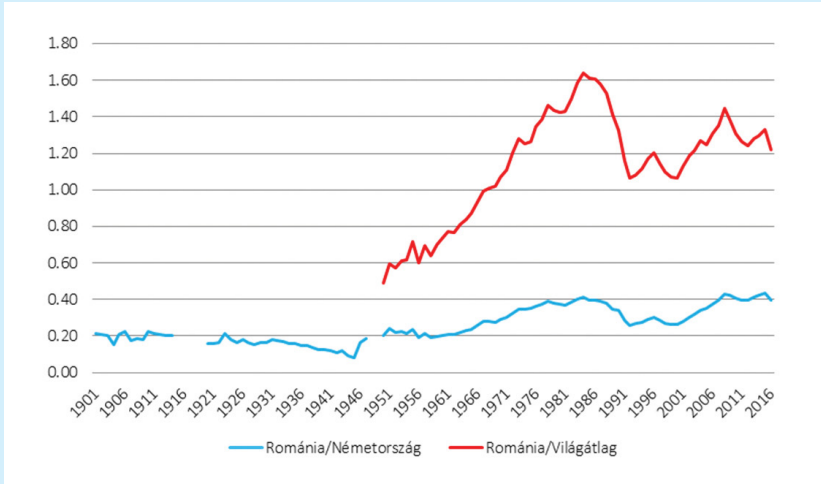
⁴² Lásd például Scott Montgomery – Daniel Chirot: *Four Big Ideas and How They Made the Modern World*, Princeton and Oxford, Princeton University Press, 2015, 379–418.

⁴³ Ezt az összefüggést a világregndszer-elmélet is megfogalmazza.

Románia relatív gazdasági pozíciója történeti távlatban

Kutatási jelentésünknek nem célja Románia fejlődési pályájának társadalomtörténeti értékelése. Ennek társadalmi percepcióját, illetve a percepciók politikai hatásait vizsgáljuk. Az alábbi ábrát, amely Románia egy főre eső GDP-jét mutatja Németországhoz és a világlátlaghoz képest, csupán tájékoztatóképpen közöljük.

7. ábra. Az egy főre eső GDP Romániában Németországhoz, illetve a világlátlaghoz viszonyítva⁴⁴

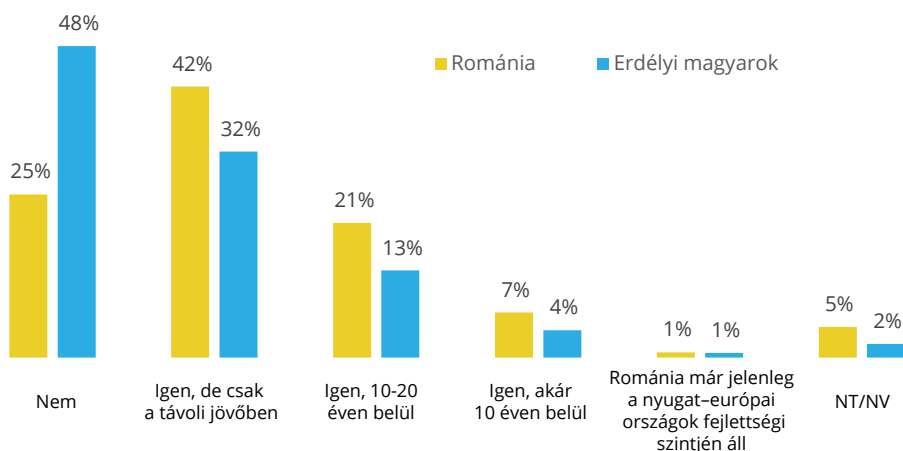
A Maddison Project történeti GDP/capita adatbázisa alapján különböző gazdaságtörténeti korszakok különíthetők el. Romániát az egy főre eső GDP dinamikus növekedése jellemezte az 1950-es évektől az 1970-es évek második feléig, ami az ország gazdasági pozícióinak javulását jelentette mind Németországhoz, mind a világlátlaghoz viszonyítva. A világlátlaghoz képest az ország 1984-ben volt a csúcson, az akkori relatív pozícióját pedig azóta sem sikerült elérnie. 1984 és 1992 között történt a pozíciók gyors romlása. Az újabb hosszabb növekedési periódus az ezredforduló után következett be, és 2008-ig, a pénzügyi válságig tartott. Az 1980-as évekhez viszonyítva az ország gazdasági pozíciói romlottak a világlátlaghoz képest, míg Németországhoz képest hullámozó mozgás figyelhető meg.

A fejlődési idealizmus elfogadása szempontjából a jövőre vonatkozó fejlődési optimizmus még inkább kulcsfontosságú. Lényeges, hogy a románok többsége (mintegy 70 százaléka) elviekben lehetségesnek tartotta, hogy az ország utolérje a nyugat-európai országokat, azonban relatív többségük, mintegy 42 százaléka szerint erre csak a távoli jövőben kerülhet majd sor.

⁴⁴ Forrás: 2018 Updated version of Maddison Project Database <https://www.rug.nl/ggdc/historical-development/maddison/releases/maddison-project-database-2018> (Letöltés ideje: 2019. 12. 27.)

Nagyon fontos eredmény, hogy az erdélyi magyarok válaszai igen markánsan eltérnek a romániai átlagtól, mégpedig abban, hogy 48 százalékuk (az érvényes választ adók fele) úgy vélekedik: elviekben nem (a távoli jövőben sem) képzelhető el, hogy Románia utoléri a nyugati országokat, például Németországot. Ez a markáns különbség arra utal, hogy *a magyarok körében a fejlődési idealizmus ezen aspektusának kisebb mértékű a beágyazottsága, elfogadottsága.*

8. ábra. Ön szerint elképzelhető, hogy Románia fejlettségben utoléri a nyugat-európai országokat, például Németországot? (K4)

Huntington Romániában

Felmerül a kérdés, hogy a magyarok miért ítélik meg radikálisan másként az ország fejlődési lehetőségeit, mint a románok. Hipotézisünk szerint a különbségek mögött elsősorban a *clash of civilizations* típusú (konzervatív, antimodernista) megközelítéshez, illetve ezzel összefüggésben a geohistóriai determinizmushoz való eltérő viszony áll. A Tömegkommunikációs Kutatóközpont vizsgálatai szerint a (magyarországi) magyarok az 1980-as évek elején a saját országukat több területen fejlettebbnek tekintették, mint a „Nyugatot”, mi több, 1981-ben 46 százalékuk szerint az életszínvonal is Magyarországon volt magasabb. Ez a percepció azonban már jóval a rendszerváltás előtt a visszájára fordult, és ezzel a létező szocializmus mint modernizációs kísérlet is hitelét veszítette.⁴⁵ Magyarországon azonban ebben az évtizedben nem csupán a fejlődési hierarchiák percepciója változott meg, hanem a kvantitatív, mérhető aspektusokra fókuszáló modernizációs paradigma (vagyis a fejlődési idealizmus) szorult háttérbe, mégpedig egy olyan civilizációs diskurzus rovására, amely a fejlődési különbségeket a „mélytörténeti” múltba vezette vissza. Kuczi Tibor szavaival élve a modernizációs paradigma

45 Szabó Ildikó: *A pártállam gyermekei. Tanulmányok a magyar politikai szocializációról*, Budapest, Új Mandátum, 2000, 129.

háttérbe szorulását követően a magyarok geopolitikai és geohistóriai metaforák alapján konstruálták meg (az 1980-as évektől kezdődően) az új modernizációs konszenzust. A kialakuló fejlődési diskurzus eredendően ambivalens, hiszen egyrésről Magyarország Nyugathoz való felzárkózását sürgeti, másrészt azonban az ország (részlegesen) „nyugati jellegét” a mélytörténeti múlthoz kötődően konstruálja meg. Nem véletlen – és nem a szerző szaktörténeti érdemeinek köszönhető – hogy Szűcs Jenő Európa három történeti régiójáról alkotott tézise messze a diszciplína határain túl is visszhangra lelt. A történeti diszciplínán messze túlmutató pozitív fogadtatás a Közép-Európa-diskurzussal való összekapcsolódásból következett, aminek segítségével Magyarország (Csehország, Lengyelország és Jugoszlávia az egykori Habsburg Birodalomhoz tartozó részeivel együtt) a nyugati kultúrkör kapcsolódó részeként volt újraalkotható az Európát két részre osztó hidegháborús diskurzív rend hanyatlásakor.

A románoknak a Közép-Európa-projekthez fűződő viszonya jóval ellentmondásosabb. Mi több, egészen a legutóbbi időkig a román elitek alapvetően elutasították a geopolitikai metaforákat és a civilizációs különbségek diskurzusát, ami egyáltalán nem meglepő. Egyrészt, a divatosá vált civilizációs diskurzusokban (a „nyugatias” Közép-Európával szembeállított Balkán és az ortodox kelet részeként) Románia az orientalizált „másik” szerepét volt kénytelen eljátszani, ami az 1990-es évek elején még komolyan felvetette a kibővülő Euroatlanti struktúrákból való kimaradás veszélyét. Másrészt, a román elitek a projektet a román nemzetépítés szempontjából is veszélyesnek ítélték meg, miután úgy látták, hogy Erdélyt, az ország egyetlen „közép-európai” részét a magyar irredentizmus fenyegeti.

A Közép-Európa-diskurzus, illetve a civilizációs különbségek kérdése a Molnár Gusztáv *Az erdélyi kérdés* című tanulmányának megjelenését követő vita során került reflektorfénybe, 1998-ban. A vita egyben a Huntington-féle civilizációs elmélet romániai recepciója szempontjából is kulcsfontosságú. Huntington szerint a nyugati és a keleti-ortodox civilizációt elválasztó törésvonal a Kárpátok vonalán keresztbe metszi Romániát.

1. térkép. A Huntingtoni civilizációs törésvonal rekonstrukciója Molnár Gusztáv tanulmányában⁴⁶

46 Molnár Gusztáv (1998). „Az erdélyi kérdés”. Beszélő, 1998/3. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-erdelyi-kerdes> (Letöltés ideje: 2019. 12. 27.)

Molnár erre egy civilizációs terminusokkal operáló Kelet–Nyugat típusú regionális diskurzust épített, ahol a „progresszív”, „nyugatos” stb. Erdély áll szemben az ország többi részével. Ugyanakkor Romániában a civilizációs törésvonalak ilyenszerű értelmezése marginális maradt, a geohistóriai metaforák iránti érzékenység csak a legutóbbi időkben növekedett meg, például a német/szász örökségnek a nemzeti kánonba való beemelésével.

A fejlődési optimizmus/idealizmus elfogadottsága pártopciók szerint is különbözik. Míg a PSD szimpatizánsai kedvezőbben ítélték meg az ország jelenlegi fejlettségét és az elmúlt 30 év fejlődési pályáját, a jövőbeli felzárkózási esélyeket illetően az átlagnál pesszimistábbak. Az átlagosnál nagyobb fokú fejlődési optimizmus/idealizmus figyelhető meg az USR-PLUS és az ALDE szimpatizánsainak körében. Ugyanez nagyobb arányban jellemzi a városi, mint a falusi lakosokat.

7. táblázat. Ön szerint elképzelhető, hogy Románia fejlettségben utoléri a nyugat-európai országokat, például Németországot? (pártopció szerint, K4)

Utolérés ideje	Románia	PSD	PNL	USR-PLUS	ALDE	Város	Falu
Nem (soha)	26,4%	27,4%	26,1%	17,2%	14,1%	23,8%	29,6%
Igen, de csak a távoli jövőben	43,8%	41,1%	44,3%	46,3%	42,3%	45,2%	42,2%
Igen, 10-20 éven belül	21,7%	21,1%	23,1%	31,5%	34,6%	22,9%	20,3%
Igen, akár 10 éven belül	7,3%	9,0%	5,5%	4,9%	9,0%	7,6%	6,9%

Regionális identitások és hierarchiák

A regionális identitások kérdését Romániában az egységes (nemzetállami) szervezetre való törekvés és az ország geokulturális sokfélesége között feszülő ellentmondás teszi érdekes és politikailag kényes kutatási témává.

1. Egyrészt ugyanis a társadalmi és politikai folyamatok egyik alapvető meghatározója, hogy a román elitek immár száz éve olyan egységes adminisztratív szervezetben gondolkodnak és olyan identitás kialakítására töreksenek, amelyek elhalványítják/elfedik a meglévő regionális különbségeket. Érdeemes kiemelni, hogy az olyan föderatív berendezkedésű államokban, mint az egykori Jugoszlávia, Csehszlovákia vagy a Szovjetunió, a központi szint alatti egységek (tagállamok, különböző státusú autonóm területek) az államszocializmus alatt is az identifikáció kiemelt referenciapontjai voltak, amiben nem kis szerepe volt azoknak az intézményeknek, amelyek ezen autonóm egységeket működtették.⁴⁷ Romániára ezzel szemben nagy fokú központosítás volt jellemző az államszocializmus alatt és után is. Ez a rendszerváltást követően, különösen pedig az EU-csatlakozási tárgyalások megindulása után már nem jelentette azt, hogy a regionalizáció, illetve a decentralizáció teljes mértékben hiányoztak volna a politikai napirendről. Ellenkezőleg, a napirend részét képezték, azonban *a központi elitek sikeresen megtartották a decentralizáció politikája és diskurzusa feletti kontrollt*,⁴⁸ és mindmáig sikeresen marginalizálták az „alulról” jövő regionalizmusokat.
2. Másrészt azonban az ország kétségtől igen különböző geohistóriai vagy geokulturális egységekből tevődik össze. Erdély, a Bánság, illetve Partium (amit a románok Körös-vidékként emlegetnek)⁴⁹ történetileg a Magyar Királyság részét képezte, a török kiűzését követően pedig a Habsburg Birodalom része volt. Moldva, illetve Havasalföld közvetett oszmán fennhatóság alatt állt egészen 1877-ig, amikor az 1859-ben egyesült fejedelemségek elnyerték a függetlenségüket. Dobruzsza, amely addig az Oszmán Birodalomhoz tartozott, 1878-ban került Romániához. Az egykori Moldvai Fejedelemség területén ma Románia, a Moldovai Köztársaság és Ukrajna osztozik. Jelentőséggel bíró különbség az is, hogy a ma Romániához tartozó terület északi része, vagyis (Dél-)Bukovina 1784 és 1918 között osztrák fennhatóság alatt állt.

47 Erről az egyik legjobb elemzés: Dmitry Gorenburg: *Minority Ethnic Mobilization in the Russian Federation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

48 Lásd Csergő Zsuzsa: Kosovo and the Framing of Non-Secessionist Self-Government Claims in Romania, *Europe-Asia Studies*, 2013/5., 889–911.

49 Ez érthető, amennyiben figyelembe vesszük, hogy a magyar megnevezés a *Partium Regni Hungariae* (vagyis a Magyar Királyság Részei) rövidített alakváltozata.

2. térkép. Románia régiói (Partium vonatkozásában magyar geohistóriai reprezentáció szerint)

Ezek a különbségek – az egységes szerkezetre törekvő nemzetépítés ellenére – a mai napig meghatározzák az ország szimbolikus földrajzát, és több előzetes kutatás is rámutatott arra, hogy befolyással bírnak az itt élők identitásszerkezetére. Ilyen kutatási eredmény például Brubaker és munkatársai kolozsvári vizsgálata, ahol a kutatók azt tapasztalták, hogy az erdélyi románok és a „déliel” (*sudiștii*, vagyis bukarestiek, olténiaiak, munténiaiak) közötti regionális különbségtétel „kvázi-etnikai” színezetet kap, és az erdélyiek civilizációs, valamint rasszterminusokban juttatják kifejezésre felsőbbrendűségüket.⁵⁰ Közvetlen kutatási előzményként említhető továbbá a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézetnek a *Developmental Idealism Studies* hálózathoz kapcsolódó, az előző fejezetben már hivatkozott vizsgálata, amely arra mutatott rá, hogy a regionális identitások szorosan összekapcsolódnak egy belső fejlődési hierarchia képzetével.⁵¹

Kérdőívünk megkísérelte a regionális identitások szerkezetét és politikai következményeit szisztematikusan feltérképezni:

1. Először azt vizsgáljuk meg, hogy a különböző régiókban lakók identitásszerkezetében a különböző szintű területi egységek milyen szerepet játszanak.
2. Ezt követően az egyes történelmi régiók (képzelt) fejlettségi hierarchiában elfoglalt helyét határozzuk meg, és azt is bemutatjuk, hogy a fejlettségi percepciók hogyan hatnak az egyes régiók gazdasági hozzájárulásának a megítélésére.
3. Ezt követően térünk át a politikai következményekre, és megvizsgáljuk a de-

50 Rogers Brubaker – Feischmidt Margit – John Fox – Liana Grancea: *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 2006, 231–237.

51 Kiss Tamás: Escaping the „Balkanizing” Gaze? Perceptions of Global and Internal Developmental Hierarchies in Romania, *Eastern European Politics and Societies*, 2017/3., 565–595.

centralizációval, illetve az adminisztratív reform különböző formáival kapcsolatos vélekedéseket.

4. Az utolsó pontban azt vizsgáljuk meg, hogy a jelenlegi politikai erők a választók szerint mennyire képviselik a különböző régiókat, illetve hogy milyen mértékű a választói igény egy regionális, illetve etnikai vegyes pártra.

1. Regionális identitások: az azonosulás szintjei

Az identifikáció általában véve kontextuális. Az emberek egy adott helyzetben a szűkebb pátriájukkal, más helyzetben egy tágabb régióval vagy az országgal azonosulnak. Ugyanakkor kérdés, hogy a különböző intézmények, illetve politikai mozgalmak milyen (nominálisan létező) identitásokat aktivizálnak és töltenek fel politikai jelentőséggel.⁵² Ebből következően a regionális identifikáció kérdőíves mérése eleve problematikus vállalkozás. Egyrészt a kérdőív csupán annak mérésére alkalmas, hogy egy adott kérdezési szituációban (ami egyfajta hivatalos-adminisztratív kontextushoz áll közel) mivel azonosulnak az emberek. Másrészt az is lényeges, hogy Romániában jelenleg nincsenek (helyesebben nem nevezhetők sikeresnek az) olyan mozgalmak, amelyek tudatosan a regionális identitások politikai aktivizálására törekednének, így az is kérdés, hogy ebből a szempontból egyáltalán milyen regionális egységek lennének relevánsak. Azok a történelmi régiók (Erdély, a Székelyföld, Bánság, Olténia stb.), amelyek a regionális mozgalmak alapját képezhetnék, ráadásul semmilyen adminisztratív beágyazottsággal nem bírnak, adminisztratív értelemben nem léteznek.

A regionális identitással kapcsolatos kérdésblokkunkban először nyílt kérdést tettünk fel, hogy a kérdezettek milyen területi egységgel azonosulnak leginkább. A kérdés pontos megfogalmazása a következő volt:

Hogyan nevezné meg Ön azt a térséget, ahol él? Kérem, azt a területi egységet nevezze meg, amelyhez Ön kötődik, amit az otthonának tekint. Ez lehet egészen kicsi, néhány településre kiterjedő területi egység, de lehet egy megye vagy annál nagyobb, több megyét magában foglaló történelmi régió is.

A romániai minta 86, az erdélyi magyar minta 95 százaléka adott értelmezhető választ e kérdésre.⁵³ A válaszokat a 8. és 9. táblázatban megjelenő kategóriákba csoportosítottuk:

52 A nominális és politikailag aktivizált identitások közötti megkülönböztetésről lásd Kanchan Chandra: *What Is Ethnic Identity? A Minimalist Definition*, in Kanchan Chandra (ed.): *Constructivist Theories of Ethnic Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 2012, 51–97.

53 A román mintán többen a régió jellemzését adták meg (tisza levegő, szép táj, fejlett városok stb.), holott a kérdés elég egyértelműen a régió megnevezésére vonatkozott. Románul így hangzott: „Cum ați denumi regiunea în care trăiți? V-aș ruga să vă referiți la unitatea teritorială la care vă simțiți atașat, unde vă simțiți acasă! Asta poate fi o micro-regiune de doar câteva localități, județul sau o regiune istorică ce cuprinde mai multe județe.”

II.1. Regionális identitások: az azonosulás szintjei

8. táblázat. *Hogyan nevezné meg Ön azt a térséget, ahol él? (K5, nyílt kérdés, Románia)*

Történelmi nagyrégiók (összesen)	43,7	Fejlesztési régiók	2,8
Erdély	9,0	Megyék	18,5
Moldva	12,4	Kistérségek⁵⁴	0,9
Munténia	14,8	Települések	18,1
Olténia	7,5	Románia	1,0
Történelmi (kis)régiók	14,7	Egyéb	0,3
Bánság	4,6		
Dobrudzsa	4,4		
Máramaros	3,9		
Partium	0,4		
Székelyföld	0,5		
Körös-vidék (Crişana)	0,9		

9. táblázat. *Hogyan nevezné meg Ön azt a térséget, ahol él? (K5, nyílt kérdés, erdélyi magyarok)*

Történelmi nagyrégió (Erdély)	36,6	Fejlesztési régiók	0,0
Történelmi (kis)régiók	15,6	Megyék	10,5
Bánság	1,6	Kistérségek	5,6
Máramaros	0,1	Települések	27,2
Partium	6,3	Románia	3,9
Székelyföld	7,2	Egyéb	0,6
Körös-vidék	0,4		

A *történelmi nagyrégiók* közé Erdélyt, Moldvát, Olténiát és Munténiát (az utóbbiba beleértve Dobrudzsát és Bukarestet) soroltuk (amelyek egyben az elemzési kategóriáink is). Érdekes kiemelni, hogy Havasalföld (Țara Românească) egyáltalán nem jelent meg a válaszokban. Összességében a romániaiak válaszainak 44, az erdélyi magyarokénak 37 százaléka sorolható a nagyrégiókat megnevező kategóriába. A romániai mintán legtöbbször Olténiában (87 százalék) és Moldvában (71 százalék) jelöltek meg nagyrégiót, a legalacsonyabb arányt pedig az erdélyi románoknál találjuk (23 százalék). A magyaroknál a közép-erdélyiek (Maros és Kolozs megyék) esetében a legerősebb az Erdély egészével való azonosulás (54 százalék).

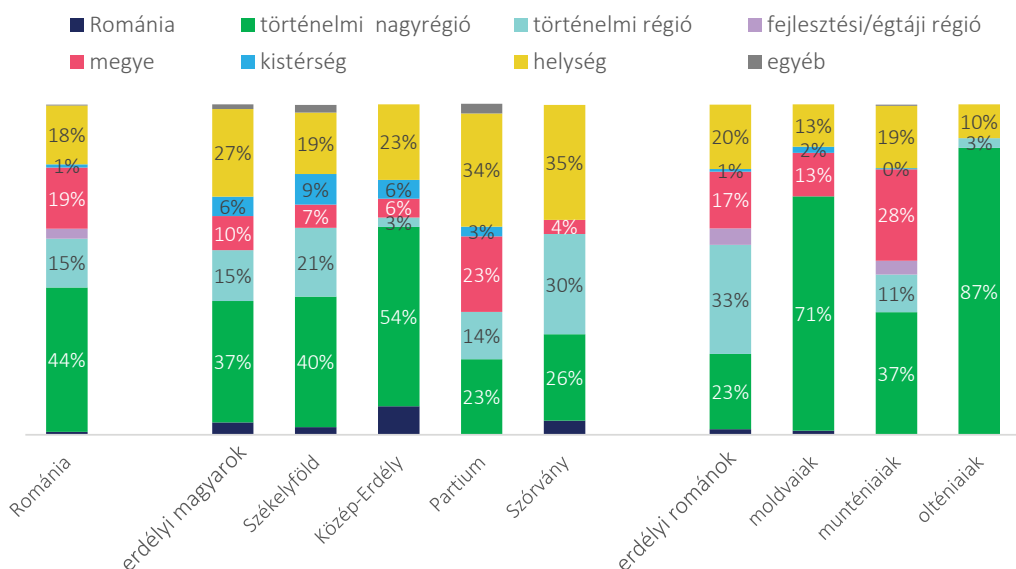
A *történelmi (kis)régiók* egy része egyértelműen a nagyrégiók részeként értelmezhető (lásd a Székelyföld viszonyát Erdéllyel), más esetekben pedig ez az alárendeltségi viszony kérdéses (Máramaros és Erdély, Partium és Erdély, Bukovina és

54 Csángóföld, Sóvidék, Gyimesek, Erdővidék, Szilágyság, Nyárádmente, Marosszék, Csík, Aranyos-szék, Belényesi-medence.

Moldva), míg egyes történelmi (kis)régiókat az ott lakók egyértelműen különálló egységként értelmeznek (Dodrudza, Bánság). Ezek az egységek a romániai minta válaszainak 15, a magyarokéinak 16 százalékában jelentek meg. Romániában a legnagyobb arányt a tágon vett Erdélyben képviselték, ahol a bánságiak és a máramarosiak egyértelműen ezt a szintet jelölték meg (a válaszaikban Erdély csak elvétve fordult elő), illetve a tágon értelmezett Munténiában, a dobudzsaiak válasza miatt. A körös-vidéki/partiumi válaszadók esetében ezzel szemben Erdély gyakrabban szerepel, mint a vonatkozó kistérség. A magyarok válaszaiban külön érdekesség, hogy nem csupán a partiumiak, hanem a székelyföldiek is nagyobb arányban azonosultak Erdéllyel, mint a szűkebb régióval.

A megye a romániai válaszok 19, az erdélyi magyar válaszok 11 százalékában jelent meg. A románokéiban a leggyakrabban Munténiában, az erdélyi magyarokéiban a leggyakrabban Partiumban. A kistérség kimondottan a magyarokra, azon belül is leginkább a székelyekre jellemző azonosulási forma. Itt az egykori székeket (Csík-, Udvarhely-, Marosszék stb.) és egyéb szűkebb tájegységeket (Sóvidék, Erdővidék) gyakrabban említették a válaszadók, mint a megyéket. A településsel való azonosulás szintén gyakoribb az erdélyi magyarok között (27 százalék az országos 18 százalékkal szemben). Ennek a szintnek a partiumi magyarok körében van a legnagyobb jelentősége, közöttük 35 százalékkal relatív többséget képviselnek a települést említők.

9. ábra. Hogyan nevezné meg Ön azt a térséget, ahol él?
A területi egység, amelyhez Ön kötődik, amit az otthonának tekint. Ez lehet egészen kicsi, néhány településre kiterjedő területi egység, de lehet egy megye, vagy annál nagyobb, több megyét magában foglaló történelmi régió is (K5, nyílt kérdés, n=1903)

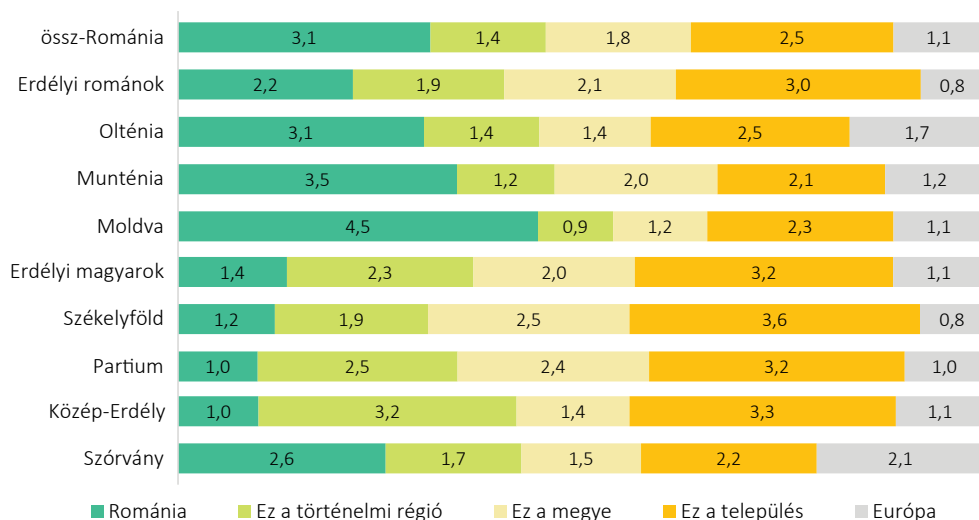

II.1. Regionális identitások: az azonosulás szintjei

A második kérdésünk az úgynevezett pontallokációs módszer⁵⁵ alapján alapult, ahol a válaszadónak 10 pontot kellett tetszőlegesen szétosztaniuk az egyes szintek között, annak függvényében, hogy mennyire tartják azokat fontosnak identifikációs szempontból. Itt a település, megye és történelmi régió mellett Romániát és Európát is megadtuk mint lehetséges identifikációs pontokat, így a válaszok értelemszerűen eltértek a nyílt kérdésre adottaktól. A kérdés pontos megfogalmazása a következő volt:

Mindannyian egy adott településen, megyében, történelmi régióban, országban élünk, és egyben az Európai Unió polgárai vagyunk. Viszont különböző mértékben kötődünk ezekhez a területi egységekhez. Az Ön identitása szempontjából ezek mennyire fontosak? Képzelve el, hogy a különböző szintek között összesen 10 pontot oszthat szét. Ha például Romániát és csakis Romániát tekinti fontosnak az identitása szempontjából, akkor ez a szint 10 pontot kap, míg a többiek egyet sem. Ha mondjuk ugyanolyan fontos a település és a megye, míg a többi szint egyáltalán nem fontos, akkor 5-5 pontot kap a két kategória. De bármilyen más elosztás is elképzelhető. Kérem, mondja meg, hogyan jellemezné magát!

10. ábra. Területi/regionális identitás szintjei (K9)
Az Ön identitása szempontjából mennyire fontosak a következők?
Osszon szét a különböző szintek között összesen 10 pontot (átlagértékek, 0–10 közötti pontok, a pontok összege egy válaszadó esetén 10-zel egyenlő)

⁵⁵ Taeku Lee: Between Social Theory and Social Science Practice: Toward a New Approach to the Survey Measurement of Race, in Abdela Rawi – Yoshiko Herrera – Alistain Johnstor – Rose McDermott: *Measuring Identity. Guide for Social Scientists*, 2009, 113–145.

A válaszok alapján jelentős regionális és nemzetiségi különbségek rajzolódnak ki, mégpedig elsősorban a nemzeti szinttel való identifikáció tekintetében. Az országos mintán átlagosan Románia kapta a legtöbb pontot (3,1), amit a település (2,5), a megye (2,8), a történelmi régió (1,4) és Európa (1,1) követett. Az erdélyi magyarok válaszaiban a település képezte a legfontosabb identifikációs szintet (3,2), de a történelmi régió (2,3) és a megye (2) is megelőzte Romániát (1,4).

A romániai mintán a nemzeti szint a moldvaiak esetében jelenti a legfontosabb identifikációs pontot, és az erdélyi románoknál jelenik meg a legkisebb súllyal. A történelmi régiónál azonban minden kategóriában fontosabb azonosulási pont a település, illetve a megye. Ez nyilvánvalóan a társadalmilag beágyazott regionális mozgalom, illetve a regionális identitás nominális (politikailag/társadalmilag nem aktivizált) mivoltával áll összefüggésben.

2. Regionális fejlettségi hierarchiák

A régiók egymáshoz való viszonya és a regionális sztereotipizáció kérdése is szorosan összefügg a civilizációs különbségek, illetve a fejlettségi hierarchiák képzetével.⁵⁶ A mostani kérdőívünkben a globális fejlettségi hierarchiák mellett szintén rákérdeztünk a belső hierarchiákra. Ehhez ugyanazt a 0 és 10 közötti skálát használtuk, arra kérve a válaszadókat, hogy 8 romániai régiót (Olténiát, Erdélyt, Moldvát, Bukovinát, a Bánságot, Munténiát, Dobrudzsát és a Székelyföldet), valamint a Moldovai Köztársaságot rangsorolják a fejlettségük szerint.

Érintettük már, hogy egy korábbi, 2014-es vizsgálat szerint a románok 84 százaléka egyetértett abban, hogy az ország különböző régióit egyértelmű rangsorba lehet helyezni a fejlettségük szerint, és ebben a tekintetben egyetértés volt a különböző régiókban élők között. A következő kérdésünk az, hogy az ország különböző részein élők a fejlettségi hierarchiákat is ugyanúgy látják-e. Az eredmények azt mutatják, hogy a percepciók alapvetően hasonlóak, ahogy az az egyes régiókban élők válaszaiknak átlagai közötti magas korrelációs értékekből is kiderül p értékek a 10. táblázatban). Ezek a korrelációs értékek magasabbak, mint amiket a 2014-es vizsgálat kimutatott, vagyis az ország különböző részein élők ma inkább hasonlóan látják a belső fejlettségi hierarchiákat, mint 5 éve. A hasonlóság alól az erdélyi magyarok jelentenek némiképp kivételt, az ő válaszaik valamivel kevésbé korrelálnak a különböző régiókban élő románok válaszaival, mint a különböző régiók román lakosságának válaszaik egymás között.

⁵⁶ Kiss (2017): *Escaping the „Balkanizing” Gaze?*

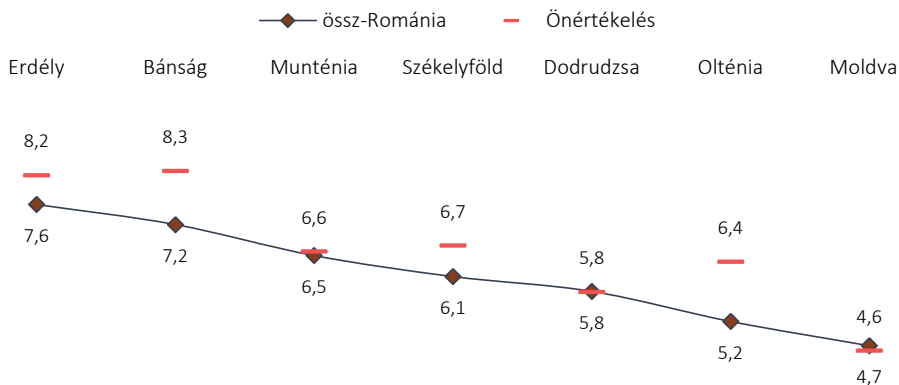
II.2. Regionális fejlettségi hierarchiák

10. táblázat. A lakossági fejlettségi percepciók és a fejlettségi skálák közötti korreláció

		Átlag EM ⁵⁷	Átlag ER ⁵⁸	Átlag Mold ⁵⁹	Átlag Munt ⁶⁰	Átlag Olt ⁶¹
Átlag EM	P		0,728	0,889	0,681	0,705
	Szig.		0,026	0,001	0,043	0,034
Átlag ER	P			0,845	0,908	0,950
	Szig.			0,004	0,001	0,000
Átlag Mold	P				0,898	0,895
	Szig.				0,001	0,00
Átlag Munt	P					0,975
	Szig.					0,000

Ugyancsak a hasonlóságot támasztja alá, ha az össz-romániai átlagokat az adott régióban élők válaszaival (fejlettségi önpercepció) vetjük össze. Egyes régiókban (leginkább a Bánságban, Olténiában és a Székelyföldön) az önpercepciók eltérnek ugyan az országos átlagtól, a fejlettségi rangsor azonban nem változik meg radikálisan. Ha Románia egészét nézzük, a válaszadók Erdélyt tekintik a legfejlettebbnek, amit a Bánság, Munténia, a Székelyföld, Bukovina és Dobrudzsa követ, a sort pedig Olténia és Moldova zárja.

11. ábra. Hová helyezné egy 0 és 10 közötti fejlettségi skálán a következő régiókat? (K6) (átlagértékek, az össz-romániai és az önértékelések különbsége)

Az is lényeges, hogy az ország különböző régióiban élők között nagyobb a konszenzus a fejlettségi hierarchia felső pozícióit illetően. Így mindenütt Erdély kerül a hierarchia csúcsára, ami különösen a román nemzetépítés központi terü-

57 Az egyes országokhoz rendelt átlagértékek: erdélyi magyarok.

58 Az egyes országokhoz rendelt átlagértékek: erdélyi románok.

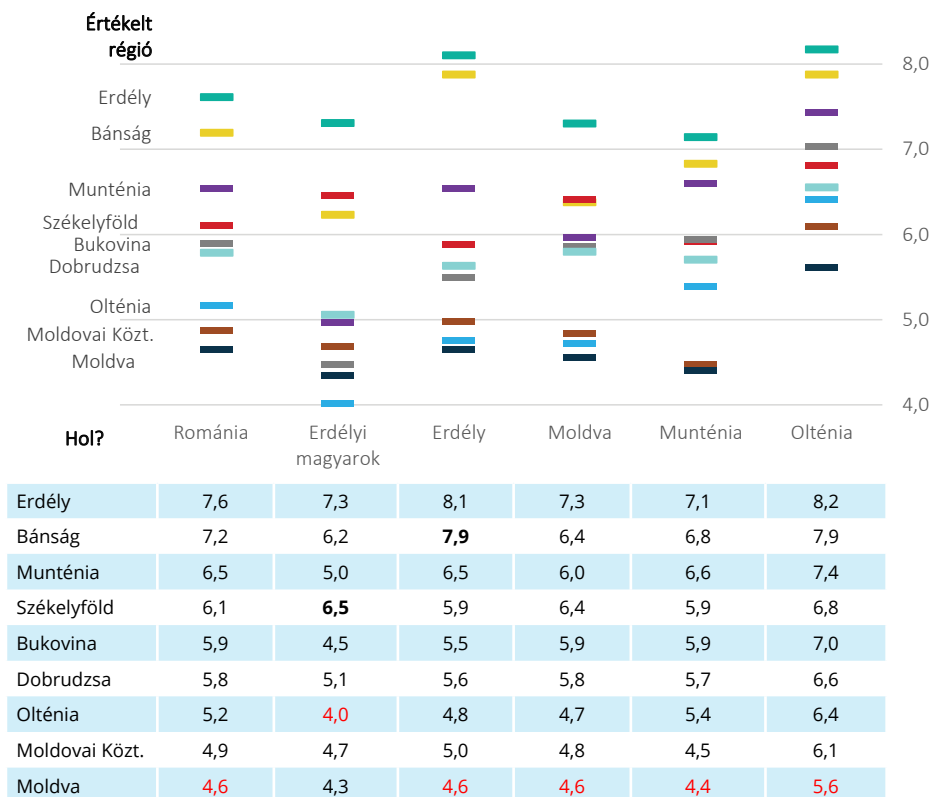
59 Az egyes országokhoz rendelt átlagértékek: Moldova.

60 Az egyes országokhoz rendelt átlagértékek: Munténia.

61 Az egyes országokhoz rendelt átlagértékek: Olténia.

tének számító Munténia válaszadóinál meglepő. További fontos adalék, hogy a bukaresti válaszadók szintén Erdélyt helyezték a fejlődési hierarchia csúcsára, a Bánságot pedig a második pozícióba.

12. ábra. Hova helyezné egy 0 és 10 közötti fejlettségi skálán a következő régiókat? (K6)
(átlagértékek, 0–10 közötti skála, érvénytelen válaszok aránya 6–12)

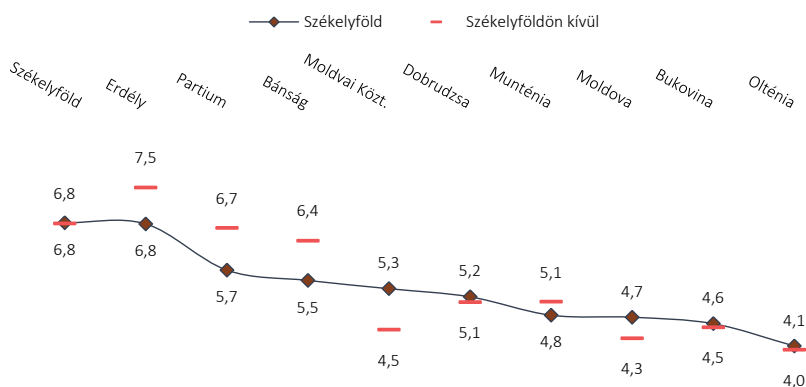

A hierarchia alsóbb pozícióit illetően már kisebb mértékű a konszenzus. Az alábbi különbségeket kell kiemelnünk:

- 1. Nincs egyetértés Olténia pozícióját illetően.** Az erdélyi magyarok egyértelműen Olténiát helyezik a regionális fejlettségi hierarchia aljára, amely ugyan nem az utolsó pozícióban, de egyértelműen a hierarchia alján van az erdélyi románok és a moldvaiak értékelései szerint is. Ezzel szemben a munténiai és olténiai válaszadók inkább a középmezőny alsó felébe helyezték Olténiát.
- 2. Munténia helyét illetően szintén nincs konszenzus.** Az olténiai és munténiai válaszadók szemében Munténia Erdélytől és a Bánságtól csak kismértékben leszakadva a fejlettségi hierarchia harmadik helyén áll, és megelőzi a Székelyföldet. Ezzel szemben az erdélyi magyarok inkább a fejlődési hierarchia aljára, míg a moldvaiak és az erdélyi románok a közepére helyezik.

- 3. A Székelyföld megítélése is ellentmondásos.** A régióban élők a Székelyföld fejlettségét Erdéllyel egyenértékűnek (illetve annál egy hajszállal magasabb szintűnek) értékelik. Ezt az elképzelést azonban nem osztják sem az erdélyi románok, sem a Székelyföldön kívül élő magyarok (13. ábra). A régió ugyan szerintük is inkább az országos fejlettségi rangsor felső felében található, de Erdély egészénél egyértelműen fejletlenebb (egyfajta belső periféria). Az ország egyéb területein élők is közepes fejlettségűnek ítélik meg a Székelyföldet.

13. ábra. Hová helyezné egy 0 és 10 közötti fejlettségi skálán a következő régiókat? (K6, erdélyi magyarok)

- 1. Bukovinát általában véve fejlettebbnek ítélik meg, mint Moldvát.** A Bukovina fejlettségére vonatkozó diskurzus azonban egyértelműen erősebb az ország Kárpátokon túli részein. A munténiaiak és az olténiaiak a középmezőny felső felébe (a Székelyföld fölé) helyezték. Ezzel szemben az erdélyi románok és a moldvaiak a középmezőny aljára, míg az erdélyi magyarok a fejlettségi hierarchia aljára helyezik.
- 2. Az erdélyi magyarok és kisebb mértékben az erdélyi románok szerint a fejlettségi különbségek szakadékszerűek,** a különbségek pedig a Kárpátokon inneni és a Kárpátokon túli területek között húzódnak. Az erdélyi románok esetében ezt csupán a Székelyföld „alulpozicionálása” árnyalja. Az olténiai és munténiai válaszadók szerint ezzel szemben a fejlettségi különbségek kisebbek, a hierarchia nem annyira szakadékszerű.
- 3. További érdekesség,** hogy a Moldovai Köztársaságot minden régióban Moldova (mint romániai régió) fölé sorolták, beleértve magukat a moldvaiakat is.

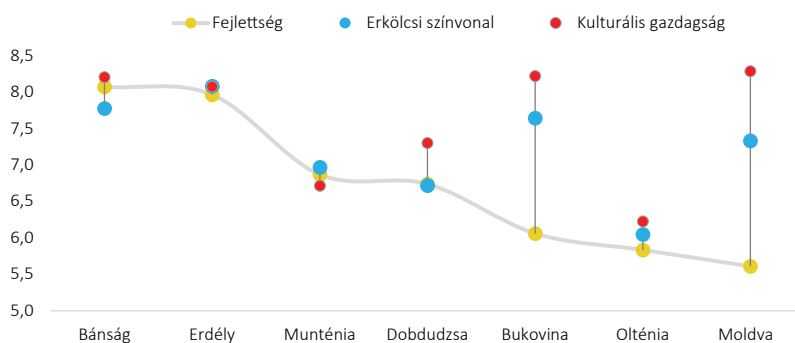
Az eredmények arra utalnak, hogy Romániában a regionális különbségek percepciója egy „orientalista térkép”⁶² alapján szerveződik, amelynek révén a korábban érintett balkanista értelmezési keret termelődik (részlegesen) újra. Így értelmezhető Olténia és Munténia ellentmondásos helye a fejlődési hierarchiákban. Ol-

62 Sorin Antohi: Habits of mind. Europe's Post-1989 Symbolic Geographies, in Vladimir Tismăneanu – Sorin Antohi (ed.): *Between Past and Future. The Revolutions of 1989 and their Aftermath*, Budapest, CEU Press, 2013, 4–56.

téniát a románok általában véve az ország legbalkánibb tartományaként reprezentálják,⁶³ amit korábbi, a regionális sztereotípiákra vonatkozó elemzésünk is alátámasztott.⁶⁴ Az oltyánokkal kapcsolatos (nyílt) kérdésekben igen sok volt a negatív sztereotípia; az erdélyiek (magyarok és románok) esetében egyértelműen ez volt a domináns. Visszatérő volt a „balkáni amoralitásra” (korrupciós, tolvajok, csalók, svindlerok) és „balkáni temperamentumra” (szangvinikus természet, lobbánékonyság, hangosság) való utalás. Lényeges ugyanakkor, hogy a „legbalkánibb” tartomány nem automatikusan a legkevésbé fejlett tartomány is egyben. Ez az összefüggés (vagyis hogy fejletlen is) csupán az erdélyi magyarok esetében rajzolódik ki egyértelműen, kisebb mértékben jellemzi az erdélyi román és a moldvai választókat, és nem jelenik meg az ország déli részén lakók válaszaiban. Utóbbiak számára az elmaradottság szimbóluma nem a „balkáni” Olténia, hanem Moldva mint „keleti periféria”. Vagyis a belső fejlettségi percepciókban részlegesen újraéled a balkanista interpretációs keret, amit az erdélyi magyarok és tágabb értelemben az erdélyiek használnak, amikor a belső fejlettségi különbségekről gondolkodnak.

Ide kapcsolódik egy 2016-os mérés eredménye; akkor a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet vizsgálata keretében nem csupán a fejlettségi hierarchiákra, hanem az „erkölcsi színvonalra” és a „kulturális hagyományok gazdagságára” is rákérdeztünk. Az alábbi ábra az önpercepciókat (vagyis minden válaszadó esetében a saját tartományára vonatkozó értékeket) jeleníti meg. Ami lényeges: a kulturális élet gazdagsága és az erkölcsi színvonal szerinti (ön)besorolás között egyedül Moldva és Bukovina esetében van jelentős eltérés. Vagyis az itt élők, miközben a fejlettségi hierarchia alára pozicionálják magukat, erkölcsi és kulturális tekintetben jóval kedvezőbb önértékeléssel bírnak, és egyértelműen az ország déli részén élők fölé helyezik magukat.

14. ábra. Hová helyezné egy 0 és 10 közötti skálán a következő régiókat fejlettség,

63 Sorin Antohi és Lucian Boia felvetették, hogy elviekben az 1878-ig közvetlen oszmán uralom alatt álló Dobrudzsa is méltán versenyezhetne a „legbalkánibb” tartomány címéért. Dobrudzsa helye azonban marginális a román geokulturális imaginációban, így nehezen lehetne egy ilyen fontos jelentés hordozója. Lásd Antohi: *Habits of mind*; Lucian Boia: *Romania: Borderland of Europe*, London, Reaktion Books, 2011, illetve a geokulturális imagináció vonatkozásában Constantin Iordachi: *Redobândirea cetățeniei române. Reacquiring Romanian citizenship*. București, Curtea Veche, 2012.

64 Kiss: *Escaping the „Balkanizing” Gaze*

erkölcsi színvonal és a kulturális hagyományok gazdagsága szerint (2016, önpercepciók)

Munténia helye szintén a balkanista interpretációs keret részleges relevanciája miatt ellentmondásos. Munténia egyrészt a román nemzetépítés törzsterülete („Románia Piemontja”), ahol az ország fővárosa és hagyományos ipari területei (Prahova-völgy, Pitești) található. Más szempontból azonban (elsősorban az erdélyiek megítélése szerint) osztozik Olténiával a déli területek balkáni jellemvonásain. A közkeletű diskurzus egyes elemei is újratermelik ezt az értelmezést. A „Románia teleormanizációja” (*teleormanizarea României*) kifejezés például a korrupció és a választási csalás szinonimája a román közbeszédben,⁶⁵ ahogy a „Dâmbovița partja” (*malul Dâmboviței*) a fővárosban uralkodó „balkáni” politikai kultúrára tett utalás.

Balkanizmus és regionalizmus

Erdély a Habsburg Birodalom legkevésbé modernizált területe volt. Az új keretek között azonban hamar megjelent a Román Ókirállyal szembeni szupremáciatudat, amely azóta is a „transzszilvanizmus” legfőbb alkotóeleme. A két világháború között az erdélyi román elitek számára (akik a magyarokkal és szászokkal kompetitív viszonyban voltak) addig elérhetetlen intézményes lehetőségek nyíltak meg. Viszont az erdélyi román politikusok az egyesülést sokkal inkább paritásos alapon, és nem a bukaresti elitek és az ó-romániai intézményrendszer expanziójaként képzelték el. Így, ahogy arra Antohi rámutatott, az egyesülés után sok prominens román elégedetlenségét fejezte ki Erdély „románosítását” illetően (amelyre sokan „balkanizálásként” tekintettek), sőt többen azt remélték, hogy Romániát sikerül majd „erdélyiesíteni”.⁶⁶ A „transzszilvanista gondolat” még erőteljesebben jelentkezett az erdélyi magyar és a szász elitekben. A magyar és a német transzszilvanizmus egyaránt Erdély multikulturális hagyományait hangsúlyozta, amit a közösségi autonómiák rendszerében célszerű intézményesíteni. Az erdélyi románokat ugyanakkor potenciális szövetségesként jelölték meg a regáti elitek és intézmények expanziójával szemben, ami a „nyugati” (osztrák–magyar) jogi és közigazgatási hagyományokkal bíró Erdély „balkanizálódásával” fenyeget. Mindez azonban nem tudott a két világháború között politikai transzszilvanizmussá alakulni. Ennek legfontosabb oka, hogy Erdély nemzetiségei elsősorban a különböző (külső centrumú) nemzetépítési projektek vonzásában voltak.⁶⁷ A kisebbségbe került csoportok is leginkább a szász, illetve a magyar identitást próbálták újrafogalmazni az új keretek között. A két világháború közötti transzszilvanizmus sokkal inkább a nemzetiségi határok megerősítését szolgálta, magyar vonatkozásban

65 A PSD vezetője, akit vizsgálatunk után két hónappal letartóztattak, illetve Viorica Dăncilă miniszterelnök innen származnak. Több választás kapcsán felmerült a román sajtóban, hogy a Teleorman megyei kiemelkedő választási részvétel a nem demokratikus mozgósítási technikák folyamánya.

66 Antohi, Sorin: *Habits of mind*.

67 A szászok esetében az transzszilvanizmust a nemzetiszocialista ideológia térnyerése szorította vissza (lásd erről Eginand Schlattner: *Fejlesztett kakas*, Kolozsvár, Koinónia, 2006). A magyar elitek jövőképét valójában a revízió gondolata határozta meg a két világháború között, míg a románok esetében értelemszerűen a nemzetépítés írta felül a regionális kötődéseket.

ráadásul a többségivel párhuzamos kisebbségi társadalom gondolkörének jóval nagyobb politikai hatása volt.⁶⁸ Másrészt a szász és magyar „transzszilvanistáknak” nem akadtak román partnereik, az erdélyi román elitekben a Regáttal szemben meglévő ellenérzések dacára sem. Ezen román elitek számára fontosabb volt, hogy a számukra igen kedvezőtlen etnikai rétegződési rendszert (állami segédlettel) megváltoztassák, mint az, hogy a magyarokkal és szászokkal közös regionális platformot alkossanak.

A transzszilvanista diskurzusok a rendszerváltást követően szintén a balkanista interpretációs keretek logikája szerint éledtek újra, és valójában ezek reprodukcióján túl az erdélyi regionalizmusnak nem volt komolyan vehető politikai programja. Ahogy már érintettük, Molnár Gusztáv Samuel Huntington „civilizációk összeclapása” (*clash of civilizations*) téziséből kiindulva próbálta újrafogalmazni az „erdélyi gondolat”-ot. A regionalizmust felkaroló Provincia-csoport⁶⁹ 2001-ben egy memorandumot is kiadott, amelyben Románia (nem etnikai alapú) regionalizálását/föderalizálását javasolta a „korrupt” bukaresti centralizmussal szemben. Érdemes idézni Sabin Ghermannak, az erdélyi regionalizmus mediatiszt, emblematisztikus figurájának hozzászólását, aki végletesen esszencializálva fejezi ki az Erdély és a Regát közötti vélelmezett különbségeket:

„Feltette valamikor Ön a kérdést, hogy nálunk miért kívánnak az emberek egymásnak »eredményes munkát« (spor la lucru), míg a Kárpátokon túl »könnyű műszakot« (serviciu ușor)? Mert az erdélyiek és bánságiak számára, már amennyi megmaradt belőlük, szegény adományért folyamodni. Brukenthal báró, amikor a rászorulókat megsegítette Nagyszeben főterén, arra készítette őket, hogy a levegőben kaszálásra emlékeztető mozdulatot tegyenek. Mindezt azért, nehogy azt úgy gondolják, hogy bármi is jár nekik munka nélkül. Ez egyfajta rejtett emlékként megmaradt, benne van a génekben. A koldusok hozzánk is bekopognak, de nem kenyeret vagy szalonnát kérnek, hanem azt kérdik, van-e felválni való fa, vagy összegyűjteni való széna. Munkát kérnek. A Kárpátokon túl? Kérdezze csak meg [Liviu] Dragneát, hogy mennek arra felé a dolgok, hogy sikerült a Románia legjobb földjével rendelkező megyéjéből egy szegénységi gócot kialakítani. Azt láthatjuk, hogy az ország legszegényebb megyéiben vannak a leggazdagabb helyi bárók. Azért szavaztak úgy, ahogy szavaztak, mert mi Erdélyben és a Bánságban azt szeretnénk, hogy jobb legyen, Moldvában és Munténiában viszont azt mondják, hogy csak rosszabb ne legyen.”⁷⁰

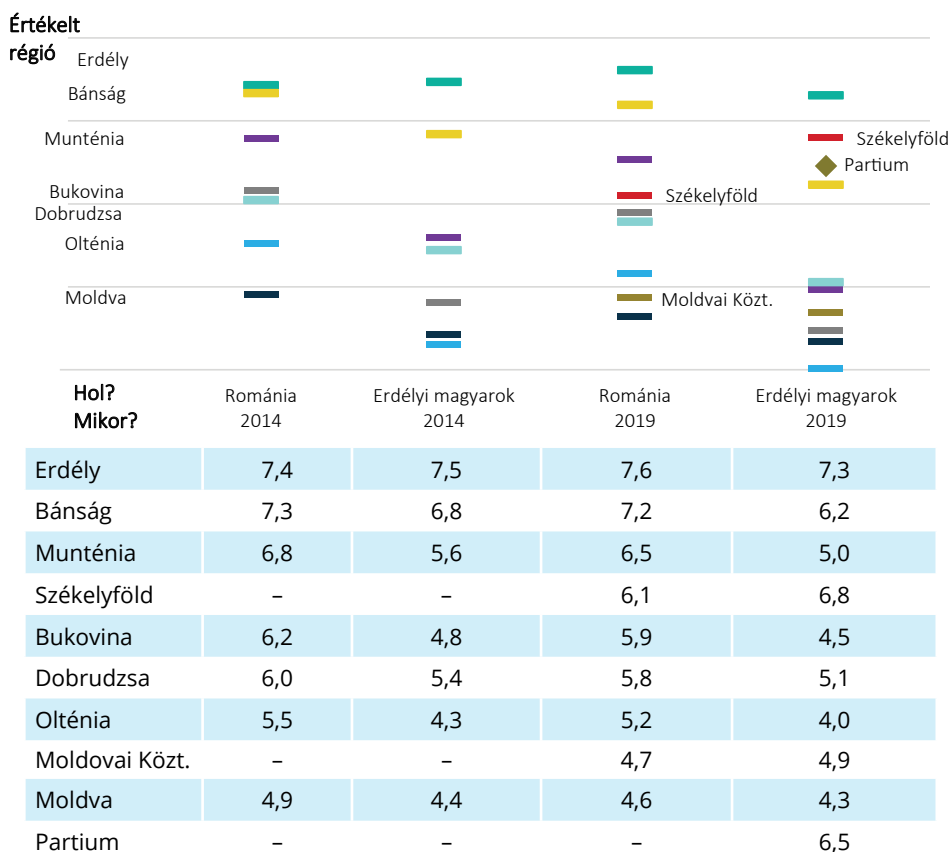
68 A kisebbségi társadalmat az erdélyi magyar politikai gondolkodók sűrű intézményes hálóként képelték el, amelynek léte lehetővé teszi, hogy a kisebbségi közösség tagjai a legkülönbébb igényeiket ezen belül elégsék ki, így a többséggel való kontaktusukat redukálják. Az etnikai párhuzamosság ezen programja már a két világháború között is kulcsszerepet játszott a kisebbségi intézményrendszer építésében.

69 A Provincia-csoportot román és magyar értelmiségiek alkották, akik egy-egy napilap mellékleteként román és magyar nyelvű időszakos kiadványt is megjelentettek az ezredfordulót követő években. Lásd <http://www.provincia.ro/> (Letöltés ideje: 2019. 12. 28.)

70 http://adevarul.ro/locale/cluj-napoca/ardeleanul-sabin-gherman-autorul-manifestului-m-am-saturat-romania-in-ardeal-banat-nu-poti-sa-l-bagi-ma-sa-l-pupi-1_545f8a290d133766a8b0f6c1/index.html (Letöltés ideje: 2019. 12. 28.)

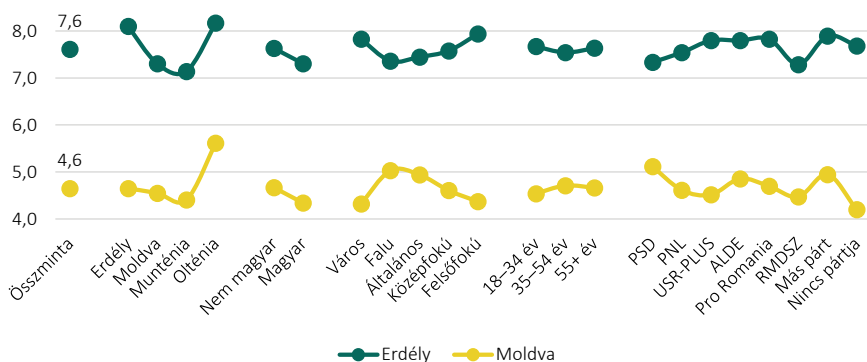
A korábbi, 2014-es, a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet által végzett vizsgálattal (amelyben azonban a Székelyföldet és a Moldovai Köztársaságot nem értékeltük) is összehasonlítottuk az eredményeket. A romániai eredmények nem változtak jelentősen 2019-re, viszont valamelyest nőtt az Erdély és a többi régió között észlelt távolság. A magyarok válaszaiban viszont a legtöbb régióban csökkentek az átlagos értékelések. A régiók szerinti sorrend megközelítőleg egyforma a két évben. Jelentős visszaesés figyelhető meg viszont a Bánságban.

15. ábra. A régiók fejlettségének percepciója 2014-ben és 2019-ben (átlagértékek, 0–10 közötti skála)

Az alábbi ábrán Erdély és Moldva átlagos fejlettségi értékelését mutatjuk be a legfontosabb háttérváltozók szerint. Jellemzően nincsenek nagy különbségek e szerint az egyes csoportok között, azonban a két szélsőérték között jellemzően nagyobb különbséget látnak a magasabb státusú csoportok (városiak, magasan kvalifikáltak), illetve a jobboldali szavazók (a PNL és az USR-PLUS támogatói), valamint az erdélyiek.

16. ábra. Erdély és Moldva fejlettségének átlagos percepciója demográfiai kategóriák szerint (K6) (2019, átlagértékek, 0–10 közötti skála)

3. Állami újraelosztás: a régiók részesedése és hozzájárulása

Az állami újraelosztás kérdése a regionalizmus politikai gazdaságtanának⁷¹ központi kérdése. Regionális mozgalom természetesen nem képzelhető el erős regionális identitás nélkül, a regionalizmus politikai programját azonban általában (vagy igen gyakran) a gazdasági erőforrások és a közpolitikák fölötti nagyobb fokú kontroll kívánalma adja. Ugyanígy a regionális mozgalmak fontos felhajtóereje lehet az a meggyőződés/érzés, hogy a központ/állam az adott régiót kizsákmányolja: a regionális újraelosztás során többet von el, mint amennyit juttat.

A romániai regionalizmus hiányát (vagy „komolytalanságát”) semmi nem szemlélteti jobban, mint az, hogy nem születtek a regionális újraelosztás politikai gazdaságtanát taglaló elemzések.⁷² Kutatási jelentésünknek természetesen nem feladata az újraelosztás tényszerű elemzésével foglalkozni, hisz vizsgálatunk a lakossági percepciók szintjén vizsgálta ezt a kérdést, mégpedig a következő megfogalmazásban:

Az ország különböző régióiban élők adót is fizetnek, és részesednek is a szociális juttatásokból. Ön szerint a következő régiók összességében többet kapnak az államtól, mint amennyivel hozzájárulnak a közös kiadásokhoz, vagy többel járulnak hozzá, mint amennyit kapnak? Értékelje egy 0 és 10 közötti skálán, ahol a „0” azt jelenti, hogy sokkal többet kapnak, mint amennyivel hozzájárulnak, a „10” pedig azt, hogy sokkal többel járulnak hozzá, mint amennyit kapnak!

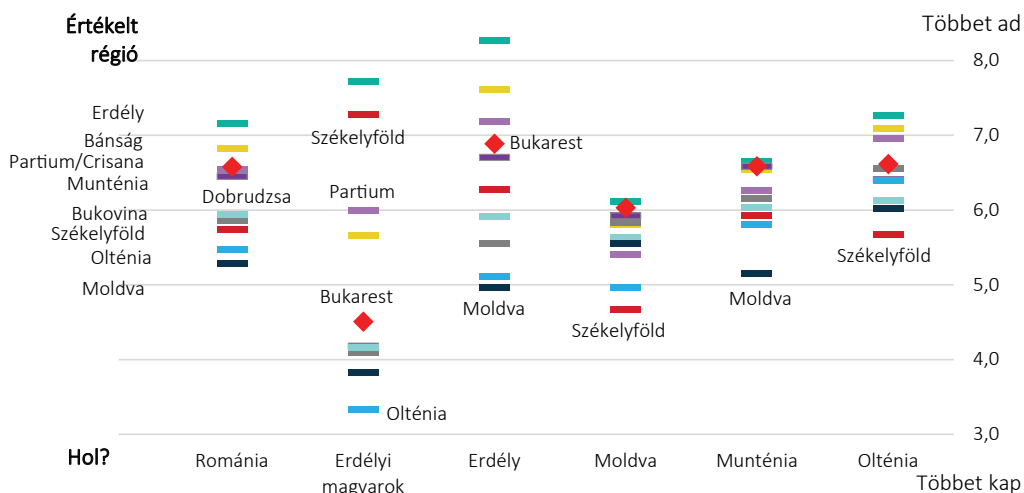
⁷¹ Michael Keating – John Loughlin (eds.): *The Political Economy of Regionalism*, London, Routledge, 2013.

⁷² Ebbe az irányba mutató kis lépésként értékelhetők az Erdélystat önkormányzati bevételeket elemző anyagai. Lásd Csata István: Kiemelkedő az erdélyi önkormányzatok jövedelme, *Erdélystat* 2019.

II.3. Állami újraelosztás: a régiók részesedése és hozzájárulása

Elviekben úgy számolhatunk, hogy az 5 fölötti értékek esetében egy adott régió hozzájárulása pozitív, az 5 alatti értékek esetében pedig negatív.⁷³ Ez egyben azt jelenti, hogy – első értelmezésben – ott találhatók meg a regionális mozgalom társadalmi vagy szociálpszichológiai feltételei, ahol a saját régiót (erősen) pozitív, a konkurens régiókat pedig (erősen) negatív tartományba sorolják a válaszadók.

17. ábra. Ön szerint a következő régiók összességében többet kapnak az államtól, mint amennyivel hozzájárulnak a közös kiadásokhoz, vagy többel járulnak hozzá, mint amennyit kapnak?
Régiók szerint és a magyarokra külön (átlagértékek, 0 és 10 közötti skála, „0” – sokkal többet kapnak, „10” – sokkal többel járulnak hozzá, csak érvényes válaszok, érvénytelen válaszok aránya 12–14%) (K7)

Hol?	Románia	Erdélyi magyarok	Erdély	Moldva	Munténia	Olténia
Erdély	7,2	7,7	8,3	6,1	6,6	7,3
Bánság	6,8	5,7	7,6	5,8	6,5	7,1
Bukarest	6,6	4,5	6,9	6,0	6,6	6,6
Partium/ Körös-vidék	6,5	6,0	7,2	5,4	6,3	7,0
Munténia	6,5	4,2	6,7	5,9	6,6	6,4
Székelyföld	5,7	7,3	6,3	4,7	5,9	5,7
Bukovina	5,9	4,1	5,5	5,8	6,2	6,6
Dobrudzsa	5,9	4,2	5,9	5,6	6,0	6,1
Olténia	5,5	3,3	5,1	5,0	5,8	6,4
Moldva	5,3	3,8	5,0	5,6	5,2	6,0

⁷³ Utólag visszagondolva helyesebb lett volna a kérdőívben a –10 és 10, vagy pedig –5 és 5 közötti skálát használni, hogy a válaszadók számára egyértelmű legyen: az egyes régiókat a negatív és pozitív tartományba egyaránt behelyezhetik.

Ez utóbbi feltétel a vizsgált (etno)regionális csoportok közül egyedül az erdélyi magyarok esetében valósul meg. Az *erdélyi magyarok percepciója szerint Romániában a regionális újraelosztás politikai gazdaságtana meglehetősen egyszerű. A tá-
gan vett Erdély különböző régiói (Erdély, Székelyföld, Partium és a Bánság) jelentősen
többet fizetnek be, mint amennyit visszakapnak, míg az összes Kárpátokon túli régió
(Olténia, Moldva, Bukovina, Dobruzsza és Munténia), beleértve a fővárost, Bukarestet,
többet kap, mint amennyit befizet. A gazdasági kizsákmányolás ráadásul láthatóan
összefügg az adott régió etnikai összetételével, vagyis minél inkább magyar egy régió,
annál több erőforrást von el tőle az állam.* Elmondható tehát, hogy az erdélyi ma-
gyarok körében a regionalizmus szociálpszichológiai feltételei adottak lennének.

Az erdélyi románok esetében a képlet már korántsem ennyire egyértelmű. Egy-
részt Moldvát leszámítva (amely pont 5-ös értéket kapott) minden romániai régió
a pozitív tartományban van, vagyis az erdélyi románok szerint nincs olyan régió,
amely a regionális újraelosztás egyértelmű kedvezményezettje lenne. A régiók
ráadásul nem is a Kárpátokon innen és túl logikája szerint differenciálódnak,
mégpedig azért nem, mert az erdélyi románok szerint Munténia és Bukarest re-
latíve többel járul hozzá a regionális újraelosztáshoz, mint a Székelyföld. Így egy
összerdélyi regionalizmus kialakulását nagyban nehezíti az, ahogy az erdélyi ro-
mánok a Székelyföldről (illetve tágabban a magyarokról) gondolkodnak.

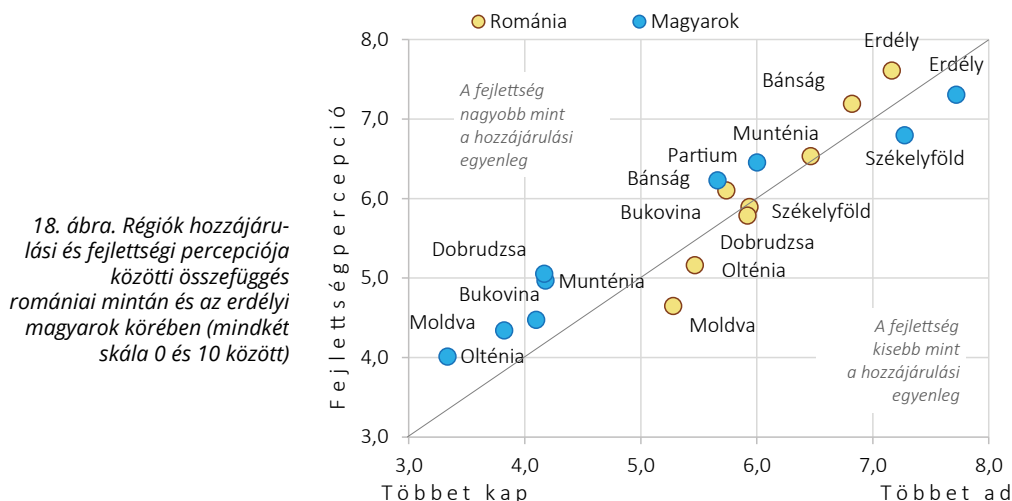
Moldvában a regionalizmus feltételei érdekes módon mintha inkább adottak
lennének, mint Erdélyben. Itt ugyanis két régió, a Székelyföld, illetve Olténia is a
negatív tartományban van, és Moldva hozzájárulásának mértéke annak ellenére
hasonló a többi régióéhoz, hogy azt az ott lakók a többi régiónál fejletlenebbnek
érik. A munténiai válaszok eredményei szerint Erdély, Munténia, Bukarest és a
Bánság hozzájárulása nagyjából hasonló mértékű, és Olténiához hasonlóan itt is
minden regionális szereplő többet ad, mint amennyit kap.

Összességében minden régióban *Erdélyről* gondolják a legtöbben, hogy többet
ad, mint kap. A teljes minta szerint Erdély (átlag: 7,2) után következik a Bánság
(6,8) és Bukarest (6,6). Az utolsó helyeken Olténia (5,5) és Moldva (5,3) található.
Ugyanakkor ezek a régiók is az 5-ös átlag fölött vannak, ami (legalábbis elméleti-
leg) a skála közepe. Így az eredményeket úgy értelmezhetjük, hogy – a lakossági
értelmezések szerint – a centralizmusnak nincsenek egyértelmű haszonélvezői és
károsultjai.

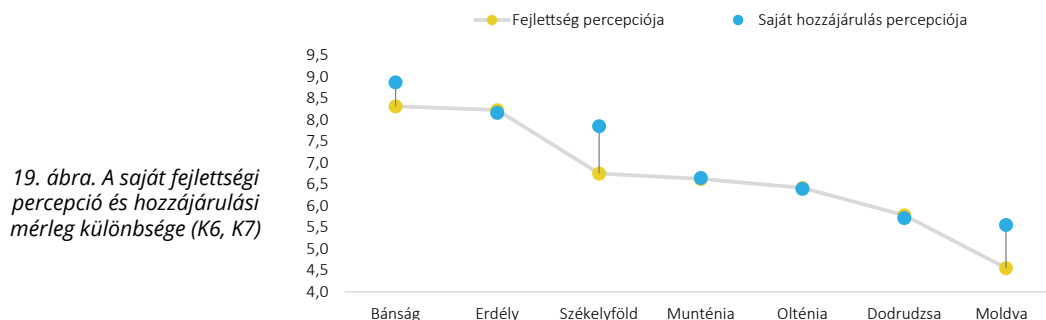
Látható, hogy a regionális újraelosztásból való részesedés/hozzájárulás mér-
téke igen nagy mértékben függ a fejlettségi percepcióktól. Minél fejlettebbnek
éreznek egy régiót, annál inkább gondolják azt, hogy többel járul hozzá a központi
kiadásokhoz, mint amennyit kap. Így egy következő lépésben ezt az összefüggést
vizsgáltuk meg. A 18. ábrán is látható, hogy a magyarok és a románok percepciói
között jelentős különbségek vannak. Egy fejlettség/hozzájárulás kontinuum szerint
az erdélyi magyarok sokkal nagyobb különbségeket érzékelnek az egyes régiók
között. Erdély és a Székelyföld nagy távolságra van a többi régiótól, mégpedig
a pozitív tartományban (vagyis azon régiók között, amelyek a fejlettségükhöz
képest többet fizetnek be). Nem csupán a nem erdélyi régiók vannak a másik
oldalon, hanem a Bánság, illetve Partium is. *Ez egyben azt jelenti, hogy az erdélyi*

II.3. Állami újraelosztás: a régiók részesedése és hozzájárulása

magyarok szerint a régiók közötti különbségek hozzájárulási mérleg szerint még nagyobbak, mint a fejlettségben levő különbségek, ami a román állam centralizációjáról és az igazságtalan forráselosztásról szóló diskurzusokkal cseng egybe. A románok percepciói szerint a fejlettség/hozzájárulás kontinuumon érdekes módon nem Erdély, hanem Moldova van a legkedvezőtlenebb helyzetben: a fejlettségéhez képest az ő (relatív) hozzájárulása a legnagyobb.

Hasonló eredményekre jutunk, ha azt nézzük meg, hogy a különböző régiókban élők hogyan látják a saját régiójuk fejlettsége és hozzájárulása közötti különbséget. Ebben a megközelítésben azokban a régiókban tekintik az újraelosztást igazságtalannak, ahol a központi költségvetéshez való hozzájárulás és a fejlettség között nagy különbség van. Látható, hogy három ilyen régió van Romániában, mégpedig (a különbség nagysága szerinti sorrendben) a Székelyföld, Moldva és a Bánság. Erdélyben (és a többi régióban) ezzel szemben az emberek a központi költségvetéshez való hozzájárulásukat a régió fejlettségével arányosnak képzelik el. Ez szintén arra utal, hogy Erdély egészében nincsenek meg a regionalizmus percepciók feltételei.

A különböző régiókban élő erdélyi magyarok között is vannak kisebb különbségek a hozzájárulási mérleg megítélésében. A Székelyföldön élők Erdély elé helyezik a Székelyföldet ebben a rangsorban, míg a többi régióban élő magyarok szerint inkább Partium vagy a Bánság hozzájárulása pozitívabb. Bukarest értékelése mindenhol negatív (5 alatti átlagok), kivéve a Szórványmegyékben élő magyarokat (átlag 6,2).

11. táblázat. Ön szerint a következő régiók összességében többet kapnak az államtól, mint amennyivel hozzájárulnak a közös kiadásokhoz, vagy többel járulnak hozzá, mint amennyit kapnak? (K7)

Értékelt régió	Románia	Erdélyi magyarok összesen	Erdélyi magyarok			
			Székelyföld	Közép-Erdély	Partium	Szórvány
Erdély	7,2	7,7	7,8	8,0	7,6	7,1
Bánság	6,8	5,7	4,7	5,8	5,7	7,0
Bukarest	6,6	4,5	4,3	3,9	4,1	6,2
Partium	6,5	6,0	4,7	5,9	6,9	6,8
Munténia	6,5	4,2	4,2	4,1	3,9	4,7
Székelyföld	5,7	7,3	7,9	7,5	6,8	6,6
Bukovina	5,9	4,1	4,1	4,3	3,6	4,5
Dobrudzsa	5,9	4,2	4,0	4,3	3,8	4,7
Olténia	5,5	3,3	3,7	3,2	3,1	3,2
Moldva	5,3	3,8	4,4	4,1	3,3	3,3

3.1. Az egyes etnikai csoportok hozzájárulása

Az erdélyi regionalizmus szempontjából kulcskérdés az etnikumközi percepciók kérdése. Kutatási jelentésünk utolsó nagy fejezete részletesen foglalkozik az etnikumközi viszonyok, a kisebbségi jogok, illetve a magyarellenesség kérdésével. A különböző etnikai csoportok hozzájárulási egyenlegét azonban érdemes itt, a regionális újraelosztásra vonatkozó percepciók mellett tárgyalni. Az egyes nemzetiségeket, nevezetesen a románokat, a magyarokat és a romákat a régiókhoz hasonlóan ugyancsak egy 0 és 10 közötti skálán kellett elhelyezni a hozzájárulásuk mértékének függvényében:

Mit gondol, az alábbi itt élő etnikai csoportok tagjai összességében többet kapnak az államtól, mint amennyivel hozzájárulnak a közös kiadásokhoz, vagy többel járulnak hozzá, mint amennyit kapnak? Értékelje egy 0 és 10 közötti skálán, ahol a „0” azt jelenti, hogy sokkal többet kapnak, mint amennyivel hozzájárulnak, a „10” pedig azt, hogy sokkal többel járulnak hozzá, mint amennyit kapnak!

II.3.1. Az egyes etnikai csoportok hozzájárulása

Az adatok vizsgálatakor első ránézésre kiütköznek a romákkal szembeni negatív sztereotípiák. A *romákról* a megkérdezettek többsége úgy gondolja, hogy többet kapnak, mint amennyit adnak a „közösbe”. A románok magukat a ranglétra tetejére helyezik, a magyarokat pedig jóval maguk alá, a skála közepére. A magyarok pedig pont fordítva: magukat helyezik felülre és a románokat középre.

20. ábra. Ön szerint a következő nemzetiségek összességében többet kapnak az államtól, mint amennyivel hozzájárulnak a közös kiadásokhoz, vagy többel járulnak hozzá, mint amennyit kapnak? Régiók, magyarok/nem magyarok és településtípus szerint (K23) (átlagértékek, 0 és 10 közötti skála, „0” – sokkal többet kapnak, „10” – sokkal többel járulnak hozzá, csak érvényes válaszok, érvénytelen válaszok aránya 13–15%)

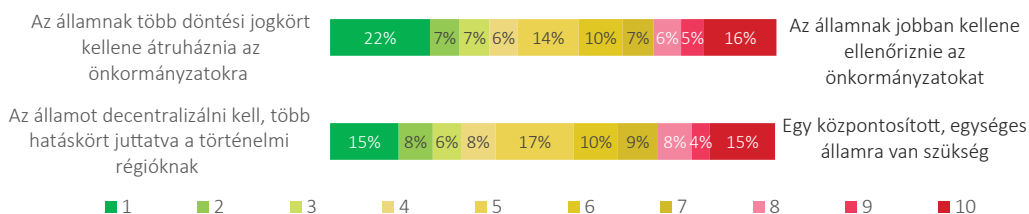
Nagyon érdekes következtetések adódnak, ha a regionális és az etnikai (ön)értékeléseket összevetjük:

1. Az erdélyi magyarok általi regionális értékelések még az etnikai értékeléseknél is polarizáltabbak. A magyarok a románoknál önmagukat etnikai értelemben is jóval inkább nettó befizetőnek tekintik. Azonban ez regionális vonatkozásban még élesebb, hiszen itt a regáti régiók egyértelműen nettó haszonélvezők (ami az etnikai csoportok közül csak a romák esetében mondható el). Így megkockáztatható az az értelmezés, hogy a magyarok saját pozitív önképüket (illetve a szupremáciatudatukat a románokkal szemben) hajlamosak manapság a regionális önértékelésekbe transzponálni. Vagyis miközben a magyarok románokkal szembeni szupremáciatudata az etnikai rétegződési rendszer átalakulása nyomán egyre nehezebben tartható fenn, egyre nagyobb jelentőségre tesz szert egyfajta regionális (erdélyi) szupremáciatudat a regáti románokkal szemben.
2. A magyarok ezen szociálpszichológiai igénye azonban csak részben találkozik az erdélyi románok helyeslésével. Az erdélyi románok ugyanis elsősorban az etnikai és nem annyira a regionális értelemben meghatározott kategória szerint tekintik önmagukat nettó befizetőnek.

4. A decentralizáció és regionalizáció támogatottsága

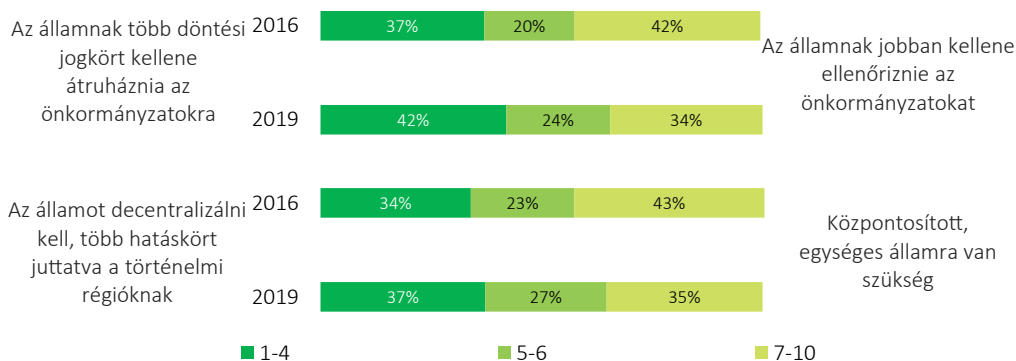
A következő lépésben a decentralizációval, illetve a regionalizációval szemben érzékelhető attitűdöket fogjuk megvizsgálni, amiket többféleképpen mértünk. Első ezzel kapcsolatos kérdésblokkunkban ellentétpárokat fogalmaztunk meg, mégpedig a decentralizáció (az államnak több döntési jogkört kellene átruháznia az önkormányzatoknak) vs. centralizáció (az államnak jobban kellene ellenőriznie az önkormányzatokat), illetve a regionalizáció (az államot decentralizálni kell, több hatáskört juttatva a régióknak) vs. a központosított nemzetállami keret megőrzése (egy központosított, egységes államra van szükség) tengelyen. A két kérdés hasonló, azonban a második megfogalmazás jóval inkább explicit: megnevezi a történelmi régiókat, illetve utal az egységes nemzetállami keretre.

21. ábra. Decentralizáció/Központosítás-skála (K10) (1 és 10 közötti skála, „1” – bal oldali válasz, „10” – jobb oldali válasz, érvénytelen válaszok aránya 0,5%)

22. ábra. Decentralizáció / Központosítás skála (K10)

(1 és 10 közötti skála, „1” – bal oldali válasz, „10” – jobb oldali válasz, érvénytelen válaszok aránya 0,5%)

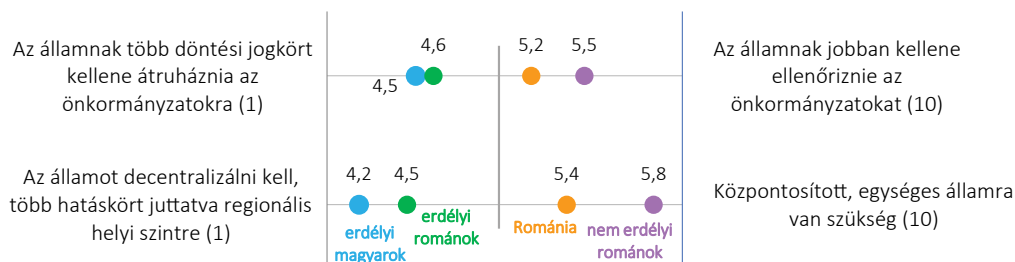

II.4. A decentralizáció és regionalizáció támogatottsága

A kérdésekből kiderül, hogy a decentralizáció és a regionalizáció Romániában igen megosztó téma. Az önkormányzati szintre vonatkozó kérdésnél a decentralizációt támogató válaszok aránya 42, a regionális szintre vonatkozóknál pedig 37 százalékos volt. Érdeemes megjegyezni, hogy mindkét kérdés esetében megfigyelhető a decentralizációt támogatók arányának növekedése, akik így most már a centralistákkal és bizonytalanokkal szemben relatív többséget képviselnek.

Érdekes a kétfajta megfogalmazásra adott válaszok közötti különbség regionális megoszlása. A teljes romániai minta esetében a válaszok, amikor a kérdést az önkormányzatok vonatkozásában, a nemzetállami érzékenységek érintése nélkül fogalmazzuk meg, inkább decentralizáció-pártiak, ami elsősorban a regáti románok eltérő válaszaiból adódik. Ők ugyanis szignifikánsan nagyobb arányban adtak támogató választ az első kérdésre. Az erdélyi magyarok esetében a mozgás fordított, mivel náluk a történelmi régiók erősítése az egységes, centralizált állam rovására népszerű hívószó. *A leglényegesebb azonban, hogy az erdélyi románok abszolút többsége (52, illetve 53 százaléka) mindkét kérdés kapcsán a regionalizmust/ decentralizációt támogató álláspontot fogalmazott meg. Ebben a kérdésben inkább az erdélyiek és nem erdélyiek, mintsem a magyarok és románok között rajzolódik ki törésvonal.*

23. ábra. Decentralizáció/Központosítás skálára adott válaszok regionális megoszlása (K10) (átlagértékek, 1 és 10 közötti skála, „1” – bal oldali válasz, „10” – jobb oldali válasz, érvénytelen válaszok aránya 0,5%)

A következő lépésben a regionalizáció (vagyis az erősebb, a nemzetállami retorikát is érintő megfogalmazás) támogatottságát vizsgáltuk meg háttérváltozók szerint. Erre egy lineáris regressziós modellt konstruáltunk, aminek a függő változója: a válaszadó mennyire támogatja, hogy „*az államot decentralizálják, hatásköröket juttatva a történelmi régióknak*” (szemben a „*központosított, egységes állam*” megőrzésével).⁷⁴ A magyarázó változókat 12. táblázat összegzi. A modell magyarázóereje (R^2) 0,198, ami nem átütő, de korántsem elhanyagolható.

74 Ez azt jelenti, hogy az eredmények jobb értelmezhetősége érdekében a skálát transzformáltuk. Így a maximálisan regionalista (és nem a centralista) álláspont kap 10-es értéket.

12. táblázat. A regionalizáció támogatását meghatározó tényezők (egy központosított erős államra van szükség vs. az államot decentralizálni kell, hatáskört juttatva a történelmi régióknak; átlagértékek háttérváltozók szerint és logisztikus regressziós modell)

		Átlagok	Lineáris regresszió	
			B	Sig.
Életkor	55 felett (referencia-kategória)	5,9		
	18–34	5,4	–0,503	0,005
	35–54	5,5	–0,470	0,003
Nem	Férfi (referencia kategória)	5,7		
	Nő	5,6	–0,384	0,003
Iskolai végzettség	Alapfokú (referencia-kategória)	5,9		
	Középfokú	5,5	–0,407	0,019
	Felsőfokú	5,9	0,138	0,543
Településtípus	Város (referencia kategória)	5,8		
	Falu	5,4	–0,422	0,004
Régió	Munténia (referencia-kategória)	5,3		
	Olténia	5,2	–0,070	0,756
	Erdély	6,7	0,472	0,022
	Moldva	4,6	–0,093	0,643
	Bánság	6,3	1,106	0,000
	Dobrudzsa	6,1	–0,362	0,306
	Székelyföld	6,2	0,191	0,706
Saját régiójának a fejlettségi percepciója			0,048	0,155
Saját régiójának a hozzájárulási egyenlege			0,074	0,047
Pártkötődés	PSD (referencia-kategória)	4,9		
	PNL	6,3	1,046	0,000
	USR	5,8	1,094	0,000
	ALDE	5,6	0,700	0,038
	Egyéb	5,6	0,523	0,015
	RMDSZ	7,0	0,731	0,047
	Nincs pártja	5,3	0,224	0,271
Negatív attitűdök a magyarokkal szemben			–0,129	0,000
Nemzeti szinttel (Romániával) való identifikáció			–0,079	0,003
Korrupcióval kapcsolatos attitűdök	A korrupció hatékonyabb visszaszorítása érdekében le kell mondjunk bizonyos szabadságjogainkról		–0,226	0,000
	Bizalom az Antikorrupciós Ügyészségben (DNA)		–0,296	0,001
	Korrupció súlyossága		–0,169	0,062
Konstans			7,289	0,000

Az alapváltozók közül az életkornak, a nemnek, az iskolai végzettségnek és a településtípusnak is szignifikáns hatása van. A regionalizációt nagyobb mértékben támogatják az idősebbek, a városiak és a férfiak, és kisebb mértékben a középfokú végzettséggel rendelkezők. Ezek a különbségek azonban nem döntőek, az összes alapváltozó szerint meghatározott kategória válaszai az átlag körül mozognak.

A regionális eltérések már jelentékenyebbek. Munténiahoz viszonyítva a Moldvában élők támogatják a decentralizációt kisebb, az Erdélyben és a Bánságban élők pedig nagyobb mértékben. Egyben az is megfigyelhető, hogy azok támogatják nagyobb mértékben a regionalizációt, akik a saját régiójukat fejlettnak látják. Érdekes ilyen szempontból a moldvaiak esete, akik szerint – mint láttuk (19. ábra) – régiójuk fejlettségéhez (fejletlenségéhez) viszonyítva az újraelosztásból való részesedésük nem megfelelő. Ezen azonban láthatóan nem a decentralizáció, hanem a centralizmus megerősítése segítségével szeretnének úrrá lenni.

A pártkötődések kapcsán az összefüggések meglehetősen egyértelműek. A PSD-hez viszonyítva leginkább az RMDSZ és a PNL szavazói támogatnák a decentralizációt/regionalizációt, de az USR-PLUS hívei is kisebb mértékben ragaszkodnak a centralizmushoz, mint a szociáldemokraták támogatói. Lényeges, hogy *a decentralizáció megítélésében levő különbségek erdélyiek és nem erdélyiek között az egyes pártok szavazótáborában is megjelennek. A legnagyobb különbségek a PNL, ALDE és USR-PLUS szavazóbázisában láthatók, az erdélyi és nem erdélyi szimpatizánsaik között. Vagyis az erdélyi PNL-, USR-PLUS- és ALDE-szimpatizánsok sokkal inkább decentralizációpártiak, mint a regáti szimpatizánsai ugyanazoknak a pártoknak. A decentralizáció megítélése tekintetében az RMDSZ és e pártok erdélyi szavazói között nincs jelentős különbség.*

Kutatási jelentésünk ötödik fejezetében mutatjuk be a magyarokkal kapcsolatos attitűdökre vonatkozó kérdéseinket, közöttük a kilenc különböző kérdésre adott válasz alapján megkonstruált magyarellenesség-skálát. Itt az a lényeges összefüggés, hogy *a magyarellenesség szignifikánsan és erősen a decentralizáció/regionalizáció támogatása ellenében hat.*

A korrupcióval kapcsolatos attitűdök, amelyeket a következő fejezetben tárgyalunk majd részletesen, szintén összefüggenek a decentralizáció megítélésével. Előzetesen többfajta hipotézist fogalmaztunk meg:

- > Egyrészt a diskurzusok szintjén az antikorrupciós retorika összekapcsolódhat az erdélyi regionalizmussal, vagy helyesebben a sok erdélyi által preferált balkanista/orientalista értelmezési kerettel. E szerint a korrupció, a politikai partikularizmus a „balkáni” elitek sajátja, amely az ország déli területeit jellemzi nagyobb mértékben, s részint azáltal „önti el az országot”, hogy a déli/balkáni elitek kiterjesztik a hatalmukat az ország egészére. Ez egy igen jól beágyazott, még a két világháború közötti periódusra visszamenő diskurzív toposz, amely manapság a már említett *teleormanizarea României* kifejezésben és az e köré fonódó narratívában ölt testet. E szerint a PSD-n keresztül egy teleormanian klán (Liviu Dragnea, Viorica Dăncilă) veszik át az ország felett a hatalmat, ami egyszerre jelent korrumpálódást és balkanizálódást.
- > Másrészt azonban az antikorrupciós retorika jelentős mértékben a helyi politikai elitekkel, illetve a decentralizációval vagy károsnak ítélt következményeivel szemben fogalmazódott meg,⁷⁵ intézményes szempontból pedig

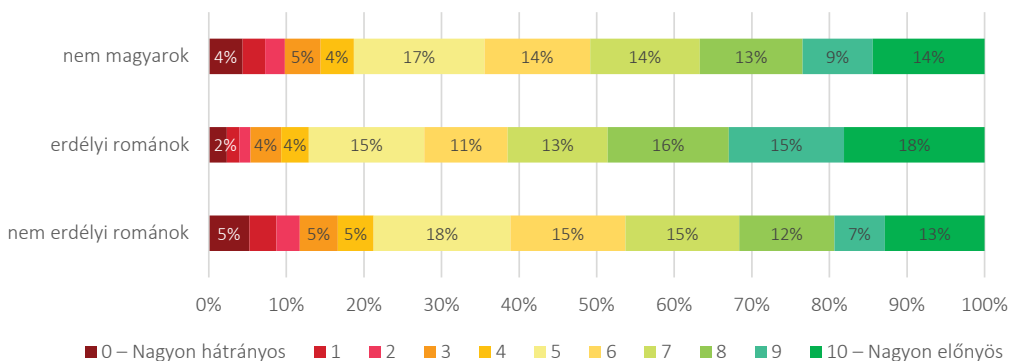
⁷⁵ Lásd: Marius Profireoiu: Descentralizarea in Romania, *Revista Administrație și Management Public*, 2004/3., 5–9.; Profireoiu, Alina Profireoiu – Marius Profireoiu – Azam Pradeilles: Consideratii privind procesul de descentralizare in Romania, *Revista Administrație și Management Public*, 2006/7., 32–37.

egyértelműen centralista modellt követett.⁷⁶

Magyarázó modellünkbe három, a korrupcióval kapcsolatos kérdést emeltünk be, mégpedig azt, hogy mekkora problémának ítéli meg a válaszadó a korrupciót, mennyire bízik meg a DNA-ban (Az Országos Korrupcióellenes Ügyészségben), illetve hogy egyetért-e azzal, hogy „a korrupció hatékonyabb visszaszorítása érdekében le kell mondjunk bizonyos szabadságjogainkról”. A legerősebb negatív kapcsolat ez utóbbi kérdés vonatkozásában valósul meg, azonban a másik két kérdés hatása a modellben is arra utal, hogy a korrupció felett érzett aggodalmak nem a decentralizáció, hanem a centralizmus támogatásával járnak együtt.

Egy következő kérdésünk arra vonatkozott, hogy a decentralizáció (vagyis ha a helyi közigazgatás több döntési jogkört és pénzt kapna) összességében előnyös vagy hátrányos lenne-e. Erre a kérdésre az erdélyi románok 61, a regátiak 46 százaléka adott egyértelműen igenlő (7 és 10 közötti) választ. A kérdést csak a román nyelvű kérdőívben tettük fel, így az erdélyi magyarok válaszait nem ismerjük. A román és különösképpen az erdélyi román válaszadók többsége tehát előnyösnek tartja a decentralizációt, azonban a válaszok ebben az esetben is meglehetősen szórtak.

24. ábra. Ön szerint a decentralizáció (vagyis ha a helyi közigazgatás több döntési jogkört és pénzt kapna) összességében inkább hátrányos, vagy inkább előnyös lenne? (K11) (átlagértékek, 0 és 10 közötti skála, „0” – nagyon hátrányos, „10” – nagyon előnyös, közép=5)

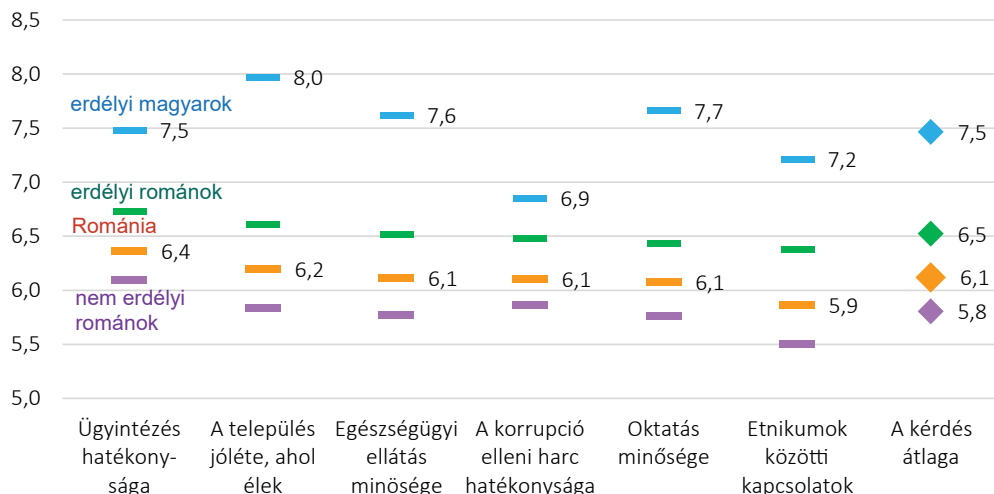
Egy következő kérdésünk (amit már a magyar mintán is feltettünk) arra vonatkozott, hogy milyen hatást gyakorolna a decentralizáció különböző területeken. Itt az erdélyi magyarok és a teljes romániai minta között a korábbinál markánsabb különbségek rajzolódnak ki. A magyarok szerint a településük jóléte, az egészségügyi ellátás színvonala, az ügyintézés hatékonysága és az oktatás minősége is ugrásszerűen növelhető lenne a decentralizáció által. Az erdélyi románok itt is

⁷⁶ Ez az úgynevezett ACA (anti-corruption agency) paradigmához is kapcsolódik, ahol a korrupcióellenes küzdelem jegyében erős és központosított korrupcióellenes hatóságot hoznak létre. Lásd Luis Sousa: Anti-corruption agencies: between empowerment and irrelevance, *Crime Law and Social Change*, 2010/1., 5–22.

II.5. A regionális/adminisztratív átszervezés megítélése

bizakodóbbak az országos átlagnál (és a régióknál) a decentralizáció hatásait illetően. A legnagyobb várakozás az ügyintézés hatékonyságával, a legnagyobb szkepszis az etnikumközi viszonyokkal kapcsolatban van. Ez utóbbi megerősíti, hogy a decentralizáció támogatottságát a magyarellenesség jelentős mértékben visszavetheti.

25. ábra. Hogyan változnának az alábbiak a decentralizáció hatására? (K12)
(átlagértékek, 0 és 10 közötti skála, „0” – nagymértékben csökkenne,
„10” – nagymértékben növekedne, közép=5)

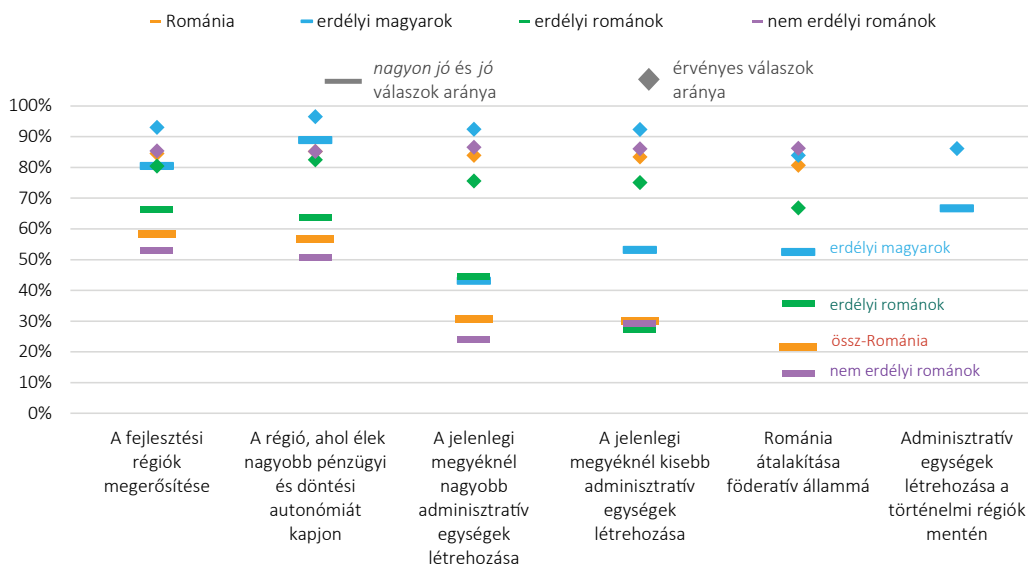
5. A regionális/adminisztratív átszervezés megítélése

Románia közigazgatási rendszerének legmagasabb területi szintje a megye (NUTS⁷⁷ 3 szint). A fejlesztési régióknak (NUTS 2 szint) nincs adminisztratív szerepük, bár léteznek ezen a szinten kialakított állami intézmények. Az elmúlt 10-20 évben néhányszor felmerült a közigazgatási rendszer átalakításának kormányzati terve, de végül konkrét lépések nem történtek. Egy kérdésblokkban azt vizsgáltuk, hogy milyen mértékű a népszerűsége néhány lehetséges regionális átalakításnak. Románia szintjén a fejlesztési régiók megerősítésének van a legnagyobb, 58 százalékos támogatottsága. Ez az arány az erdélyi románoknál 66, a magyaroknál 80 százalék. Lényeges azonban, hogy a jelenlegi megyéknél nagyobb adminisztratív szerkezet létrehozásának már koránt sincs többsége (egyik kategórián belül sem).

77 NUTS (Nomenclature of Territorial Units for Statistics): az Eurostat által kifejlesztett rendszer a különböző területi egységek osztályozására. Az osztályozásnak három szintje van, amelyek Romániában a csupán statisztikai célú makrorégió (*macro-regiune*, NUTS 1), az Európai Unió források elosztásában szerepet játszó fejlesztési régió (*regiune de dezvoltare*, NUTS 2) és az adminisztratív szerepet betöltő megye (*județ*, NUTS 3).

Ez arra utal, hogy egy adminisztratív átalakítás támogatottsága nagymértékben függ a keretezéstől, legnagyobb támogatottsága akkor van, ha az a fejlesztési régiók megerősítéseként, legkisebb pedig akkor, ha a jelenlegi adminisztratív szerkezet megváltoztatásaként értelmeződik.

26. ábra. Lehetséges regionális átalakítások értékelése (K8)

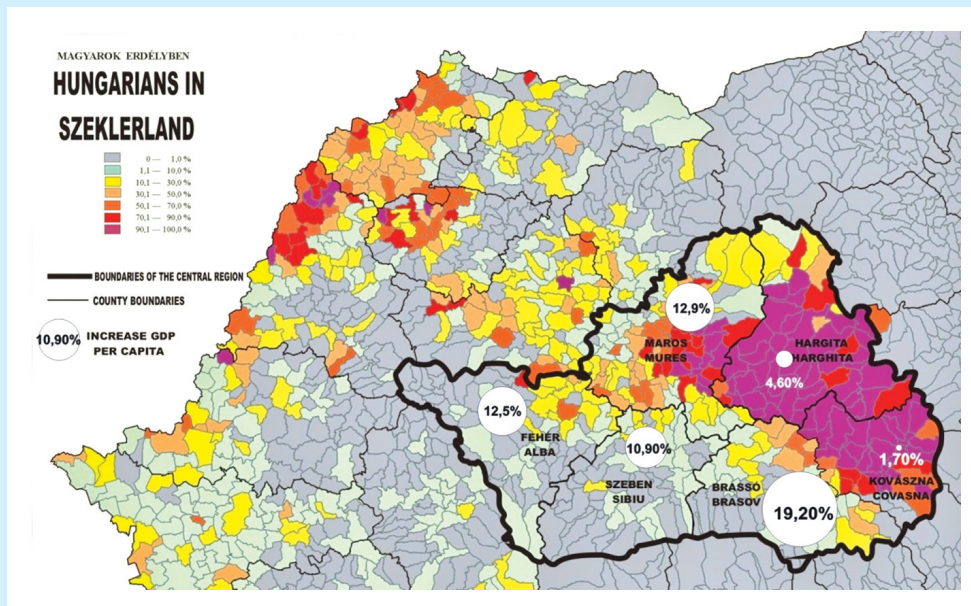
A jelenlegi közigazgatási szerkezet és a magyarok

A jelenlegi romániai közigazgatási szerkezet az 1968-as megyésítést követően jött létre, aminek magyar szempontból egyaránt voltak vesztesei és nyertesei. A nyertesek Hargita és Kovászna megyék voltak, amelyek nagy többségben magyarok lakta különálló közigazgatási egységekké váltak. A reform legfontosabb vesztese Maros megye, illetve Marosvásárhely volt, ami korábban (1962-ig) a Magyar Autonóm Tartomány, majd (1962 és 1968 között) a Maros Magyar Autonóm Tartomány székhelye volt. Az 1968-as megyésítés egyik következménye, hogy Maros-

vásárhelyen az ezredfordulóra román többség alakult ki.

Az utóbbi években több alkalommal a politika napirendjére került a közigazgatási reform kérdése, amivel kapcsolatban a magyar politikai osztály olyan (autonómiára vonatkozó) elképzeléseket forgalmaz, amelyekhez szinte teljesen esélytelen a többségi támogatás megszerzése. Az eddigi tervezetek mindegyike a jelenlegi megyéknél nagyobb közigazgatási egységeket alakított volna ki vagy megyék fölötti struktúrákat erősített volna meg. Ezek közül a fejlesztési régiók adminisztratív hatáskörökkel való felruházása a leginkább plauzibilis. A megyéknél nagyobb adminisztratív egységek létrehozása (illetve az ehhez kapcsolódó re-centralizációs kísérletek) azonban ellenállásba ütköztek, ami azzal magyarázható, hogy a megyék az utóbbi 46 év alatt egyöntetűen elfogadottá váltak, azokat sokan mintegy „szervesnek” tekintik, a helyi elitek struktúrái pedig ezekre épültek rá, így ezek az elitek a jelenlegi rendszer megőrzésében érdekeltek. *A jelenlegi közigazgatási szerkezet megőrzése ugyanakkor egyértelműen érdeke az erdélyi magyar politikai osztálynak és a közösségnek is. A magyarok számára az egyetlen, a jelenleginél kedvezőbb területi felosztás egy egységes közigazgatási terület kialakítása lenne Székelyföldön, amely figyelembe venné a régió etnikai határait. Azonban ennek megvalósulása kevéssé valószínű. A román politikai szereplők által eddig javasolt alternatívák mindegyike kedvezőtlen. A Központi Fejlesztési Régió például hat megyét foglal magában, román többségű lakossággal.*

3. térkép. Magyarok a Központi Fejlesztési Régióban⁷⁸

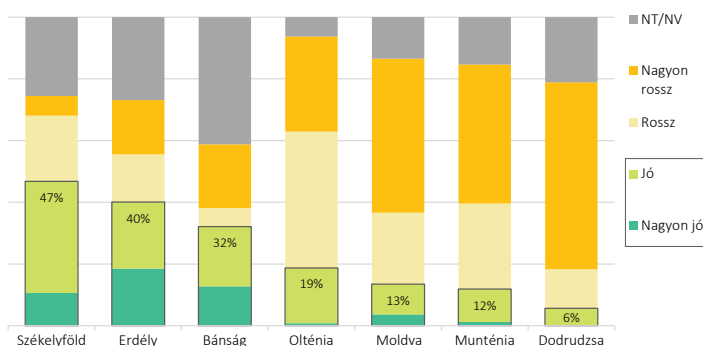

⁷⁸ Forrás: Izsák Balázs (Székely Nemzeti Tanács) blogja (2011-es népszámlálási adatok). <http://izsakbalazs.blogspot.com/2011/> (Letöltés ideje: 2019. 12. 29.)

A megyéknél kisebb adminisztratív egységek kialakításának egyedül az erdélyi magyarok között van többségi támogatottsága (52 százalék), míg az erdélyi románok között a támogatók aránya 27 százalék. A magyarok támogató álláspontja egyrészt arra vezethető vissza, hogy a kisebb területi egységek nagyobb etnikai koncentrációt tennének lehetővé, másrészt körükben valószínűleg élénkebb a korábbi (második világháború előtti és alatti) közigazgatási szerkezet iránti nosztalgia (Udvarhely, Csík, Kisküküllő stb. vármegyék).

Érdekes a Románia föderatív állammá alakításához való viszony. Az nem meglepő, hogy ezt az erdélyi magyarok többsége támogatná, az viszont talán igen, hogy az erdélyi románok több mint egyharmada is igennel válaszolt a kérdésre. Az erdélyi románok között igen magas a nem válaszolók aránya, ami azt jelenti, hogy Erdély egészében a kérdésre válaszolók között a föderális átalakítás támogatottsága meghaladja az 50 százalékot.

27. ábra. Ön szerint milyen hatása lenne Románia föderatív állammá alakításának? (K8)

6. Mely párt képviseli leginkább az egyes régiókat?

Romániában a pártok regionális beágyazottsága, illetve a regionális érdekartikulációhoz való viszonya paradoxális.

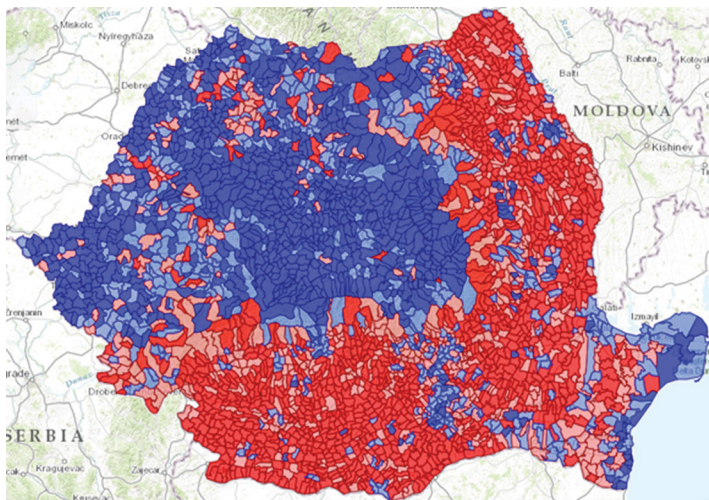
Egyrészt egyetlen parlamenti párt sem tűzte zászlajára a regionalizmust vagy a regionális érdekeket, és azt is megállapíthatjuk, hogy az amúgy is felemás) decentralizáció is leginkább az Európai Unió nyomására történt. Ahogy Csergő Zsuzsa⁷⁹ fogalmazott, a központi elitek, amelyek a pártstruktúrát is uralják, sikeresen ellenőrizték a regionalizáció, illetve decentralizáció diskurzusát.

Másrészt azonban a különböző politikai alakulatok támogatottsága regionálisan nagymértékben különbözik, aminek kapcsán több alkalommal tematizálódtak a regionális különbségek. A rendszerváltást követően a posztkommunista Nemzeti Megmentés Frontjának masszív regáti támogatottságával a jobboldali/(neo) liberális ellenzék erdélyi fölénye állt szemben, amit a politikai elemzők gyakran értelmeztek a „nyugati elkötelezettség” vs. „keleti irányvonal” séma szerint. A szo-

79 Csergő Zsuzsa (2013): Kosovo and the Framing.

II.6. Mely párt képviseli leginkább az egyes régiókat?

ciáldemokraták és a jobboldal támogatottságának regionális különbsége fennmaradt, az 1990-es évekhez hasonló (kelet/nyugat, progresszív/regresszív tengelyen való) értelmezések azonban csak 2014-ben, Klaus Iohannis államelnök-jelöltsége, illetve az antikorrupciós retorika kapcsán erősödtek meg.

4. térkép. A Victor Ponta-t (vörös) és Klaus Iohannist támogatók megoszlása közigazgatási egységek (községek/városok) szerint a 2014-es elnökválasztás második fordulójában⁸⁰

Vizsgálatunk arra utal, hogy az egyes pártok és a regionális érdekartikuláció viszonya relatíve egyértelmű (miközben a pártok egyike sem vállalja a regionális érdekartikulációt még diskurzív szinten sem). A teljes romániai minta 82 százaléka meg tudott nevezni olyan pártot, amely a választadó szerint a saját régióját képviseli. Lényeges azonban, hogy az erdélyi románok 39 százaléka nem tudott ilyen pártot megnevezni, amit akár egy regionális alternatíva számára esélyként is felfoghatunk.

A pártok és a regionális érdekartikuláció viszonyában a PSD és a PNL közötti elmentét a szembeötlő:

1. Az Erdélyen kívül élők 77 százaléka nevezte meg ugyanis a PSD-t mint olyan pártot, amely az ő régióját képviseli. Külön az egyes régiókra rákérdezve az ország különböző részein élők nagyjából egyetértenek abban, hogy Moldova, Olténia és Munténia leginkább a PSD-re számíthat.
2. Az erdélyi románok 41 százaléka nevezte meg a PNL-t mint olyan pártot, amely a régiót képviseli. Ezzel a liberálisok messze megelőzik a többi pártot, azonban a regionális beágyazottságuk messze elmarad attól, ami a PSD-t a Kárpátokon túli területeken jellemzi.
3. Az RMDSZ-t a magyarok Erdély egészével, a románok a Székelyfölddel azonosítják.
4. Az USR-PLUS-nak a választók nem tulajdonítanak regionális érdekartikulációt.

⁸⁰ Forrás: Központi Választási Bizottság (BEC).

13. táblázat. Ön szerint mely párt képviseli leginkább az alábbi régiókat? (K13)

	Románia	erdélyi magyarok	erdélyi románok	nem erdélyiek		Románia	erdélyi magyarok	erdélyi románok	nem erdélyiek
A régiót, amiben élek					Moldvát				
PSD	55%	11%	13%	77%	PSD	57%	50%	52%	60%
PNL	17%	12%	41%	7%	PNL	9%	10%	5%	10%
ALDE	2%	–	2%	2%	ALDE	5%	3%	2%	7%
USR-PLUS	2%	1%	4%	2%	USR-PLUS	3%	3%	1%	3%
RMDSZ	4%	60%	0%	0%	RMDSZ	0%	1%	0%	0%
Egyéb	1%	6%	1%	1%	Egyéb	1%	5%	0%	1%
Egyik sem	6%	5%	13%	4%	Egyik sem	4%	8%	9%	2%
Nem tudja	12%	6%	26%	7%	Nem tudja	21%	20%	31%	17%
Erdélyt					Székelyföldet				
PSD	12%	4%	12%	13%	PSD	6%	1%	5%	6%
PNL	32%	8%	42%	30%	PNL	3%	–	4%	2%
ALDE	10%	–	1%	14%	ALDE	1%	–	0%	2%
USR-PLUS	6%	1%	2%	8%	USR-PLUS	2%	–	1%	2%
RMDSZ	9%	68%	0%	7%	RMDSZ	66%	75%	62%	66%
Egyéb	1%	10%	1%	1%	Egyéb	3%	14%	1%	2%
Egyik sem	4%	4%	11%	2%	Egyik sem	3%	4%	7%	2%
Nem tudja	25%	6%	30%	24%	Nem tudja	17%	6%	20%	17%
Munténiát					Olténiát				
PSD	48%	50%	41%	51%	PSD	56%	53%	53%	58%
PNL	14%	10%	8%	18%	PNL	12%	9%	7%	15%
ALDE	4%	3%	2%	4%	ALDE	3%	3%	1%	3%
USR-PLUS	5%	3%	2%	6%	USR-PLUS	3%	2%	–	5%
RMDSZ	0%	1%	1%	–	RMDSZ	0%	1%	–	1%
Egyéb	1%	4%	0%	0%	Egyéb	0%	5%	0%	–
Egyik sem	4%	8%	9%	2%	Egyik sem	4%	8%	9%	1%
Nem tudja	25%	20%	38%	20%	Nem tudja	21%	19%	31%	17%

A főbb pártok szavazótáborának jellemzői

Érdekes ezen a ponton felvillantani az egyes pártok szavazói profilját, mégpedig az alapváltozók, illetve a kérdőívben vizsgált tematikák szerint.

Az alapváltozók szerint a PSD táborában nagymértékben felül vannak reprezentálva az idősek, a falusiak, az alacsonyan képzettek, illetve a moldvaiak. Látványosan hiányoznak a fiatalok, illetve a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, és erősen alul vannak reprezentálva az erdélyiek.

A PNL szavazói között nagymértékben felül vannak reprezentálva az erdélyiek és kismértékben a fiatalok, illetve a középkorúak, és ennek következtében alulreprezentáltak az idősek.

Az USR-PLUS szavazótábora sok szempontból a PSD ellentéte. Az USR-PLUS-osok megközelítőleg 80 százaléka városi, több mint egyharmaduk egyetemest végzett, és nagymértékben felülreprezentáltak a középkorosztályok. Masszívan alul vannak reprezentálva körükben a falusiak, idősek és alacsonyan képzettek. A párt regionális támogatottsága azonban viszonylag kiegyenlített.

Az RMDSZ bázisának jellemzőit nem jelenítettük meg külön, mert az a magyar népesség jellemzőit követi (kismértékben idősebb, képzetlenebb és falusiasabb a romániai átlagnál).

14. táblázat. A pártok szavazótáborának alapváltozók szerinti megoszlásai (biztos választók)

	PSD	PNL	USR+	Összes aktív szavazó
Nem				
Férfi	50%	53%	48%	49%
Nő	50%	47%	52%	51%
Életkor				
18–34 év	13%	27%	24%	22%
35–54 év	24%	39%	49%	34%
55+ év	63%	33%	27%	43%
Településtípus				
Város	42,1%	47%	78%	56%
Falu	57,9%	53%	22%	44%
Iskolai végzettség				
Általános	46%	30%	10%	30%
Középfokú	47%	54%	56%	52%
Felsőfokú	8%	16%	34%	18%
Régió				
Erdély	22%	39%	32%	32%
Moldva	40%	16%	24%	25%
Munténia	27%	34%	29%	31%
Olténia	11%	11%	15%	11%

A PSD-szavazók esetében kiemelhetjük, hogy az átlagnál kisebb különbséget látnak Románia és az európai országok között, azonban kevésbé optimisták az ország fejlődési kilátásait illetően. Alapvetően az egységes nemzetállami szerkezet és a központosítás hívei, a különböző területi szintek közül leginkább Romániával azonosulnak. Az átlagnál kevésbé érzik problémának a korrupciót, kevésbé bíznak a DNA-ban. Az átlag alatti, de még így is 50 százalék feletti körökben a törvényhozás feletti ügyészségi kontroll és a technokratikus kormányzás támogatottsága. Az Európai Unióban kevésbé bíznak, mint mások. Összességében elmondható azonban róluk, hogy sem EU-szkepticizmus, sem az úgynevezett „párhuzamos” állam narratívája melletti elköteleződés nem olvasható ki a velük kapcsolatos adatainkból. Ha a párt vezetői kísérletet is tettek egy ezekre a toposzokra építő identitásdiskurzus felépítésére, ebben nagymértékben sikertelenek voltak. A PSD támogatói az átlagnál nagyobb mértékben magyarelleneseek. Politikai aktivitásuk alacsony, ami különösen az extraparlamentáris részvételi formáktól való tartózkodásukban látványos, de (a 2019-es EP-választás előtt) az elektorális mozgósítottságuk is elmaradt más pártok táboraiétól.

A PNL-szavazók más pártok táborainál kisebb mértékben azonosulnak a nemzetállami szinthez, jelentős körökben azok aránya, akik támogatnák a regionalizációt, vagy akár az ország föderalizációját. Ez azonban elsősorban abból adódik, hogy a PNL-szavazók jelentős része erdélyi. A regionalizáció kérdésénél a párt erdélyi és nem erdélyi támogatói különbözőképpen ítélik meg. Valamivel nagyobb mértékben bíznak az átlagnál a DNA-ban, és ők azok, akik (az átlagnál jóval nagyobb mértékben) szabadságjogokat áldoznának föl a korrupcióellenes harc oltárán. Nagy többségük támogatná az ügyészi államot, illetve a technokratikus irányítást előkészítő lépéseket. Az átlagnál jobban bíznak az Európai Unióban, és kevésbé az önkormányzatokban. A PSD híveinél pozitívabban viszonyulnak a magyarokhoz, ez azonban leginkább az erdélyiek felülreprezentáltságának tulajdonítható.

Az USR-PLUS híveinek fontos jellemvonása a fejlődési idealizmus, vagyis az átlagnál nagyobb arányban hisznek abban, hogy Románia számára adott az utolérő modernizáció lehetősége. A PSD híveinél nagyobb arányban támogatnák a regionalizációt/decentralizációt, azonban ez nem terjed ki Románia föderalizálására, illetve nem jelenti azt, hogy kisebb arányban azonosulnának a nemzetállami szinthez. A regionalizáció kérdésében az erdélyi és nem erdélyi USR-PLUS-osok között jelentős a törés. Elsőprő többségük bízik a DNA-ban, de nem adnák fel egyéni szabadságjogaikat a korrupcióellenes harc kapcsán (valószínű, hogy a DNA eljárásait nem tekintik a szabadságjogok megsértésének). Az átlagnál nagyobb, de a PNL híveinél jóval kisebb arányban támogatnák az ügyészi állam, illetve a technokrácia felé teendő lépéseket, és az átlagnál jóval kisebb mértékben hívei az „erőskezű vezetőnek”. Az Európai Unióban gyakorlatilag egyöntetűen megbíznak (annak egy meglehetősen idealizált képe él bennük). Szintén nagyon nagy arányban bíznak meg a titkosszolgálatokban, viszont kevésbé az önkormányzatokban. Az átlagnál kisebb mértékben magyarelleneseek, az erdélyi USR-PLUS-osok kimonodottan toleránsnak mondhatók.

II.6. Mely párt képviseli leginkább az egyes régiókat?

15. táblázat. A pártok szavazótáborának jellemzői a vizsgált dimenziók szerint

	PSD	PNL	USR+	RMDSZ
Fejlődési percepciók				
Románia pozíciója az európai államokhoz képest (átlagérték; -10 – +10-es skála)	-1,2	-1,7	-1,6	-1,9
Fejlődési optimizmus / lehetséges az utoléró fejlődés (%)	69	70	82	46
Regionalizmus				
Romániával azonosul (átlagérték; 0–10)	3,5	2,7	3,6	1,4
Támogatja a regionalizációt (átlagérték 1–10)	4,9	6,2	5,8	7,0
Támogatja a föderális Romániát (%)	15	32	17	51
Korrupciópercepció				
Mekkora probléma a korrupció? (átlagérték; 1–5)	4,3	4,6	4,5	4,6
Bízik a DNA-ban (%)	56	73	83	43,0
A korrupció hatékonyabb visszaszorítása érdekében le kell mondjunk bizonyos szabadságjogainkról (átlagérték; 1–10)	4,9	5,3	4,1	5,8
Demokráciakoncepciók				
Az ügyészi állam támogatottsága (%)	59,0	82,0	72,0	63,0
A technokratikus vezetés támogatottsága (%)	54,0	71,0	59,0	80,0
Az erős vezető támogatottsága (%)	50,0	51,0	31,0	62,0
Románia demokratikus (átlagérték; 1–10)	6,3	5,9	6,1	5,3
Az EU demokratikus (átlagérték; 1–10)	7,7	8,4	8,6	6,4
Nem elektorális politikai tevékenységekben résztvevők aránya (%)	22	26	33	43
Biztos választók aránya (%)	68,0	72,0	74,0	44,0
Intézményekbe vetett bizalom				
Önkormányzat (%)	62,0	52,0	49,0	64,0
Európai Unió (%)	69,0	84,0	93,0	59,0
SRI (%)	57,0	63,0	70,0	34,0
Magyarellenesség (%)	6,0	5,4	5,2	1,4

Az RMDSZ (a magyar közösséggel nagymértékben átfedődő) szavazóbázisát nem jellemzi a fejlődési idealizmus, nem azonosul a nemzetállami szinttel, és támogatná a regionalizációt/föderalizációt. A magyarok a korrupciót jelentős problémának látják, mi több, az átlagnál jóval nagyobb arányban hagynák megkurtítani a szabadságjogokat a korrupcióellenes harc során, viszont többségük nem bíz meg a DNA-ban. Az átlagnál nagyobb mértékben pártolnák a technokratikus kormányzást és az erőskezü vezetést. Általában véve kevésbé fontos érték számukra a demokrácia. Az országos átlagnál jóval kevésbé bíznak az Európai Unióban.

7. Regionális és vegyes (román–magyar) pártra való szavazási hajlandóság

Miközben a román pártrendszert a centralizáltság jellemzi, addig az erdélyi magyarok az etnikaiblokk-szavazás már-már ideáltipikus esetét jelentik. Miközben az etnikai szavazás a nagy létszámú őshonos kelet-európai kisebbségek esetében korántsem számít magától értetődőnek,⁸¹ Erdélyben még elméleti szinten is ritkán vetődik fel az alternatíva lehetősége.⁸²

Ezzel kapcsolatban érdemes kiemelni, hogy egy sor makro-, mezo-, és mikroszintű tényező az etnikai szavazást erősíti:

A makroszintű tényezők közül magát a romániai kisebbségpolitikai rezsimet kell kiemelnünk, amely, miközben megtagadja az erdélyi magyaroktól a saját intézményrendszerük fölötti formális kontrollt (az autonómiát), az etnicitás politikai aktivizálódását kifejezetten támogatja.⁸³ Úgy is fogalmazhatunk, hogy a magyar közösséget a román politikai rendszer etnikai alapon integrálta egy meglehetősen aszimmetrikus, kvázikorporatív formában.⁸⁴ Szintén a makrotényezőkhez sorolhatjuk a magyar nemzetpolitikát, amely a román kisebbségpolitikai rezsimhez hasonlóan az etnikai törésvonalak mentén szerveződő politikai érdekképviselést támogatja a multietnikus vagy transzetnikus alternatívákkal szemben. Az erdélyi magyar politikára egyre nagyobb befolyással bíró magyar nemzetpolitika a vegyes párt paradigmáját (amit a szlovákiai Most-Híd jelenít meg) helyteleníti és stigmatizálja.

A mezoszintű tényezőkből az intézményesen fenntartott etnikai párhuzamosságot kell kiemelnünk.⁸⁵ Az erdélyi magyarok által használt intézményrendszer ugyan nem minden dimenzióban etnikailag integrált, de a többséggel való párhuzamosság mértéke/foka meglehetősen magas, és a kifejtett kisebbségi intézményrend-

81 Lásd Csergő Zsuzsa – Ada Regelman: Europeanization and Collective Rationality in Minority Voting, *Problems of Post-Communism*, 2017/5., 291–310.

82 Egy regionalista vegyes párt melletti érveket sorakoztatott fel Bakk Miklós és Székely István Gergő vitaindítója. Lásd Bakk Miklós – Székely István Gergő: Egy regionalista vegyes párt esélyeiről Erdélyben, *Magyar Kisebbség*, 2012/1–2., [7]–50., illetve az erre született válaszcikkeket ugyanebben a számban.

83 Amikor a román kisebbségpolitikai rezsim szerepét hangsúlyozzuk, egyben kifejezetten hamisnak tartjuk azokat az elképzeléseket (diskurzusokat), amelyek arról szólnak, hogy a román állam a kisebbségi érdekképviselést megszüntetésében érdekelt. A román kisebbségpolitikai rezsim nem megszüntetni akarja a magyar érdekképviselést, hanem ellenőrizni akarja annak tartalmát és formáját.

84 A magyar közösség politikai integrációjára Bakk és Székely használta a korporatív terminust. Lásd Bakk–Székely: Egy regionalista..., 32. A román kisebbségpolitikai rezsim jellemzőiből kiindulva ezt a megállapítást (részben) találónak érezzük.

85 Lásd Kiss Tamás – Kiss Dénes: Ethnic Parallelism: Political Program and Social Reality: An Introduction, in Kiss Tamás – Székely István Gergő – Toró Tibor – Bárdi Nándor – Horváth István: *Unequal Accommodation of Minority Rights. Hungarians in Transylvania*, Cham, Palgrave Macmillan, 2018, 227–247.

II.7. Regionális és vegyes (román–magyar) pártra való szavazási hajlandóság

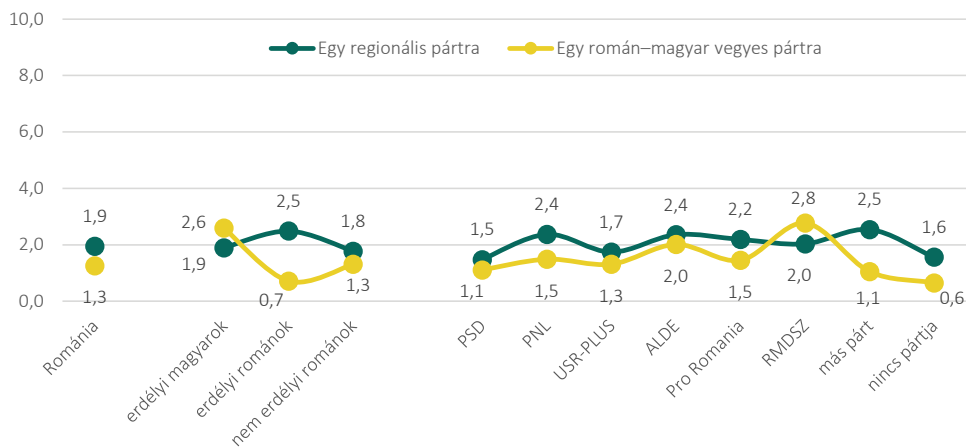
szer (az oktatási rendszertől az egyházakig, a helyi közigazgatásig és a médiaforgasztásig) a szintén ebbe a szisztémába épülő etnikai szavazás fenntartója.

A mikroszintű tényezők közül az erdélyi magyar választói habitust említhetjük,⁸⁶ amely immár 30 éves múltra tekint vissza, és a szavazói motivációkban tapasztalható hangsúlyeltolódások ellenére máig töretlenül fennmaradt.

A regionális és vegyes pártra való szavazási hajlandósággal kapcsolatos kérdésünk arra vonatkozott, hogy mekkora igény mutatkozik a különböző választói csoportokban egy ilyen alternatívára. A kérdés természetesen a román és a magyar szavazók szempontjából egyaránt releváns, hiszen a regionális törésvonal mentén történő multietnikus politizálás egyszerre jelenthet kihívást az etnikai szavazás és a központosított pártstruktúrák számára.

A vizsgálat eredményei azonban azt mutatják, hogy a válaszadók nagy többsége elutasította mindkét opciót. Egy regionális pártra való szavazásnak az átlagos valószínűsége 1,9 (ahol 0 biztos nem és 10 biztos igen), míg egy román–magyar vegyes pártra való szavazásnak alig 1,3. A román–magyar vegyes pártra való szavazásra az erdélyi magyarok nyitottabbak, de többségük elutasít egy ilyen alternatívát. A regionális pártra való szavazási hajlandóság nagyobb az erdélyi románok, illetve a PNL-szavazók körében.

28. ábra. Mennyire valószínű, hogy Ön a közeljövőben a következő pártokra szavazna? (K34)
(átlagértékek, 0 és 10 közötti skála, „0” biztos nem, „10” nagy valószínűséggel igen,
csak érvényes válaszok, érvénytelen válaszok aránya 12–14%)

86 Ennek elemzését lásd Kiss Tamás: Beyond the Ethnic Vote: Shifting Determinants of the Electoral Behavior of Transylvanian Hungarians, *Problems of Post Communism*, 2019/2., 133–149.; Kiss Tamás – Székely István Gergő – Barna Gergő: Factors Affecting Turnout among Ethnic Minority Voters: The Case of Hungarians in Transylvania, *Intersections East European Journal of Society and Politics*, 2017/4., 87–119.

A tágan értelmezett Erdélyen belül a magyarok 11 és a románok 13 százaléka válaszolta, hogy nagyon valószínű vagy valószínű, hogy egy regionális pártra szavazna (16. táblázat). Ez összességében az erdélyi szavazók 12 százalékát jelenti, mintegy 742 ezer embert.

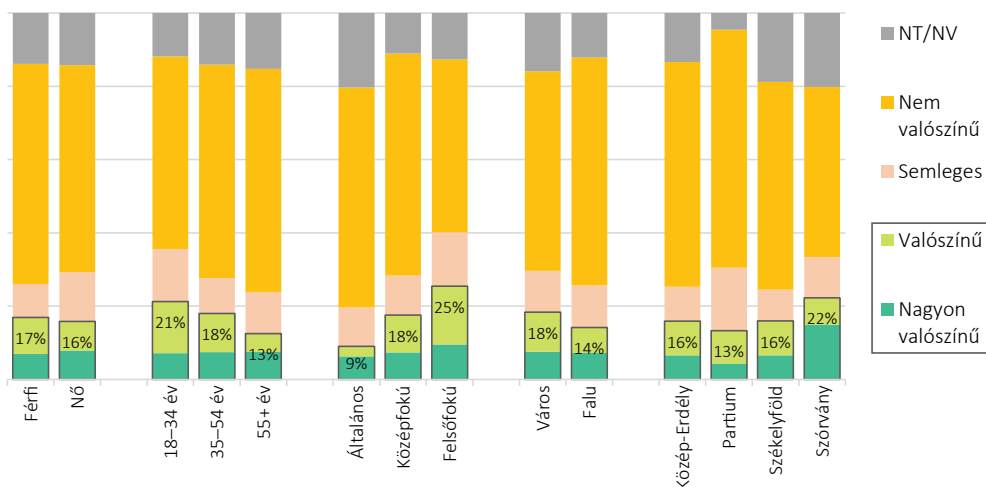
16. táblázat. Egy regionális és egy román–magyar vegyes pártra valószínűséggel szavazók (6–10 válaszok) aránya és abszolút száma az erdélyi magyarok és románok között

		Erdélyi magyar	Erdélyi román	Összesen
Regionális párt	Szavazószám	121 564	620 858	742 422
	Arány	11,0%	12,7%	12,4%
Román–magyar vegyes párt	Szavazószám	184 891	101 565	286 456
	Arány	16,8%	2,1%	4,8%

Az eredményekből azonban az is látszik, hogy egy erdélyi regionális párt szempontjából nagyon komoly kihívást jelentene az etnikai törésvonalhoz való viszonyulás. Logikus lenne ugyanis, hogy egy regionális alternatíva valamilyen formában kooptáljon magyar eliteket, illetve hangsúlyosan megszólítsa magyar szavazókat. Ennek a magyar–román vegyes párt az egyik lehetséges intézményes megvalósítása. Az eredmények azonban azt mutatják, hogy a magyar–román vegyes párt (miközben a magyar szavazók számára vonzóbbá tehet egy regionális alternatívát) a román szavazók számára nagyon riasztó. Ez arra vezethető vissza, hogy Erdélyben, különösen annak részben magyarlakta területein a *mainstream* pártok tituláris etnikai pártokként viselkednek. Így a román szavazóktól teljesen idegen, hogy olyan pártokat támogassanak, amelyekben a magyar elitcsoportok is (formálisan/intézményesen rögzített) szerepet kapnak; ők valójában (tituláris) etnikai szavazók, akik a pártjuktól legalább ugyanúgy elvárják, hogy a saját etnikai csoportjuk érdekeit képviselje, mint a magyar szavazók az RMDSZ-től.

Az erdélyi románokról elmondhatjuk tehát, hogy miközben sokan közülük nem elleneznek a regionalizációt (vagy akár a föderális Romániát), csupán kis részük lenne hajlandó a létező Bukarest-centrikus pártok helyett egy regionális alternatívát támogatni, és elenyésző töredékük tenné ezt, ha egy ilyen politikai alakulatban magyar elitcsoportok is szerepet kapnának.

29. ábra. Mennyire valószínű, hogy Ön a közeljövőben egy román–magyarvegyes pártra szavazna (Erdélyi magyarok, K34)

A magyar választók szempontjából a képlet csak részben hasonló. Többségük szintén ragaszkodik az etnikai szavazáshoz, azonban létezik körükben egy nem jelentéktelen, megközelítőleg 17 százalékos kisebbség, amely hajlandó lenne egy multietnikus pártra voksolni. E csoport aránya magasabb a fiatalok, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, a városi népesség és a szörványban élők között. A magyar elitcsoportok szempontjából egy ilyen próbálkozást nem a magyar választók viszonyulásai tesznek irracionálissá, hanem az, hogy a román elektorális keresletet figyelembe véve teljesen illuzórikus ahhoz komolyan vehető román partnereket találni.

Korrupció- percepciók

A korruptió témája, illetve az e körüli politikai csatározások majdnem másfél évtizede uralják a román közéletet. Ahogy arra egy korábbi, e jelentés szerzőinek egyike által jegyzet tanulmány rámutat,⁸⁷ *a korruptióellenesség köré egy erőteljes és önmagán jócskán túlmutató politikai identitásdiskurzus és metanarratíva szerveződött*. Ugyanakkor sokáig úgy tűnt, hogy az antikorrupciós intézkedésekkel szemben tanúsított ellenállás mentén (illetve az úgynevezett „párhuzamos állam” jelszava körül) egy másik identitásdiskurzus szerveződik meg.⁸⁸

Ma Romániában a korruptióellenes diskurzus önmagán jócskán túlmutató általános világmagyarázat és politikai metanarratíva. Sok román (és sok erdélyi magyar) gondolja úgy, hogy az ország a korruptióellenes intézkedések révén érheti el a „jó kormányzást” (*buna guvernare*), vagy – Alina Mungiu-Pippidit, a Korruptióellenes Igazgatóságot megalapozó romániai igazságügyi reform egyik legfontosabb ideológusát parafrázálva – „válhat Dániává”.⁸⁹ A korruptióellenes diskurzus szerint a (rendszerszintű) korruptió az általános intézményes és kulturális környezet része és következménye. Ennek jellemvonásai a klienteláris szerveződés, illetve az, hogy az informalitás folyamatosan felülírja a hatályos jogszabályokat. A korruptiótól áthatott intézményes környezet, illetve az informalitás magas szintje pedig az ország fejlődése előtt álló legfőbb akadálnak tekinthető. Így a legfontosabb feladat a korruptió és a politikai osztály által működtetett patronázshálózatok felszámolása, ami a nemzetközi szervezetek felülről jövő és a civil társadalom alulról jövő nyomásának a kombinálásával érhető el, amennyiben az erre specializált bűnüldöző szervek szintén teszik a dolgukat.

2014-et megelőzően a korruptióellenes diskurzus hegemon pozícióban volt, amin nem azt értjük, hogy hatékonyabb lett volna a korruptióellenes küzdelem, hanem azt, hogy nem voltak olyan politikai szereplők akik/amelyek a korruptióellenes intézkedések legitimitását nyíltan megkérdőjelezték volna. Ez az antikorrupciós diskurzus és a fejlődési idealizmus (mintegy magától értetődő) összekapcsolódásával állt összefüggésben. Úgy is fogalmazhatunk, hogy *az antikorrupciós diskurzus a szélesebb értelemben vett modernizációs konszenzus részeként volt képes a román politikát uralma alá vonni*. Modernizációs konszenzusnak azt a helyzetet nevezhetjük, amikor a különböző politikai táborok megegyeznek az ország számára kívánatos fejlődési pálya alapvonalaiban.⁹⁰ Ilyenkor az ország előtt álló fejlődési

87 Kiss Tamás: A fejlődési idealizmus és a neoliberais populizmus között. Szempontok a román professzionális közeposztály antikorrupciós diskurzusának értelmezéséhez. *Kellék*, 61, 2019, 225–253.

88 Felmérésünk adatai is arra utalnak: a Szociáldemokrata Párt kísérlete, hogy a „párhuzamos állam” narratívája köré tábort kovácsoljon magának, kudarcba fulladt.

89 Alina Mungiu-Pippidi: *În căutarea unei guvernări. Cum au scăpat alte țări de corupție?*, București, Polirom, 2018, 57–85.

90 Kiss Tamás: *Adminisztratív tekintet. Az erdélyi magyar demográfiai diskurzus összehasonlító elemzéséhez. Az erdélyi magyar népesség statisztikai konstrukciójáról*, Kolozsvár, Kriterion, 2010; Sebők Miklós: A modernizációs konszenzus mint a rendszerváltás ideológiája és közpolitikája, in Földes György – Antal Attila (szerk.): *Holtpont. Társadalomkritikai tanulmányok Magyarország elmúlt 25 évéről*, Napvilág, Budapest, 2016, 52–85.

pálya mintegy „objektíve adottként” és alternatíva nélküliként tűnik fel.⁹¹ Kelet-Európában a rendszerváltást követően, ezen belül Romániában (viszonylag későn) az 1990-es évek második felében effajta modernizációs konszenzusok alakultak ki. Az 1990-es évek első felében Románia még egyfajta korporatív modell kialakításával próbálkozott, amit az állam jelentős gazdasági szerepvállalása, a szervezett munkaerő nagyobb érdekérvényesítő képessége, illetve nemzeti protekcionizmus jellemzett (volna). Ez a kísérlet azonban az adminisztratív kapacitások elégtelensége, illetve a hatékony vezetés hiányában elbukott.⁹² A kudarcot követően az ország kénytelen volt szigorúbban követni olyan transznacionális szereplők utasításait, mint az IMF vagy a Világbank, amelyek egy sor neoliberális reform bevezetését irányozták elő, és az országot mintegy a neoliberális berendezkedés laboratóriumává tették. A modernizációs konszenzus azt jelentette, hogy a különböző politikai szereplők és a nyilvánosság egyéb aktorai ezt a modellt mint magától értetődő és az ország számára egyedül üdvözítő fejlődési pályát fogadták el.

Ahogy azt az első fejezetben már érintettük, a nyugati modellkövetésre és globális nyitásra alapuló fejlődési konszenzus több, a visegrádi csoporthoz tartozó államban erodálódott az európai uniós csatlakozást követő időszakban. Románia esetében az a sajátos, hogy a politikai osztály különböző (leginkább a PSD-hez és az ALDE-hoz köthető) frakciói a korruptióellenes intézkedésekkel szembeni kritikák nyomán próbálkoztak egyfajta ellenideológia kidolgozásával. Ennek az ellenideológiának a központi eleme a „párhuzamos állam” megléte,⁹³ amelynek célja „az úgynevezett korruptióellenes kampány leple alatt [...] tulajdonképpen a törvényesen megválasztott politikai hatalom üldözése és végül lefejezése”.⁹⁴ Ez az argumentáció, amelyet a politikai osztály tagjai széles körben osztanak, megjelenik a PSD Végrehajtó Bizottsága 2017. november 17-én kiadott nyilatkozatában, amely elítéli az úgynevezett párhuzamos államot. Az ezzel kapcsolatos nyilvánosan megjelenő argumentáció ugyanakkor meglehetősen szűkszavú, ködös és összeesküvés-elmélet ízű. E szerint a „párhuzamos államot” transznacionális szervezetek (vagy a narratíva egy extrémebb formája szerint közvetlenül a CIA) hívták életre, hogy a hírszerzési szolgálatokra támaszkodva a legitim (azaz megválasztott) politikai hatalom autoritását aláássák. Magunk ebben a vonatkozásban szükségszerűen agnosztikus álláspontra helyezkedünk, miután szociológusként nincsenek eszközeink az ilyen típusú érvelés hitelességének ellenőrzésére. Vizsgálatunkban arra törekedtünk, hogy a különböző álláspontok lakossági támoga-

91 Az objektív és szubjektív teleológia különbségéről lásd David Stark – Bruszt László: *Postsocialist Pathways: Transforming Politics and Property in East Central Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998.

92 Dorothee Bohle – Greskovits Béla: *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*, Ithaca, Cornell University Press, 2012.

93 A dokumentumot lásd: http://media.hotnews.ro/media_server1/document-2017-11-17-22118247-0-rezolutie-cex-impotriva-statului-parallel-2.pdf.

94 Dan Cîrjan: The Romanian „Parallel State”: The Political Phantasies of Feeble Populism. *LeftEast*, 23 April 2018, <https://www.criticatac.ro/lefteast/the-romanian-parallel-state-the-political-phantasies-of-feeble-populism/> (Letöltés ideje: 2019. 12. 29.)

tottságára világítsunk rá, hiszen ez nagymértékben befolyásolja a várható politikai folyamatokat is.

A fejezet négy részre tagolódik. Az első rész azt mutatja be, hogy milyen folyamatok együtteseként kerültek a román politika és a fejlődési diskurzusok középpontjába a korrupció kérdése és az antikorrupciós intézkedések. A mellett fogunk érvelni, hogy a románok tömegei által osztott antikorrupciós identitásdiskurzus három különböző jelentésréteg fúziójaként jött létre. Ezek közül az első a nemzetközi antikorrupciós „iparág” által termelt jelentéseké, amelyek révén a korrupció elleni küzdelem és a fejlődés kérdése az 1990-es évek második felétől szorosan összekapcsolódott. A második jelentésréteg a Traian Băsescu volt államelnök által életre hívott sajátos politikaellenes populizmus, amely a demokratikus intézményrendszer választott intézményeit támadta. Végül harmadikként a professzionális urbánus középosztálynak az utóbbi évtizedben kikristályosodott protesztmozgalma, amelyben szintén kulcsszerepet játszottak a korrupcióellenes jelszavak. A fejezet második részében az empirikus eredmények alapján a korrupció meghatározását tárgyaljuk; arra mutatunk rá, hogy a román közvélemény a korrupciót meglehetősen tágan értelmezi, és egyben hajlamos az államigazgatással kapcsolatos cselekvések széles körét kriminalizálni. A harmadik és a negyedik fejezetben a *Transparency International* korrupciós barométerének a kérdéseit átvéve vizsgáljuk a korrupciópercepciókat, mégpedig két szinten, a személyes korrupciós érintettség/tapasztalat és az intézményes korrupcióval kapcsolatos vélekedések szintjén. A negyedik részben egy esetleges európai uniós intervenció lakossági támogatottságát vizsgáljuk meg.

1. A román antikorrupciós diskurzus jelentésrétegei

Sok román számára a korrupció jelensége jóval túlmutat önmagán. Ahogy látjuk, a románok a korrupció hiányát a három legfontosabb fejlődési kritérium egyikének tekintik (5. ábra), ami már *önmagában is azt mutatja, hogy a hétköznapi percepciók szintjén a korrupcióellenes harc és a fejlődés szorosan összekapcsolódik*. A következőkben a román antikorrupciós diskurzus eredetét mutatjuk be, vagyis azt a három jelentésréteget, amelyek fúziója nyomán a korrupció kérdése a román politika központi témájává vált.

1.1. A globális antikorrupciós diskurzus

Az antikorrupciós küzdelem kérdése az 1990-es évek második felétől került a fejlődési diskurzusok középpontjába. A korrupció kérdését először az 1950-es és 1960-as években kapcsolták össze a fejlődés kérdésével, azonban csupán az ezredfordu-

ló előtti évtizedben vált a fejlődéstdiskurzusok egyik központi kérdésévé.⁹⁵ Ebben fontos szerepet játszott a Transparency International 1993-as megalakulása, amit a Világbank egyik magas rangú tisztviselője, Peter Eigen, illetve a „donorországokból” származó diplomaták és üzletemberek kezdeményeztek.⁹⁶ A Transparency International 1995-ben mutatta be az úgynevezett Korruptió Percepció Indexet (Corruption Perception Index – CPI), amely – hasonlóan a korábban bemutatott fejlettségi skálákhoz – az országokat a korruptió szintje alapján rangsorolta (mégpedig arra alapozva, hogy az egyes országokat a szakértők milyen mértékben látják korruptnak). Újabb fordulópontot jelentett James Wolfensohn akkori Világbank-elnök híres 1996-os beszéde, amelyben a korruptió „rákfénéjéről” (*cancer of corruption*) beszélt. A Világbank korruptióval kapcsolatos útmutatója 1997-ben jelent meg.⁹⁷ Ezt követően a küzdelem a szervezet egyik fő prioritásává vált, eladdig, hogy Paul Wolfowitz elnök 2006-ban a korruptiót a fejlődés legnagyobb gátlaként nevezte meg. A korruptióellenes harcot nemcsak a Világbank, hanem az OECD, a Nemzetközi Valutaalap, az Európai Unió különböző szervei és egy sor egyéb nemzetközi szervezet is a zászlajára tűzte. Az ENSZ Korruptióellenes Egyezménye 2005. december 14-én lépett hatályba. Ezt azóta 140 ország ratifikálta. A világ legkülönbözőbb országaiban fogadtak el korruptióellenes intézkedéscsomagot és állítottak fel korruptióellenes ügyészségeket. Steven Sampson kifejezésével élve mára egy teljes globális „antikorrupciós iparág” alakult ki, több tízezer akadémiai, kormányzati és civil szereplővel és több milliárd dolláros összköltségvetéssel.⁹⁸

Romániában az antikorrupciós intézményrendszer kiépítésére az uniós csatlakozási tárgyalások kontextusában került sor. A csatlakozási periódusban (az „antikorrupciós iparágtól” nem függetlenül) Románia és Bulgária rendszeresen úgy jelentek meg a vezető nyugati lapok címlapjain, mint a korruptió és a maffiaszerű politikai berendezkedés melegágyai. Sajátos elem, hogy a bővítés második körében e két ország számára a „rendszerszintű korruptió” visszaszorítását csatlakozási kritériumként jelölték meg. Ráadásul a nemzetközi nyomás ebben a vonatkozásban az uniós csatlakozást követően sem enyhült. Az Európai Bizottság megpróbálta szigorú megfigyelés alatt tartani az intézményes reformokat és közvetlenül támogatni a korruptióellenes harcot az EU-csatlakozást követően is. Ennek eszköze volt az Együttműködési és Ellenőrzési Mechanizmus, egy (az Uniós intézményrendszeren belül példátlan módon) kifejezetten erre a két országra szabott monitoring rendszer. 2011-ben, amikor a vezető nyugati államok megakadályozták Románia és Bulgária csatlakozását a schengeni övezethez, a

95 Alexander Snyman: *Games of Truth in the age of Transparency: International Organisations and the Construction of Corruption*, Stellenbosch University, Faculty of Arts and Social Sciences, MA Thesis, 2017, 51–58.

96 Tara Polzer: *Corruption: deconstructing the World Bank discourse*, London, Development Studies Institute of London School of Economics and Political Science, Working Paper 2001/18., 8–9.

97 World Bank: *Helping Countries Combat Corruption. The Role of the World Bank*, Washington DC., Poverty Reduction and Economic Management, The World Bank, Washington D.C., September 1997.

98 Sampson, Steven: The anti-corruption industry: From movement to institution, *Global Crime*, 2010/2., 261–278.

hivatalos indoklásban a széles körben elterjedt korrupcióra és a megfelelő ellenintézkedések hiányára hivatkoztak.⁹⁹ Lényeges ugyanakkor, hogy a Románia és Bulgária közötti különbségeket is hangsúlyozzuk. A nemzetközi kontextus és az európai uniós nyomás a két ország esetében hasonló volt, az eredmény azonban radikálisan különböző. Bulgária esetében az antikorrupciós harcnak nem volt különösebb jelentősége, miközben Romániában eljárások ezreit folytatták le, ami teljesen átstrukturálta a román politikai mezőt.¹⁰⁰

Mielőtt továbblépnénk az antikorrupciós diskurzus romániai megerősödését elősegítő tényezők bemutatására, érdemes a – Foucault-féle úgynevezett *governmentality* paradigmához kapcsolódó – kritikai irodalom néhány fontos megállapítását összegeznünk.

1. Előjáróban leszögeznénk, hogy a „kritikai elemzés” nem azt jelenti, hogy a kutatók a korrupció káros mivoltára vonatkozó érveket szeretnék cáfolni, vagy hogy a korrupció legalizálása mellett érvelnének. A korrupció kérdésében, szemben az olyan – szintén a fejlődési idealizmushoz kapcsolódó – kérdésekkel, mint például a migráció, a melegek jogai vagy a klímaváltozás kérdése, nincsenek ellentétes (politikailag motivált) álláspontok. A dolog természetéből fakadóan senki nem fogalmaz meg a korrupció melletti érveket. Így a kritika sem a „korrupciót védi”, hanem az antikorrupciós küzdelem rejtett funkcióira és nem várt következményeire mutat rá.¹⁰¹
2. A kritikai elemzések szerint az antikorrupciós diskurzus egyik fő funkciója a centrum és periféria (donorok és transzferben részesülők stb.) közötti egyenlőtlen hatalmi viszonyok újratermelése. A fejlődési idealizmushoz kapcsolódóan a korrupciós barométerek és indexek egy globális-hierarchikus értékelési sémát képeznek, amelynek csúcsán a nyugati magországok állnak, amelyek egyben mintául szolgálnak a többi ország számára. Ráadásul *az antikorrupciós diskurzus a fejlődés és a morális integritás között a fejlődési idealizmus egyéb ágaira jellemzőnél egyértelműbb kapcsolatot teremt.* A fejletlen országokat a morális integritás hiánya, míg a fejlett országokat és a nemzetközi szervezeteket a morális integritás megléte jellemzi.¹⁰²
3. Több elemző aláhúzta: az, hogy az antikorrupciós küzdelem depolitizálódott, kulcsszerepet játszott abban, hogy a fejlődési diskurzusok középpontjába került.¹⁰³ Az 1990-es éveket megelőzően a korrupciót alapvetően politikai kérdésként kezelték, ezt követően azonban a gazdasági és intézményes hatékonyság, illetve a fejlődés összefüggésében tárgyalták, és így kerülhetett

99 Kalin Ivanov: The 2007 accession of Bulgaria and Romania: ritual and reality, *Global Crime*, 2010/2., 210–219.

100 Lásd Mungiu-Pippidi, Alina: Romania's Italian-Style Anticorruption Populism, *Journal of Democracy*, 2018/3., 104–116.

101 Snyman: *Games of Truth in the age of Transparency*.

102 Uo.

103 Polzer: *Corruption*; Marquette Heather: *Corruption, Politics and Development. The Role of the World Bank*, New York, Palgrave Macmillan, 2004.

a nemzetközi szervezetek (köztük a mandátuma alapján politikamentes Világbank) programjainak a középpontjába. A depolitizálódás azonban el-
lentmondásos folyamat volt, ugyanis épp ezt követően váltak a különböző
antikorrupciós csomagok a nemzetközi szervezetek által támogatott intéz-
ményes intervenció eszközévé. E politikamentesnek tételezett intézményes
intervenciós csomagokon keresztül a nemzetközi szervezetek, a donoror-
szágok, illetve az ezen országokból származó befektetői körök valójában az
intézményes bizonytalanságot kívánták csökkenteni egy számukra veszélyes
és átláthatatlan környezetben. Ebben az értelemben vált az antikorrupciós
diskurzus a globális kormányzati technikák szerves részévé.

4. A kritika egy másik iránya az antikorrupciós küzdelem nem várt
következményeire összpontosít, amelyek adott esetben rombolóan
hathatnak a demokratikus berendezkedésre. Andersson és Heywood¹⁰⁴ több
lehetséges nem szándékolt következményre hívta fel a figyelmet. Egyrészt
az antikorrupciós retorika az intézmények iránti általános bizalmatlansá-
got növelheti, a politikával szembeni kiábrándultság pedig populista jellegű
protesztmozgalmakat hívhat életre. Másrészt a korrupcióellenes küzdelem
könnyen válik a politikai jellegű leszámolások eszközévé. Harmadrészt az
antikorrupciós napirend által uralt szcénán a közélet megtisztítására vonat-
kozó erőfeszítések háttérbe szoríthatják a problémaorientált közpolitikai
cselekvést és a tényleges fejlesztéspolitikát.

1.2. Băsescu felülről irányított „neopopulizmusa”

A román korrupcióellenes diskurzus nem érthető meg kizárólag a nemzetközi fej-
leményekből, annak ereje és a román társadalomra gyakorolt hatása annak tud-
ható be, hogy a korrupcióellenes harc globális léptékben meghirdetett jelszava
különböző belső társadalmi-politikai folyamatokkal rezonált. Ezek közül az első
Traian Băsescu egykori államelnök úgynevezett felülről irányított „neopopulizmu-
sa”,¹⁰⁵ amely nagymértékben a korrupcióellenes harc jelszava köré szerveződött.
A korrupció témája először a 2004-es parlamenti és elnökválasztás során emel-
kedett fő kampányüzenetté. Băsescu győzelme (illetve a szociáldemokrata Adrian
Năstase bukása) az antikommunista retorika mellett a sikeres korrupcióellenes
kampáynak volt a következménye.

104 Staffan Andersson – Paul Heywood: Anti-corruption as a risk to democracy: on the unintended consequences of international anti-corruption campaigns, in Luís de Sousa – Barry Hindess – Peter Larmour: *Governments, NGOs and Anti-Corruption. The New Integrity Warriors*, London, Routledge, 2009.

105 A felülről irányított neopopulizmus kifejezés Michael Shafirtól származik. Lásd Michael Shafir: From Historical to „Dialectical” Populism: The Case of Post-Communist Romania, *Canadian Slavonic Papers*, 2008/3–4., 442.

1. plakát. A Băsescut támogató DA szövetség 2004-es választási plakátjai és szlogenjei¹⁰⁶

„Arde-i pe corupți”
(Égesd a korruptakat!)

Băsescu politikai kommunikációjának különböző jegyei jól ismertek.¹⁰⁷ Az általa forgalmazott diskurzusnak a középpontjában önmaga áll mint erőskezű, karizmatikus vezető, aki közvetlen kapcsolatot tart fenn a román néppel, és aki egy személyben szegült szembe a teljes korrupt politikai osztállyal, valamint az olyan nem hatékony és valójában fölösleges intézményekkel, mint a parlament vagy a politikai pártok. A legagresszívebb korrupcióellenes kampány 2004-ben (még a PSD kormányzása alatt) zajlott le, de a korrupcióellenes retorika és a masszív elitellenesség az elnök összes kampányát végigkísérte.

2. plakát. A parlament létszámának csökkentésére vonatkozó, a 2009-es elnökválasztás időpontjára időzített referendum plakátja¹⁰⁸

¹⁰⁶ A román szövegek fordítása: „Égesd a korruptakat!” – A korrupció nap mint nap megrövidít téged. Távolítsd el a károkozókat. Most rendelkezésedre áll a legjobb antikorrupciós megoldás. DA Szövetség. PNL–PD. Eljött az igazságosság ideje, az igazság ideje. [A tényéren:] az antikorrupciós megoldás. Ez IGEN megoldás.

¹⁰⁷ Isabela Ieșcu-Fairclough: Populism and the Romanian Orange Revolution: a discourse analytical perspective on the presidential election of December 2004, *Studies in Language & Capitalism*, 2007/2., 31–74.

¹⁰⁸ A román szövegek fordítása: Nem ússzák meg azt, amitől félnek. 471-ből 300 parlamenti képviselő marad. Gyere el a népszavazásra.

Michael Shafir Bănescu azon mondatát idézi, miszerint a „*saját kezemmel végzek ki bármely, korrupcióval gyanúsított minisztert*”,¹⁰⁹ amelyen keresztül az elnök, ha csak a verbalitás szintjén is, dutertei magasságokba emelkedett. Elektorális értelemben Bănescu „felülről szerveződő neopopulizmusa” rendkívül sikeresnek nevezhető, hiszen két elnökválasztást és két népszavazást sikerült „behúznia” a korrupció- és elitellenes üzenetekkel. Ezt követően a jobboldal növekvő mértékben a korrupcióellenességre építette a kampányait. A téma pedig, az antikommunizmus 2009 utáni háttérbe szorulását követően, egyértelműen a jobboldal központi üzenetévé vált.

Bănescu intézményes öröksége ugyancsak megkerülhetetlen. A volt elnök sajátos antipolitikai populizmusa nem csupán a politikai retorika szintjén nyilvánult meg. A populisták többségétől eltérően elsősorban a demokratikus intézményrendszer választott testületeit támadta, nevezetesen a parlamentet, a politikai pártokat és a kormányt. Ezzel párhuzamosan a (korruptnak ítélt) választott tisztségviselők befolyásán kívül úgymond önálló és független intézmények létrehozását és megerősítését kezdeményezte. A Nemzeti Korrupcióellenes Ügyészséget (*Parchetul Național Anticorupție*) még 2002-ben hozták létre, a szociáldemokraták kormányzása alatt, de 2005-ben, amikor Monica Macovei, Bănescu közeli szövetségese igazságügyi miniszter lett, az ügyészséget átszervezték, megerősítették és átnevezték Országos Korrupcióellenes Igazgatósággá (DNA). Nem szabad figyelmen kívül hagyni az erőszakos szervezetek és a titkosszolgálatok megerősítésére tett intézkedéseket sem. Ahogy azt Mungiu-Pippidi¹¹⁰ is leírja, a hírszerzési szolgálatok (főként az elnök ellenőrzése alatt álló SRI) anyagi támogatását jelentős mértékben megnövelték, Bănescu pedig a politikai küzdelmek során nagymértékben támaszkodott ezekre az intézményekre.

1.3. A városi professzionális középosztály protesztmozgalma

A romániai protesztmozgalom kezdetei 2012-re tehetők. Ennek a kezdetben diffúz és policentrikus mozgalomnak a korrupció elleni tiltakozás fokozatosan vált a központi elemévé. Eredetileg a protesztteseményeken részt vevő emberek változatos és nem is mindig jól meghatározható kérdések szerint szerveződtek és kapcsolódtak be a parlamenten kívüli politikai részvétel különböző formáiba, és – Cîrjan szerint – a korrupcióellenesség középpontba kerülése csak bizonyos politikai szereplők – elsősorban Klaus Iohannis államelnök – utólagos és viszonylag késői, ám nagyon is sikeres keretezésének (*framing*) a következménye.¹¹¹ Ezt a sikeres keretezést akár úgy is értelmezhetjük, hogy létrejött a globális antikor-

¹⁰⁹ Shafir: *From Historical*, 454.

¹¹⁰ Mungiu-Pippidi: *Romania's Italian-Style Anticorruption Populism*.

¹¹¹ Dan Cîrjan: *Did it Ever Happen? Social Movements and the Politics of Spontaneous Consensus in Post-Socialist Romania*, *Lefteast*, January 4, 2016.

rupciós diskurzus, a román felülről irányított „neopopulizmus”, illetve az alulról szerveződő protesztmozgalmak fúziója. Ez a fúzió adja ma a korrupcióellenes diskurzus jelentéstartományát.

Olteanu és Beyerle nyomán¹¹² a protesztmozgalom négy fázisát különíthetjük el. Ezek közül az első kettő, a megszorítások (2012), illetve a verespataki bányaprojekt¹¹³ (2013) elleni tüntetések még nem a korrupció kérdése köré szerveződtek, és a harmadik hullámban, a *Colectiv*-ként rögzült tüntetéssorozatban¹¹⁴ sem volt az első perctől egyértelmű a korrupcióellenes felhang. Cîrjan¹¹⁵ rámutatott, hogy a 2015-ös tüntetések inkább spontának voltak és az érzelmek (keserűség és harag) vezérelték őket, mintsem valamilyen pontosan megfogalmazható politikai cél. Szerinte a Klaus Iohannis által a tüntetések nyomán kezdeményezett „civil kerekasztalnak” volt döntő szerepe abban, hogy a *Colectiv*-tüntetések nyomán a korrupcióellenesség (az „emberség, méltóság, tisztelet, meritokrácia és szabadság” jelszavai mellett) a protesztmozgalom középpontjába került.

3. plakát. A *Colectiv*-tüntetéseket követő médiakampány plakátja. Utólagos keretezés?¹¹⁶

A tüntetések negyedik hullámát, a 2017 februárjában zajlott, több százezer főt megmozgató tömegeseményt és az abból kinövő *#rezist* mozgalmat a protesztmozgalom tetőpontjának lehet tekinteni. Ezt ismételten kihasználta és keretezte Iohannis államelnök, és más intézményes szereplők is, mint például Augustin Lazăr legfőbb ügyész vagy a DNA főügyésze, Laura Codruța Kövesi. Ugyanakkor a korrupcióellenesség ezzel megtalálta a helyét a romániai „állampolgári populizmus” identitásdiskurzusának a középpontjában.

112 Tina Olteanu – Shaazka Beyerle: The Romanian People Versus Corruption. The Paradoxical Nexus of Protest and Adaptation, *PaCo* 2017/3., DOI: 10.1285/i20356609v10i3p797

113 A kanadai többségi tulajdonban lévő Roșia Montana Gold Corporation ciántechnológiával tervezte kitermelni a Verespatak környékén lévő aranyat.

114 A tüntetéseket egy szórakozóhelyen történt tüzeset váltotta ki, amelyben 64 fiatal életét veszítette. A tüntetések a Victor Ponta vezette kormány bukásához vezettek.

115 Cîrjan: *Did it Ever Happen?*

116 Mi nem felejtünk – #aKorrupció Ől – COLECTIV

4. plakát. A 2017. februári tüntetésekről származó médiafotó¹¹⁷

2. Mi a korrupció?

Kutatásunk eredményei közül elsőként a korrupció jelentéstartományára vonatkozókat tárgyaljuk. A Transparency International (illetve a globális korrupcióellenes mozgalom) a korrupciót „egyéni haszonszerzés érdekében történő közhatalommal való visszaélésként” határozza meg.¹¹⁸ A Világbank 1997-es programvázlata a korrupció jelentéskörébe tartozó cselekvések taxonómiáját is megadja, mondván, hogy „közhatalommal való visszaélésnek minősül, amennyiben egy hivatalnok kenőpénzt fogad el, kér vagy továbbít. Szintén visszaélés, ha egy magánszemély kenőpénzt ajánl fel a közpolitikák befolyásolása vagy egyéni haszonszerzés érdekében. A közhivatallal való egyéni haszonszerzés érdekében történő visszaélés kenőpénz fizetése nélkül is megtörténhet, mégpedig patronázs, nepotizmus, az állami vagyon eltulajdonítása vagy az állami erőforrások eltérítése által”.¹¹⁹

A kritikai irodalom a korrupció fenti meghatározásának két aspektusát bírálja. Az első a meghatározás Nyugat-centrikussága, illetve annak feltételezése, hogy a köz-, illetve magánszférák közötti distinkció társadalmi és kulturális kontextustól függetlenül (univerzálisan) alkalmazható. A második, az eredményeink szempontjából lényegesebb aspektus a fogalom cseppfolyóssága, vagyis hogy az anti-korrupciós keretben a társadalmi cselekvések igen széles skálája kriminalizálódik. Ebben a vonatkozásban a korrupció politikai partikularizmussal, bürokratikus hatékonysággal, illetve informalitással való viszonyát kell tárgyalnunk.

¹¹⁷ A két jól látható banner szövege: Semmiség... Lopni jöttünk, mert törvényes – Egy egész országot becsaptatok, Mértéken felül loptatok. Oktalanok voltunk és türelmesek. Elég volt! A rabruhában ábrázolt politikusok sorrendben balról jobbra: Călin Popescu Tăriceanu, az ALDE elnöke, Victor Ponta volt miniszterelnök, (ismét) Călin Popescu Tăriceanu, Liviu Dragnea, a PSD elnöke, Sorin Grindeanu miniszterelnök.

¹¹⁸ <https://www.transparency.org/what-is-corruption#define> (Letöltés ideje: 2019. 12. 28.)

¹¹⁹ World Bank (1997): *Helping Countries*, 9.

Az első kérdés a korrupció és a *politikai partikularizmus* viszonya. Kopecky és Scherlis szerint a politikai partikularizmus jelentéstartománya tágabb, annak a korrupció csupán egyik esete.¹²⁰ Szerintük érdemes analitikus értelemben megkülönböztetni egymástól a politikai patronázst, a klientelizmust és az úgynevezett *pork barrel*, vagyis az állami erőforrások célzott allokációját. A politikai patronázs az állások és hivatalok politikai kritériumok (politikai lojalitás) alapján történő elosztása, aminek a nepotizmus (a hivatalok vérségi vagy ismeretségi alapú elosztása) az egyik esete lehet. A klientelizmus a választók valamely csoportja irányában történő erőforrás-allokáció a szavazatért vagy közvetlen és személyes politikai támogatásért cserébe. Végül a *pork barrel* a területi vagy egyéb kritériumok alapján meghatározott választói csoportok irányában történő erőforrás-allokáció, amely azonban nincs személyesítve, vagyis a részesedés nem függ az egyéni választói opciótól vagy lojalitástól. A területi alapú beruházások például tipikusan ebbe a kategóriába tartoznak. A korrupcióellenes küzdelem szereplői a politikai partikularizmus jelenségkörébe tartozó legkülönbözőbb cselekvési formákat igyekeznek differenciálatlan módon korrupcióként meghatározni, amivel nem pusztán az árnyaltabb megértést gátolják, hanem az egész kérdéskört moralizáló és kriminalizáló keretbe helyezik.

Szintén kulcskérdés a korrupció és a *bürokratikus hatékonyság* közötti viszony. A korrupció kérdésköre az úgynevezett „jó kormányzás” (*good governance*) paradigma felemelkedésével összefüggésben került a fejlődéstdiskurzusok középpontjába.¹²¹ A jó kormányzás fogalma a maga során szorosan kötődik a nyugati bürokrácia Max Weber által leírt ideáltípusához (illetve ideáljához). A nyugati bürokrácia funkcionálisan szervezett, a hivatalnokok kiválasztása érdemelvű (meritokratikus), míg a közönségszolgálatban az etnikai univerzalizmus (részhajlás-mentesség) érvényesül. Az ezen elvektől való eltérés a bürokratikus hatékonyság, vagyis a jó kormányzás kárára megy, az így értelmezett hivatali inkompetencia (a közvagyon hanyag kezelése stb.) pedig érintkezik a korrupció jelentéstartományával.

Végül a korrupció jelentéstartománya az *informalitással* is érintkezik, a korrupcióellenes küzdelem pedig gyakran a legalitás kultúrájába ágyazódik, és az informális visszaszorítását is célozza.

Vizsgálatunk eredményeiből kiderül, hogy a romániai lakosság a korrupció jelentéstartományát meglehetősen tágan értelmezi, és mindhárom lehetséges irányban maximálisan kiterjeszti. Vagyis nem csupán a közpénzek magáncélokra való felhasználása minősül korrupciónak, hanem:

- a politikai partikularizmus legkülönbözőbb esetei („ha a közalkalmazott saját ismerőseit részesíti előnyben az ügyintézés folyamán”, „ha egy politikus a saját választói számára próbál előnyöket biztosítani”

120 Petr Kopecky – Gerardo Scherlis: Party Patronage in Contemporary Europe, *European Review* 2008/3., 355–371.

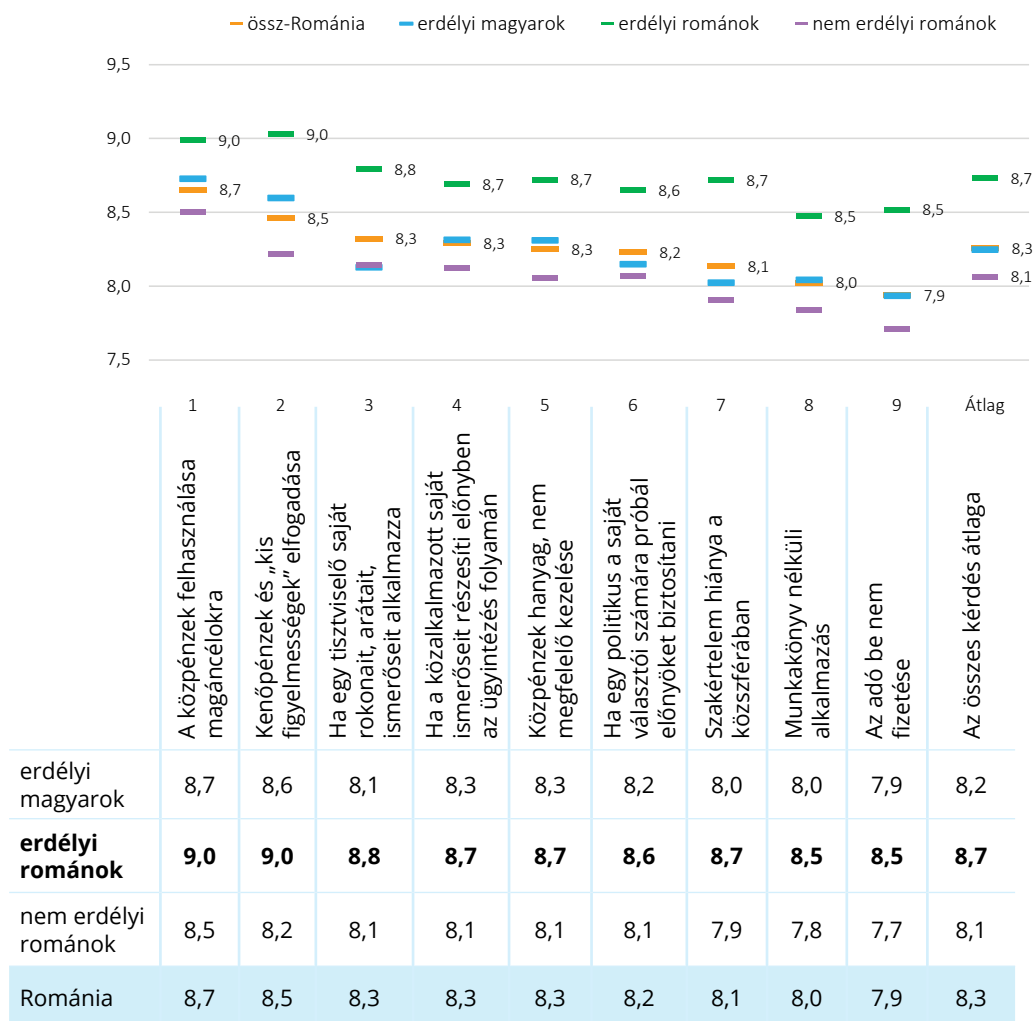
121 Lásd Francis Fukuyama: What Is Governance?, *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, 2013/3., 347–368.; Alina Mungiu-Pippidi: *În căutarea unei guvernări. Cum au scăpat alte țări de corupție?* București, Polirom, 2018.

III. 2. Mi a korrupció?

- > a hivatali inkompetencia („közpénzek hanyag, nem megfelelő kezelése”, „szakértelem hiánya a közszférában”), illetve
- > az informális gazdaságban való részvétel („munkakönyv nélküli alkalmazás”, „az adó be nem fizetése”).

Az eredmények alapján az is elmondható, hogy a korrupció ilyen tág értelmezése (amellett, hogy igen széles körben elterjedt) nagyobb mértékben jellemzi az erdélyieket, ugyanakkor kevésbé a magasan képzetteket, illetve a fiatalokat.

30. ábra. Az alábbiak mennyire tartoznak a korrupcióhoz? (K36)
1–10 közötti skála, átlagok. 1 – egyáltalán nem, 10 – teljes mértékben

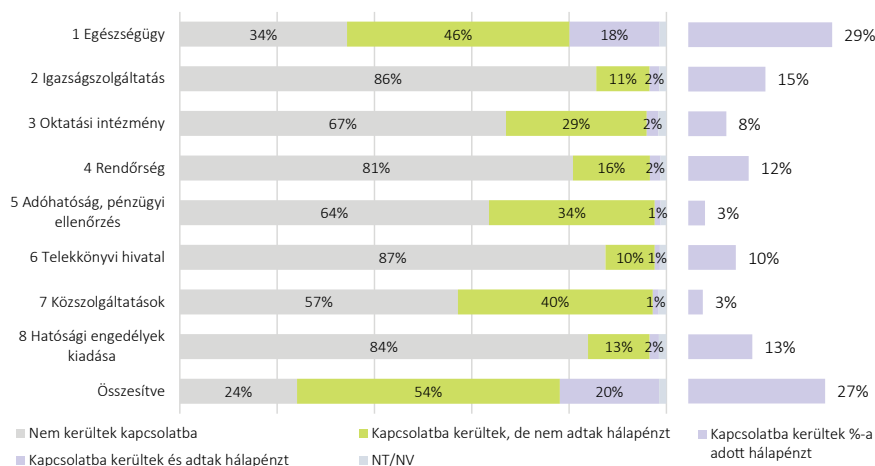

Az eredmények alapján jobban érthető például a hírhedt 13/2017-es kormányrendelet értelmezése kapcsán tapasztalható „süketek párbeszéde”,¹²² vagyis hogy miközben a kormánypártok és egyes szakértők azt hangsúlyozták, hogy a rendelet nem a korrupcióra vonatkozik, addig a közvélemény (vagy annak egy része) a rendeletet a „korrupció” legalizálásaként értelmezte. Az eredmények érdekes kontrasztban vannak azokkal a beszámolókkal (vagy feltételezésekkel) is, amelyek szerint a román társadalomban a partikularisztikus viselkedési formák és az informalitás széles körben elterjedtek és elfogadottak. Ez valóban igaz lehet. Azonban a román társadalmat egyszerre jellemzi a partikularizmus és az informalitás magas szintje és azok deklaratív elutasítása, illetve az ezek visszaszorítására vonatkozó fejlődési diskurzusok igénylése.¹²³

3. Korrupciópercepciók: személyes tapasztalatok és általános vélekedések

A Transparency International korrupciós barométerei a korrupciópercepciót két szinten, a személyes tapasztalatok és az általános vélekedések szintjén mérik. A személyes tapasztalatok vonatkozásában 8 különböző területen jelölhetik meg a válaszadók (amennyiben maguk vagy családtagjaik kapcsolatba kerültek az elmúlt 12 hónapban az adott közintézménnyel), hogy adtak-e hálapénzt vagy nem.

31. ábra. Az elmúlt 12 hónap során Ön vagy valamelyik családtagja kapcsolatba került-e a következő hivatalokkal? Ha igen, előfordult-e, hogy hálapénzt, kenőpénzt, ajándékot adtak az alábbi területek valamelyikén? (K38)

122 A rendelet a közvagyon kisebb kárt okozó gondatlan kezelését „dekriminalizálta”.

123 Ezt a kettősséget érdekesen világítja meg Filippo Zerilli, aki egyszerre elemzi az antikorrupciós intézményes gyakorlatokat és a korrupció hétköznapi percepcióját: Filippo Zerilli: Corruption and anti-corruption in local discourses and international practices in post-socialist Romania, *Human Affairs* 23, 2013, 212–229.

III. 3. Korrupciópercepciók: személyes tapasztalatok és általános vélekedések

Elmondható, hogy a romániai népesség 20, a közintézményekkel kapcsolatba kerülők 27 százalékának volt közvetlen korrupciós tapasztalata. Legtöbbször az egészségügy, az igazságszolgáltatás, illetve a hatósági engedélyek kiadása kapcsán számoltak be arról, hogy adtak hálapénzt, míg az adóhatóság és a közszolgáltatások a legkevésbé érintett területek. A Transparency International 2013-as korrupciós barométeréhez képest ezek az értékek lényegében nem változtak. Ekkor Románia a leginkább érintett államok közé tartozott, Litvánia, Szlovákia, Lettország és Görögország mellett.

A személyes érintettség vonatkozásában a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, a falusiak, a magyarok, az Olténiában élők jellemezhetők az átlag feletti, az USR-PLUS-szavazók pedig az átlag alatti értékekkel.

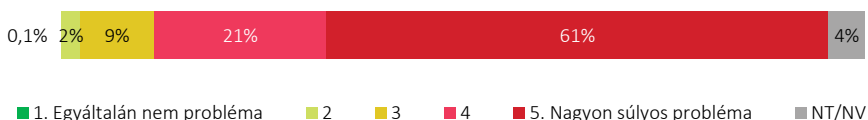
17. táblázat. Hálapénz/kenőpénz az adott területtel kapcsolatba kerülők körében.
Transparency International – 2013-as Korrupciósbarométer-jelentés

	Egészségügy	Igazság- szolgáltatás	Oktatási intézmény	Rendőrség	Adóhatóság, pénzügyi ellenőrzés	Közszolgál- tások	Hatósági engedélyek kiadása
EU átlag	12%	8%	4%	7%	2%	2%	5%
Litvánia	35%	15%	7%	23%	1%	2%	10%
Szlovákia	28%	8%	9%	12%	5%	3%	19%
Románia	27%	13%	7%	9%	1%	1%	6%
Lettország	24%	14%	8%	25%	2%	2%	6%
Görögország	23%	6%	7%	4%	4%	3%	7%
Magyarország	18%	3%	1%	0%	1%	1%	1%
Ciprus	14%	11%	4%	10%	9%	5%	8%
Bulgária	7%	13%	2%	17%	1%	0%	3%
Észtország	7%	2%	2%	2%	0%	0%	3%
Szlovénia	5%	3%	2%	3%	2%	3%	4%
Horvátország	4%	3%	0%	3%	1%	2%	2%
Olaszország	4%	12%	3%	4%	2%	6%	3%
Belgium	3%	6%	2%	4%	3%	3%	3%
Nagy-Britannia	3%	-	7%	8%	4%	3%	11%
Portugália	2%	2%	1%	1%	2%	1%	2%
Dánia	1%	1%	0%	1%	1%	1%	2%
Spanyolország	1%	2%	0%	3%	1%	2%	2%

III. 3. Korruptiópercepciók: személyes tapasztalatok és általános vélekedések

A korruptióval kapcsolatos általános vélekedések tekintetében szintén nem történt elmozdulás 2013-hoz képest. Egy 1 és 5 közötti skálán a válaszok átlaga 4,5-ös értéket vett fel arra a kérdésre, hogy mennyire súlyos probléma Romániában a korruptió, s ez megegyezik a Transparency International 2013-as eredményeivel. Ez azt jelenti, hogy a románok 61 százaléka szerint a korruptió nagyon súlyos probléma, és további 21 százalék jelölte meg az ehhez közeli 4-es értéket.

32. ábra. Az állami korruptió mértéke Romániában (K37)
1–5 közötti skála. 1 – egyáltalán nem probléma, 5 – nagyon súlyos probléma

A korruptiót mint problémát meglehetősen egységesen ítélik meg a különböző csoportok. Olténiában mutatkozott valamivel az átlag feletti, Munténiában és a PSD- szavazók között pedig az átlag alatti értékelés.

18. táblázat. Korruptiópercepció: érintettség és általános vélekedés

		Adott hálapénzt	Mennyire probléma a korruptió? (átlagérték)
Nem	Férfiak	29,2%	4,5
	Nők	25,7%	4,5
Kor	18–34	27,0%	4,6
	35–54	25,5%	4,6
	55+	29,3%	4,4
Iskolai végzettség	Alapfokú	25,2%	4,4
	Középfokú	25,5%	4,5
	Felsőfokú	35,2%	4,6
Nemzetiség	Románok	27,0%	4,5
	Magyarok	32,6%	4,6
Település-típus	Falu	31,3%	4,5
	Város	24,2%	4,5
Régió	Erdély	22,5%	4,6
	Moldva	30,9%	4,6
	Munténia	24,9%	4,2
	Olténia	42,9%	4,8
Pártopció	PSD	26,6%	4,3
	PNL	26,0%	4,6
	USR-PLUS	18,4%	4,5
	RMDSZ	29,8%	4,6
	Egyéb	30,1%	4,6
	Nincs pártja	28,6%	4,6

III. 3. Korruptiópercepciók: személyes tapasztalatok és általános vélekedések

A különböző intézményes szférák közül a politikai jellegűeket (pártok, parlament) tartják Romániában a leginkább korruptnak, amit az egészségügy, majd az üzleti szektor követ. Az erdélyi románok minden intézmény korruptió szintjét magasabbra értékelik. Az USR-PLUS-szimpatizánsok tartják a DNA-t és az államelnöki hivatalt a legkevésbé korruptnak. Az PSD-szimpatizánsok a legtöbb intézménynél alacsonyabbra értékelik a korruptió szintjét, mint a teljes népesség. A felsorolt politikai pártok közül a PSD-t ítélik leginkább korruptnak a válaszadók.

19. táblázat. Mennyire jellemző a korruptió az alábbi intézményekben, területeken? (K39)
1–5 közötti skála. 1 – egyáltalán nem korrupt, 5 – rendkívül jellemző, átlagok

Intézmények	2013 ¹²⁴	2019	2019 nemzetiség/régió			2019 pártszimpátia		
			erdélyi magyarok	erdélyi románok	nem erdélyi románok	PSD	PNL	USR-PLUS
Politikai pártok	4,2	4,2	3,8	4,3	4,1	3,7	4,3	4,2
Parlament	4	4,1	4,1	4,3	4,1	3,8	4,3	4,3
Egészségügy	3,6	3,8	3,5	4,0	3,8	3,8	3,8	3,9
Üzleti szektor	3,5	3,6	3,3	3,9	3,5	3,3	3,8	3,6
Igazságszolgáltatás	3,7	3,4	3,3	3,5	3,4	3,3	3,4	3,1
Önkormányzatok		3,3	3,1	3,6	3,2	3,1	3,5	3,1
Rendőrség	3,5	3,2	3,2	3,4	3,2	2,9	3,4	3,0
Államelnöki hivatal		3,2	3,3	3,6	3,0	3,4	3,0	2,4
DNA		3,0	3,0	3,4	2,9	3,0	3,1	2,4
Egyház	2,5	3,0	2,5	3,2	2,9	2,5	3,1	3,1
pártok:								
PSD		4,3	4,1	4,5	4,2	3,5	4,6	4,7
USR-PLUS		3,7	3,7	3,9	3,6	3,7	3,6	2,5
RMDSZ		3,9	3,2	4,2	3,8	3,6	4,0	3,7

Hosszabb időbeli perspektívában kiemelhető, hogy az igazságszolgáltatás és a rendőrség megítélése javult, míg az egyházé egyértelműen romlott (20. táblázat).

124 A Transparency International 2013-as korruptióbarométeréből.

III. 3. Korrupciópercepciók: személyes tapasztalatok és általános vélekedések

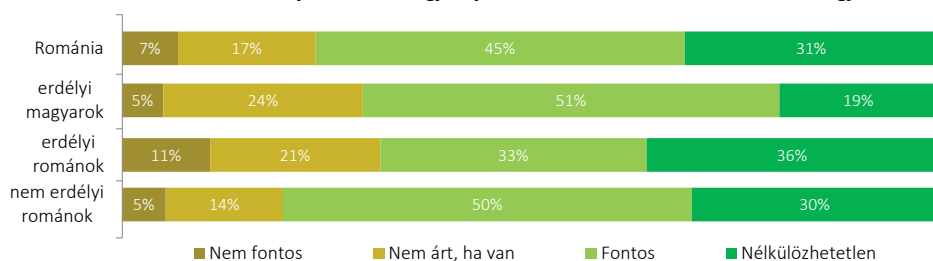
20. táblázat. Mennyire jellemző a korrupció az alábbi intézményekben, területeken?
(K39) 1–5 közötti skála, átlagok. 1 – egyáltalán nem korrup, 5 – rendkívül jellemző¹²⁵

	2004	2005	2006	2007	2009	2011	2013	2019
Pártok	4,2	3,8	4,1	3,9	4,3	4,5	4,2	4,2
Parlament	4,0	3,6	4,0	3,9	4,3	4,5	4,0	4,1
Igazságszolgáltatás	4,1	3,6	3,7	3,8	4,2		3,7	3,4
Privát szektor	3,7	3,4	4,0	3,6	3,8	3,6	3,5	3,6
Rendőrség	3,8	3,7	3,6	3,7		3,9	3,5	3,2
Egészségügy	3,9	3,6	3,8	3,7			3,6	3,8
Egyház	2,2	2,1	2,3	2,2			2,5	3,0

A válaszadók többsége szerint Romániában fontos a személyes kapcsolat egy állami vagy egy önkormányzati ügyintézésnél. Ez az elgondolás leginkább a regáti románokra jellemző.

33. ábra. Mennyire fontos Romániában a személyes kapcsolat egy állami vagy egy önkormányzati ügyintézésnél? (K40)

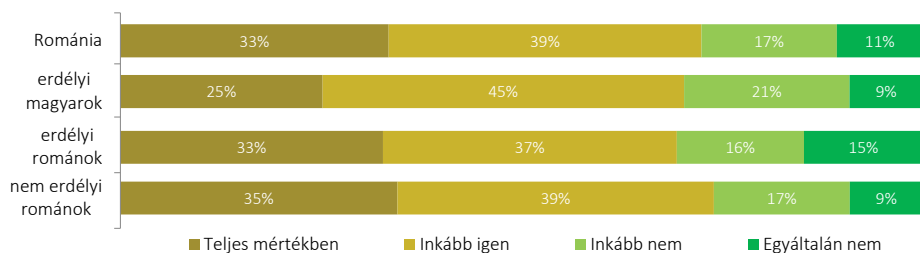
1–4 közötti skála. 1 – nem fontos, 4 – nagyon fontos (románul)/nélkülözhetetlen (magyarul)

Továbbá a válaszadók többsége úgy gondolja, hogy a hétköznapi embereknek szerepük lehet a korrupció leküzdésében.

34. ábra. Ön egyetért azzal a kijelentéssel, hogy a hétköznapi embereknek szerepük van a korrupció leküzdésében? (K41)

1–5 közötti skála. 1 – egyáltalán nem, 5 – teljes mértékben egyetért

125 2004–2013 között a Transparency International 2013-as korrupciós barométeréből.

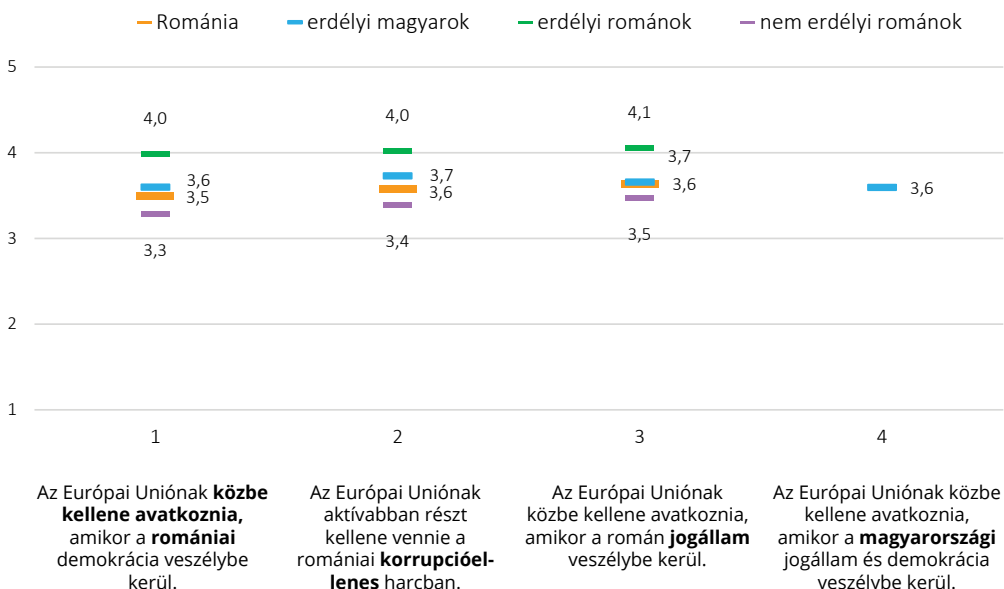
4. Az európai uniós intervenció megítélése

Három további kérdésben arra kerestük a választ, miben látják a megkérdezettek az Európai Uniónak a romániai jogállammal és a korrupcióellenes harccal kapcsolatos szerepét. A megkérdezettek több mint fele egyetért azzal, hogy az Európai Uniónak közbe kellene avatkoznia, amikor a romániai demokrácia vagy jogállam veszélybe kerül, és azzal, hogy az Európai Uniónak aktívabban részt kellene vennie a romániai korrupcióellenes harcban.

Az erdélyi románok értenek leginkább egyet ezekkel az állításokkal. Hasonlóképp a PNL- és RMDSZ-szimpatizánsok, és kimagasló mértékben az USR-PLUS-szimpatizánsok. A PSD-szimpatizánsok kevésbé értenek egyet ezekkel az állításokkal, az ALDE-szimpatizánsok pedig inkább elutasítják ezeket a scénáriókat.

Az erdélyi magyarok egy további kérdésben arra adtak választ, hogy szerintük az Európai Uniónak közbe kellene-e avatkoznia, amikor a magyarországi jogállam és demokrácia veszélybe kerül. Közel 60%-uk egyetért ezzel, ami nem tér el a Románia esetében hasonló beavatkozást sürgetők arányától.

35. ábra. Az Európai Unió szerepe. (K35)
1–5 közötti skála, átlagok. 1 – egyáltalán nem, 5 – teljes mértékben egyetért

IV. Demokrácia-felfogások és a politikai kultúra elemei

A továbbiakban a hétköznapi demokrácia-felfogásokat a romániai politikai (vagy állampolgári) kultúra összefüggésében próbáljuk megérteni, és nem fogjuk azokat a demokrácia politikaelméletből vagy politikai filozófiából ismert normatív definícióival ütköztetni.¹²⁶ Ugyanakkor kiemelt figyelmet szentelünk az antikorrupciós diskurzus a demokrácia-felfogásra és politikai kultúrára gyakorolt hatásainak, és ebben a vonatkozásban feltesszük a kérdést, hogy e diskurzus növeli-e bizonyos nem demokratikus döntéshozási mechanizmusok támogatottságát.

E kérdés kapcsán utalhatunk Almond és Verba klasszikus munkájára, amely a politikai kultúrát a politikai rendszer egészével, annak input és output objektumaival, valamint az énnel mint politikai szereplővel szemben kialakuló (kognitív, affektív és evaluatív) egyéni beállítódások egy adott népességre jellemző megoszlásaként határozza meg. E szerint a politikai kultúrát egy mátrix segítségével jellemezhetjük, amelynek oszlopaiban az egyének politikai beállítódásainak dimenzióit találjuk a rendszer egészére, a specifikus intézményekre, illetve az állampolgárok szerepére vonatkozóan.¹²⁷ Habár nem kívánjuk Almond és Verba gondolatmenetét követni (akik az állampolgári kultúrátípusok hierarchikus tipológiáját adták meg), ezek a dimenziók alkalmasak arra, hogy a román társadalomban (és az erdélyi magyar közösségen belül) megjelenő beállítódásokat rendszerezzük.

21. táblázat. A politikai kultúra és a demokráciával kapcsolatos beállítódások dimenziói

A politikai kultúra dimenziói	Operacionalizálás	Kérdés
1. A rendszer egészéről alkotott kép	A demokrácia jelentéstartó-mánya (mit jelent a demokrácia?)	– Értékelje egy 1 és 10 közötti skálán, hogy az alábbiak mennyire tartoznak a demokráciához!
	A demokratikus berendezkedés támogatottsága (mennyire fontos a demokrácia?)	– Mennyire ért egyet azzal a kijelentéssel, hogy a demokrácia, még ha nem is tökéletes, mégiscsak a legjobb kormányzati forma? – Értékelje egy 1 és 10 közötti skálán, hogy az Ön számára mennyire fontos, hogy demokratikusan kormányzott országban éljen?
	A román politikai rendszer megítélése	– Milyen mértékben tekinthető ma Románia demokratikus államnak?
2. A specifikus intézmények, illetve azok szerepének megítélése	Intézményekbe vetett bizalom mértéke	Ön milyen mértékben bízik az alábbi intézményekben?
	Nem demokratikus döntési mechanizmusok elfogadottsága	Ön szerint mennyire lenne jó Románia számára, hogy...?
3. Politikai részvétel	Különböző politikai részvételi formák elterjedtsége	– A közügyek iránti érdeklődés és érdekvédelem számos módja ismert. Az elmúlt évben előfordult-e Önnel az, hogy részt vett a következő tevékenységekben?

126 Giovanni Sartori: *Demokrácia*, Osiris, Budapest, 1999.

127 Gabriel A. Almond – Sidney Verba: *The civic culture: political attitudes and democracy in five nations*, Princeton, Princeton University Press, 1963.

1. A demokrácia hétköznapi jelentése

Az elmúlt években a demokrácia leépülésének (*democratic backsliding*) fogalma igen népszerűvé vált a politikatudományi szakirodalomban.¹²⁸ Ez azonban semmi esetre sem a nyíltan antidemokratikus politikai áramlatok térnyerésének a következménye. Ellenkezőleg, azok a politikai szereplők, akiket az autoriter visszarendeződéssel szoktak összekapcsolni, maguk is a demokráciát tűzik zászlajukra, és kifejezetten igényt tartanak a demokratikus legitimitásra.¹²⁹ Úgy is fogalmazhatunk, hogy nem a demokrácia mint hívószó veszített a népszerűségéből, hanem a demokrácia értelmezése körüli konszenzus erodálódott (vagy a hiánya vált nyilvánvalóvá). A fogalom meghatározása körüli bizonytalanság több tényezéből adódik. Egyrészt, a demokrácia vonatkozásában történetileg igen sok jelentéssréteg rakódott egymásra. Másrészt, más-más politikai irányzatok és szereplők nagyon eltérő jelentést tulajdonítanak neki. Harmadrészt, a demokrácia egyes országokban és korszakokban nagyon különböző intézményes struktúrákban ölt testet. A demokrácia hétköznapi jelentése kapcsán még inkább hangsúlyoznunk kell ezt a sokféleséget, illetve azt, hogy a hétköznapi demokrácia-felfogások nagymértékben eltérhetnek a politikatudományban bevett fogalmaktól.

Magunk ezt a kérdést egy 13 szempontot megjelenítő kérdésblokk segítségével vizsgáltuk, és arra kértük a válaszadókat, hogy értékeljék ezeket aszerint, hogy szerintük mennyire tartoznak a demokrácia fogalmához. Ezek a szempontok jelentős részben korábbi vizsgálatokban is szerepeltek már. A kérdőív tervezésekor a *Consolidation of Democracy in Central and Eastern Europe 1990–2001*¹³⁰ vizsgálatból indultunk ki, amelynek keretében Romániában Ioan Mărginean vezetésével 1990-ben és 1998-ban vett fel adatokat az ICCV.¹³¹ Az említett vizsgálat a demokrácia *politikai* (politikai szabadságjogok, decentralizáció, többpártrendszer, állampolgári részvétel), *gazdasági-szociális* (társadalmi egyenlőség, állami ellenőrzés a bankok fölött, több munkalehetőség, javuló gazdasági viszonyok, korrupció hiánya) és *individuális-emberi jogi* (morális és szexuális szabadság, női egyenjogúság, törvény előtti egyenlőség) vetületeit különböztette meg. Magunk ezt a struktúrát bővítettük néhány elemmel, mint az aktív állampolgári részvétel, a kisebbségi jogok, a szegények állami segítése, illetve bevezettünk egy új szempontot, nevezetesen az *állam/közelet tisztaságára* vonatkozót; itt a (korábban gazdasági szempontként szereplő) korrupció mellett a „bűnözők kemény megbüntetésé”-re kérdeztünk rá.

128 Lásd például Cas Mudde – Cristóba Kaltwasser: *Populism: a Very Short Introduction*, New York, Oxford University Press, 2017.

129 Nancy Bermeo: On Democratic Backsliding, *Journal of Democracy*, 2016/1., 5–19.

130 A vizsgálat dokumentációját és adatbázisát lásd: <https://dbk.gesis.org/dbksearch/sdesc2.asp?no=4054> (Letöltés ideje: 2019. 12. 31.)

131 Institutul pentru Cercetarea Calității Vieții (Életminőséget Kutató Intézet).

22. táblázat. Értékelje 1 és 10 közötti skálán, hogy az alábbiak mennyire tartoznak a demokráciához. (K15)
 átlagértékek, 1 és 10 közötti skála, „1” egyáltalán, „10” teljes mértékben, csak érvényes válaszok,
 érvénytelen válaszok aránya 3–6 százalék

Szempont	Dimenzió	Románia	erdélyi magyarok	erdélyi románok	nem erdélyi románok
Hogy a bűnözőket keményen megbüntetik	„Tiszta közélet/állam”	9,0	8,1	9,6	8,8
Nincs korrupció	„Tiszta közélet/állam”	8,9	8,0	9,6	8,8
Javuló gazdasági viszonyok	Gazdasági-szociális	8,9	8,1	9,4	8,8
Törvény előtti egyenlőség	Individuális-emberi jogi	8,9	8,7	9,5	8,6
Női egyenjogúság	Individuális-emberi jogi	8,6	8,6	9,2	8,4
Politikai szabadságjogok (pl. szólás-, egyesülési szabadság)	Politikai	8,3	8,3	9,0	8,1
Nagyobb társadalmi egyenlőség	Gazdasági-szociális	8,3	8,2	8,7	8,1
A döntéseket helyi szinten hozzák meg	Politikai	8,1	8,2	8,9	7,8
Aktív állampolgári részvétel	Politikai	7,9	8,3	8,6	7,6
A szegények állami támogatása	Nagyobb társadalmi egyenlőség	7,9	7,6	8,5	7,7
Többpártrendszer	politikai	7,6	7,4	8,4	7,3
Az etnikai kisebbségek jogainak biztosítása	Individuális-emberi jogi	7,5	8,5	8,1	7,2
Erkölcsei és szexuális szabadság	Individuális-emberi jogi	6,9	6,4	7,9	6,6

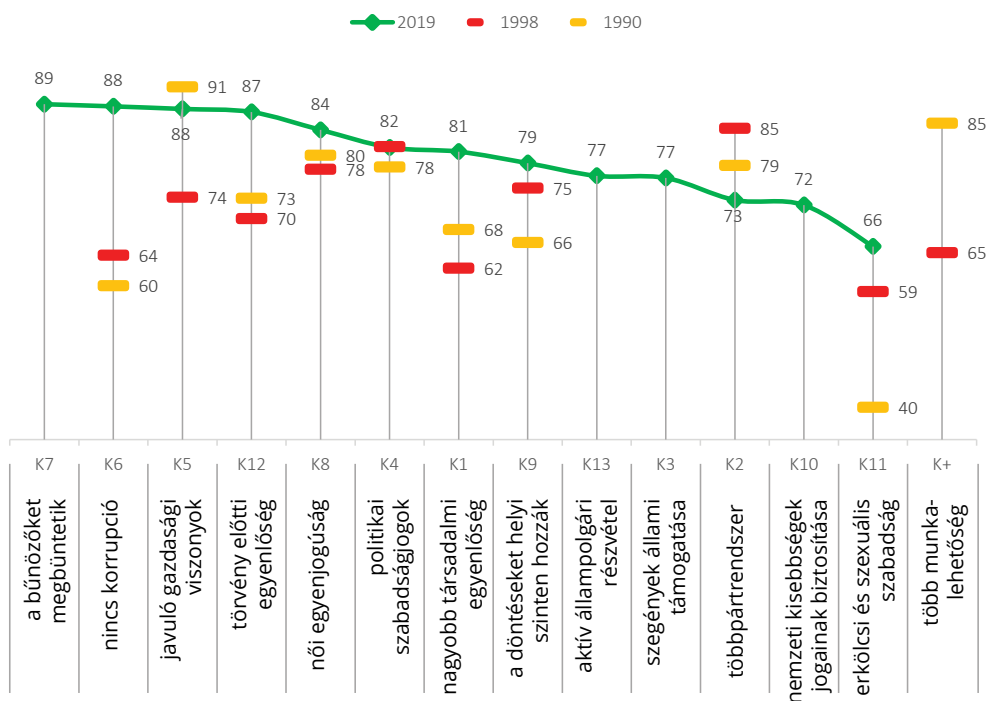
Az eredményekből azonnal szembetűnik, hogy Romániában jelenleg az állam/közélet tisztasága és megtisztítása a legfontosabb demokráciakritérium, amit úgy is értelmezhetünk, hogy – a közbeszédet immár másfél évtizede uraló antikorrupciós diskurzustól nem függetlenül – egyfajta büntető demokráciafelfogás alakult ki Romániában. Szemben a romániai eredményekkel, az állam/közélet tisztasága az erdélyi magyarok esetében nem a legfontosabb demokráciakritérium. Esetükben az individuális-emberi jogi dimenzió emelkedik ki, mégpedig a törvény előtti egyenlőség, a nemi, illetve etnikai kisebbségi egyenjogúság.

Nagyon érdekes az ICCV 1990-es és 1998-as adataival való időbeli összehasonlítás. A 36. ábra az eredményeket egy 0 és 100 közötti transzformált skálán jeleníti meg, ahol 0 az egyáltalán nem fontos, 100 pedig a nagyon fontos értéknek felel meg. Érdekes felidézni, hogy míg 1990 a rendszerváltás miatt fontos fordulópont, addig 1998 az EU-csatlakozási folyamat (és a korábban már érintett neoliberais átalakulás) kezdete miatt kulcsmomentum az ország politikatörténetében.

A demokráciafelfogás különbségei és időbeli változásai látványosak. 1990-ben és 1998-ban Romániában a demokrácia természetesen nem a korrupció hiányát vagy a „bűnözők kemény megbüntetését jelentette”, de a két időpont közötti át-

rendeződés is számottevő. 1990-ben a demokráciát a románok láthatóan a jóléttel azonosították (összefüggésben azzal a reménnyel, hogy a „demokrácia” majd elhozza a Nyugat-Európát jellemző fogyasztási standardokat is). Így a „javuló gazdasági viszonyok” és a „több munkahely” volt a demokrácia legfontosabb ismérve, és csak ezt követik a politikai és az individuális-emberi jogi szempontok. 1998-ra a gazdasági szempontok látványosan visszaestek, vagyis a románok ekkor már nem társították a demokráciát a gazdasági jóléttel. Valószínű, hogy ebben a periódusban a demokráciát a gazdasági visszaeséssel kapcsolják össze (hiszen a „demokráciában” bezárták a gyárakat, sokan elvesztették a munkahelyüket, az állam nem tartotta karban az infrastruktúrát stb.). Ekkor a demokrácia jelentésében a politikai (többpártrendszer, politikai szabadságjogok) és az individuális-emberi jogi (női egyenjogúság) dimenzió volt a legerősebb. Érdekes azt is kiemelni, hogy a közélet tisztasága mellett 2019-re a gazdasági dimenzió jelentősége is (újra) megnőtt, minden bizonnyal azért, mert ma már (a részleges gazdasági fellendülés következményeként) a demokráciát (szemben az 1990-es évek végével, 2000-es évek elejével) nem azonosítják az emberek a gazdasági hanyatlással.

36. ábra. Értékelje, hogy az alábbiak mennyire tartoznak a demokráciához.
(K15) (átlagértékek, 0 és 100 közötti transzformált skála)

A következő lépésben a kérdésblokkban felsorolt 14 demokráciakritérium vonatkozásában faktorelemzést végeztünk, hogy mögöttes dimenziókat különítsünk el. E szerint három komponens választható szét.

23. táblázat. A demokráciakoncepciók mögöttes dimenziói faktorelemzés alapján (K15)

	Faktorok		
	Tisztaság, fejlődés, etikai univerzalizmus	Részvétel, individuális jogok	Politikai-szociális faktor
<i>Magyarázott variancia (%)</i>	45,8	14,6	7,8
Hogy a bűnözőket keményen megbüntetik	0,863		
Javuló gazdasági viszonyok	0,819		
Törvény előtti egyenlőség	0,812		
Női egyenjogúság	0,543	0,325	0,394
A nemzeti/etnikai kisebbségek jogainak biztosítása		0,840	0,273
Erkölcsei és szexuális szabadság		0,825	
A döntéseket helyi szinten hozzák meg	0,308	0,755	
Aktív állampolgári részvétel		0,561	0,444
A szegények állami támogatása			0,760
Többpártrendszer		0,352	0,740
Nagyobb társadalmi egyenlőség			0,711
Politikai szabadságjogok	0,359	0,348	0,623

Az elsőbe, amit „tisztaság, fejlődés, etikai univerzalizmus” faktornak neveztünk, a korrupció hiánya, a bűnözők szigorú megbüntetése, a javuló gazdasági viszonyok, a törvény előtti egyenlőség és a női egyenjogúság tömörülnek. Ez azt mutatja, hogy ezek az elemek szorosan együtt járnak, ami – hipotézisünk szerint – az antikorrupciós diskurzus, a „jó kormányzás” paradigma és a fejlődés(i) idealizmus) összekapcsolódásával magyarázható. A második faktort „részvételi és individuális szabadságjogok” faktornak neveztük el. Ide tartoznak a nemzeti/etnikai kisebbségek jogainak biztosítása, az erkölcsi és szexuális szabadság, a decentralizáció, illetve az állampolgári részvétel. Végül elkülönül egy úgynevezett „politikai-szociális” faktor is, ahova a szegények állami támogatása, a többpártrendszer, a nagyobb társadalmi egyenlőség és a politikai szabadságjogok tartoznak.

A három faktor vonatkozásában a következők állapíthatók meg:

➤ *A tisztaság, fejlődés, etikai univerzalizmus faktor*

Pozitívan korrelál az adók és a szociális juttatások csökkentésének a kívánalmával (lásd a 63., 64., 65. ábrákat). Továbbgondolva, *a legfontosabb és a fejlődési idealizmussal is összekapcsolódó demokráciafaktor jól összefér a szociálisan marginális rétegek kizárásával.*

Pozitív korreláció figyelhető meg Erdély belső és Dánia nemzetközi fejlődési hierarchiában való értékelésében, amit értelmezhetünk úgy, hogy ezek mintegy (belső, illetve külső) fejlődési modellként szolgálnak azok számára, akiknek a demokrácia elsősorban tiszta államot és „jó kormányzást” jelent.

Pozitív összefüggés mutatkozik a faktor és a korrupció tág értelmezése között, vagyis akiknél ez a faktor(szkór) magas, az átlagnál inkább hajlamosak az informális gazdasági tevékenységet, a partikularizmus különböző eseteit és a kormányzati inkompetenciát is korrupciónak címkézni.

➤ *A részvételi és individuális jogok faktor*

Negatívan korrelál a magyarellenességgel, vagyis akiknek ezek a kritériumok fontosak, megengedőbbek a magyarokkal.

Pozitív a korreláció a decentralizáció támogatásával, illetve azzal a meggyőződéssel, hogy a decentralizáció előnyös a különböző területeken.

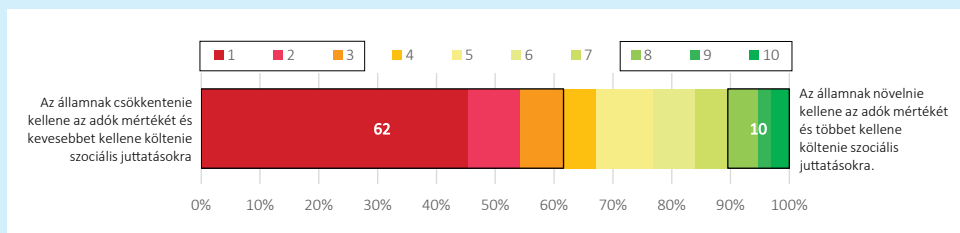
Akiknek fontosak az ide tartozó demokráciakritériumok, jellemzően elzárkóznak a PSD-re való szavazástól.

A szociális juttatásokhoz és az adózás mértékéhez való viszonyulás

A társadalmi szolidaritás elutasítása megjelenik a demokráciafelfogásokban, így érdemes az ezzel kapcsolatos eredményeinket ezen a ponton bemutatni. A válaszolókat itt arra kértük, hogy egy 1 és 10 közötti skálán egymással ellentétes kijelentések közül válasszanak, ahol az 1 azt jelenti, hogy „*az államnak csökkentenie kellene az adók mértékét és kevesebbet kellene költenie szociális juttatásokra*”, míg a 10-es, hogy „*az államnak növelnie kellene az adók mértékét és többet költenie szociális juttatásokra*”. Az eredmények egyértelműen a „minimális állam” irányába mutatnak, amiből azonban a marginális rétegekkel való szolidaritás hiánya mellett az állam iránti bizalmatlanságot is kiérezhetjük, hiszen elképzelhető, hogy a megkérdezettek úgy gondolják, az állami intézmények nem megfelelően működnek, és nem bíznak abban, hogy az állam megfelelően gazdálkodik a befolyó adókkal.

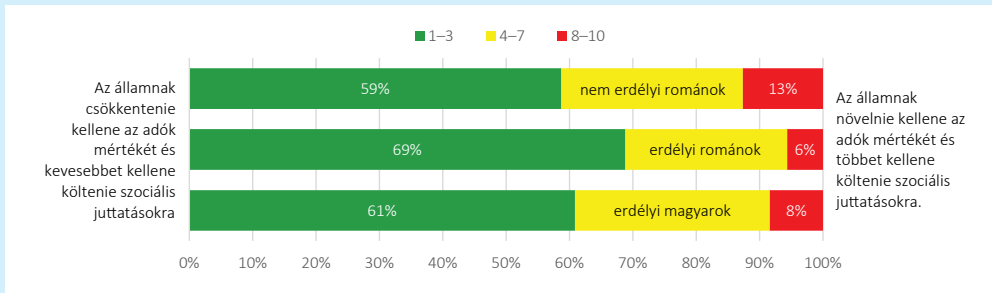
37. ábra. Az állami beavatkozás megítélése szociális kérdésekben (K10)

1 és 10 közötti skála, „1” bal oldali válasz, „10” a jobb oldali válasz, érvénytelen válaszok aránya 0,5%

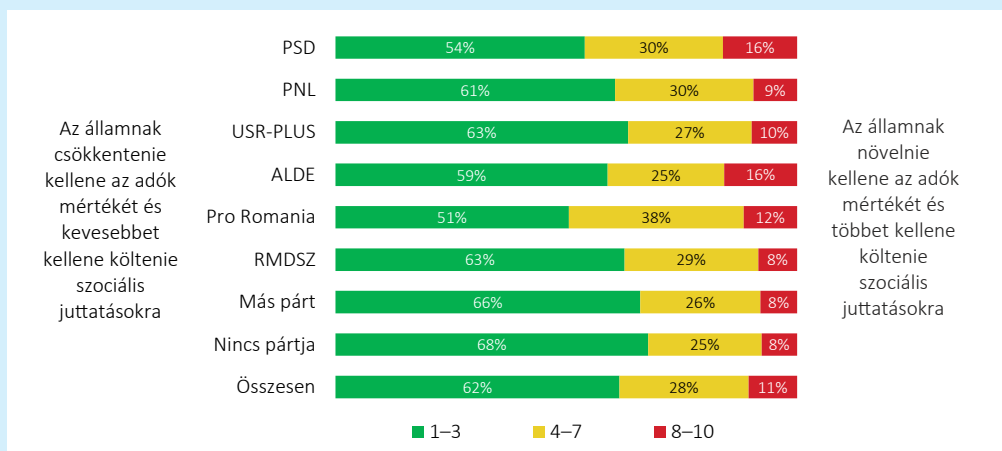
Az adók és szociális juttatások csökkentését nagyobb arányban támogatják az erdélyi románok, míg az erdélyi magyarok köztük és a regátiak között helyezkednek el ebben a kérdésben. Ezen adatok alapján is kirajzolódik az a regionális törvonal, amiről az előző fejezetekben beszéltünk. Az erdélyi románok, úgy tűnik, a központi újraelosztástól nemcsak regionális, hanem szociális vonatkozásban is elzárkóznak.

38. ábra. Az állami beavatkozás megítélése szociális kérdésekben nemzetiség és régió szerint (K10)
1 és 10 közötti skála, „1” bal oldali válasz, „10” a jobb oldali válasz, érvénytelen válaszok aránya 0,5%

Pártpreferencia szerint a PSD- és Pro Romania-szimpatizánsok értenek egyet legkevésbé az adócsökkentéssel, valamint a szociális juttatások megvágásával, míg az RMDSZ-szavazók véleménye a kérdésben inkább a PNL- és az USR-PLUS-szavazók véleményére hasonlít. Lényeges ugyanakkor, hogy a szociális állam egyetlen párt bázisa esetében sem élvez kiemelkedő támogatottságot (legalábbis ha a kérdést így, az adóemelésre összpontosítva tesszük fel).

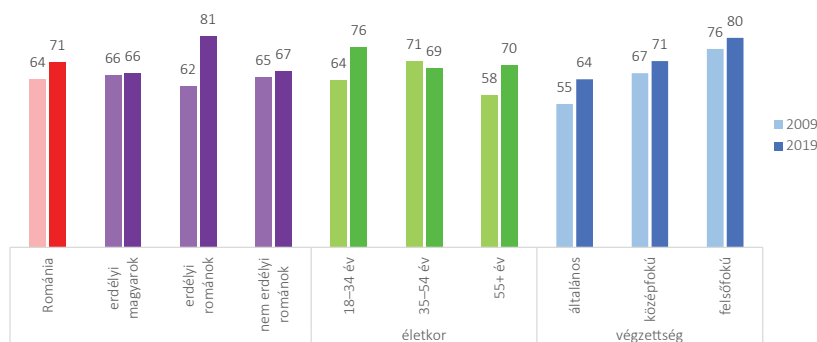
39. ábra. Adózási/szociális kiadási szintek közötti választás pártpreferenciák szerint (K10)
1 és 10 közötti skála, „1” bal oldali válasz, „10” a jobb oldali válasz, érvénytelen válaszok aránya 0,5%

2. A demokratikus berendezkedés támogatottsága és a román politikai rendszer megítélése

A demokratikus berendezkedés támogatottságával kapcsolatban többféle kérdést tettünk fel. Az első a RES (Romanian Electoral Studies) 2009-es vizsgálatában is szereplő kérdés, miszerint „mennyire ért egyet azzal a kijelentéssel, hogy a *demokrácia*, még ha nem is tökéletes, mégiscsak a *legjobb kormányzati forma*?” Ezzel a kérdéssel a kérdezettek 71 százaléka értett (teljes mértékben vagy inkább) egyet, ami 7 százalékkal több, mint a 10 évvel ezelőtti mérés eredménye. A demokrácia (így mért) támogatottsága magasabb az erdélyi románok, a fiatalok és a magasan képzettek között. Az *erdélyi magyarok körében az országos átlagnál alacsonyabb a demokratikus berendezkedést igénylők aránya*.

40. ábra. Mennyire ért egyet azzal a kijelentéssel, hogy a demokrácia, még ha nem is tökéletes, mégiscsak a legjobb kormányzati forma? A teljes mértékben és inkább igen válaszok aránya összehasonlításban egy 2009-es országos kutatás eredményeivel. Régiók, magyarok/nem magyarok, életkor és iskolai végzettség szerint (K16, százalék)

Következő két kérdésünk a World Values Survey-ből származott, és egyrészt a demokrácia támogatottságára, másrészt a romániai politikai rendszer megítélésére vonatkozott. Mindkét esetben 1 és 10 közötti skálán értékelték a válaszadók, hogy:

- > Mennyire fontos számukra, hogy demokratikusan kormányzott országban éljenek (a továbbiakban a demokrácia fontossága)?
- > Milyen mértékben tekinthető ma Románia demokratikus államnak (a továbbiakban a demokráciaszint megítélése)?

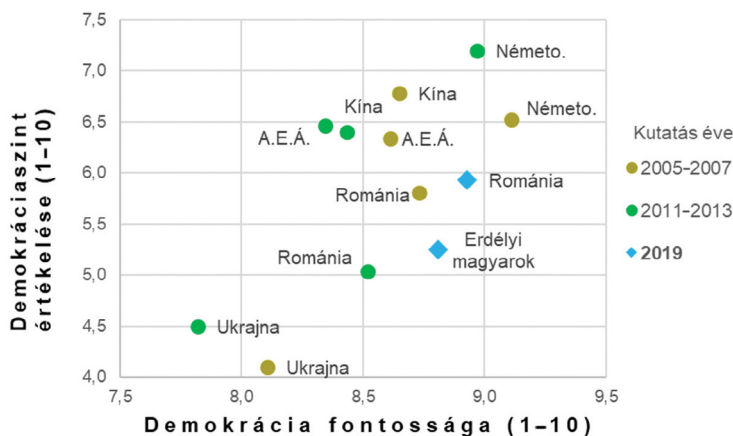
Ezt egy harmadik kérdéssel egészítettük ki, nevezetesen, hogy:

- > Milyen mértékben tekinthető demokratikusnak az Európai Unió?

A demokrácia fontossága és a demokráciaszint értékelése közötti összefüggésre vonatkozó eredményeinket egy tágabb összehasonlítási keretben is megvizsgálhatjuk, miután rendelkezésünkre állnak a World Values Survey 2005–2007 és 2011–2013 közötti hullámának az eredményei.¹³²

132 Lásd: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWVL.jsp>. (Letöltés ideje: 2019. 12. 31.)

41. ábra. A demokrácia fontossága és a demokráciaszint értékelése közötti összefüggés egyes országokban 3 különböző periódusban (K17, K19). 2005–2007, illetve 2011–2013-ra a World Values Survey eredményei. (átlagértékek, 1 és 10 közötti skála, szint: „1” egyáltalán, „10” teljesen demokratikus)

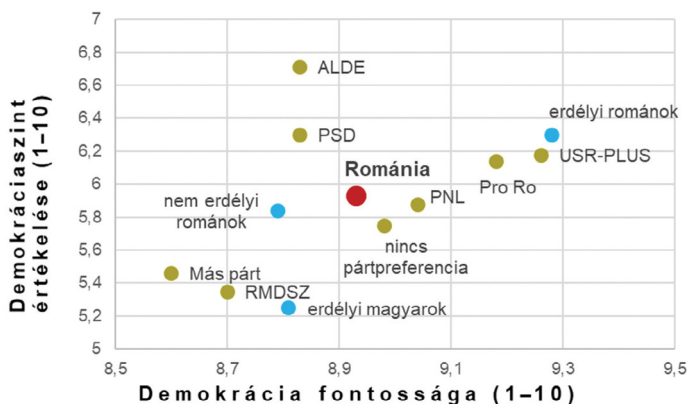
A demokrácia fontossága és a demokráciaszint értékelése által kifeszített koordináta-rendszerben a következők figyelhetők meg:

- > Az erdélyi magyarok az átlagnál kevésbé tekintik Romániát demokratikusnak, ugyanakkor az átlagnál kevésbé fontos számunkra, hogy demokráciában éljenek.
- > Romániában a WVS első és második hulláma között csökkent, majd 2019-re ismét nőtt mindkét mutató értéke, vagyis a románok számára ma fontosabb, hogy demokráciában éljenek, mint 7 éve, és többen is gondolják közülük, hogy az ország demokratikus.
- > Nemzetközi összehasonlításban a románok számára a demokrácia relatíve fontos, azonban saját országuk megítélése ebből a szempontból relatíve kedvezőtlen.

Saját 2019-es vizsgálatunk alapján ugyanebben a koordináta-rendszerben megvizsgálhatjuk a különböző társadalmi kategóriák demokráciához való általános viszonyulását is. A 42. ábrán az országos átlagot piros ponttal ábrázoltuk. Ehhez viszonyítva a következőket állapíthatjuk meg:

- > Az erdélyi románok, az USR- és Pro-Romania-szavazók számára a demokrácia fontosabb az átlagnál.
- > A regáti románok, a PSD- és ALDE-szavazók számára a demokrácia kevésbé fontos az átlagnál, azonban Romániát ez utóbbi két párt hívei demokratikusabbnak látták az átlagnál.
- > Ahogy már említettük, az RMDSZ-szavazók és a magyarok számára a demokrácia kevésbé fontos, ugyanakkor rosszabb is a román berendezkedés megítélése a körükben.

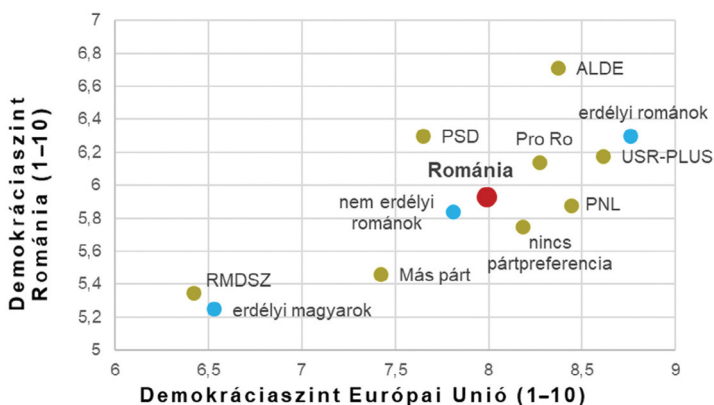
42. ábra. A demokrácia fontossága és a demokráciaszint értékelése közötti összefüggés régiók és pártpreferenciák szerint 2019-ben (K17, K19).
(átlagértékek, 1 és 10 közötti skála, szint: „1” egyáltalán, „10” teljesen demokratikus)

Egy következő kérdés, hogy az Európai Unió és Románia megítélése hogyan viszonyul egymáshoz. Ezzel kapcsolatban a következőket emelhetjük ki:

- > A románok az Európai Uniót demokratikusabbnak tekintik, mint saját államukat. Ez különböző mértékben ugyan, de minden szavazói csoport esetében igaz volt.
- > Az USR-PLUS-, az ALDE- és a Pro-Romania-szavazók, valamint az erdélyi románok mind az EU-t, mind Romániát demokratikusabbnak tekintik az átlagnál.
- > A regáti románok, az erdélyi magyarok (és az RMDSZ-szavazók), illetve az egyéb pártok támogatói mind az EU-t, mind Romániát negatívabban értékelik az átlagnál.
- > A PSD- és az ALDE-szavazók véleménye Romániáról kedvezőbb, az EU-ról azonban kedvezőtlenebb.

43. ábra. A romániai és Európai Unió belüli demokráciaszint értékelése közötti összefüggés régiók és pártpreferenciák szerint (K17)
(átlagértékek, 1 és 10 közötti skála, szint: „1” egyáltalán, „10” teljesen demokratikus)

A román demokrácia értékelése a különböző demokráciaindexek alapján

A fejlődéssel, illetve a korrupcióval foglalkozó fejezet után nyilván nem meglepő, hogy a különböző nemzetközi szervezetek és NGO-k által összeállított demokráciaindexeket szintén globális-hierarchikus értékelő sémáknak tekintjük.¹³³ Kutatási jelentésünknek nem célja, hogy Romániát ilyen szempontból megítélje, az ezzel kapcsolatos mutatószámokat tájékoztatósképpen közöljük.

A legismertebb demokráciaindex a *Freedom House*-hoz kötődik.¹³⁴ Az általuk kidolgozott kérdőív két nagy kategóriába sorolja a vizsgált elemeket. Ezek a politikai jogok és a szabadságjogok. Az első kategóriába tartoznak a szabad választások, a politikai pluralizmus és a részvétel (többpártrendszer, külső beleszólás hiánya, kisebbségek politikai jogainak biztosítása), valamint a kormányzat működése (korrupció hiánya, végrehajtás szabadsága, átláthatóság). A második kategóriába tartozik a szólásszabadság, a média függetlensége, a gyülekezési szabadság, a jogállamiság (törvény előtti egyenlőség), valamint az egyéni szabadságjogok megélése.

Az *IDEA* (International Institute for Democracy and Electoral Assistance) 16 jellemzőt vesz figyelembe, amelyek 5 dimenzióba rendezhetők.¹³⁵ Ezek a következők: reprezentatív kormányzat (választások tisztasága, szavazati jog általánossága, többpártrendszer, választott kormányzat), alapjogok (törvény előtti egyenlőség, civil szabadságjogok, szociális jogok), kormányzat feletti kontroll (működő parlament, független igazságszolgáltatás és média), pártatlan kormányzat (korrupció hiánya, tervezhető végrehajtás), politikai részvétel (működő civil társadalom, magas választási részvétel, részvételi demokrácia, helyi önkormányzatok).

Egy harmadik ismert demokráciaindex az *Economist* hetilap által működtetett *Intelligence Unit*hez kötődik. Ez öt dimenzió alapján állapítja meg egy-egy állam demokráciaszintjét.¹³⁶ Ezek a következők: választások és pluralizmus (választások szabadsága, többpártrendszer), szabadságjogok, a kormányzat működése (átláthatóság, hatékonyság, számonkérhetőség, korrupció, intézményekbe vetett bizalom), politikai részvétel (kisebbségi jogok, nemek közötti egyenlőség, politikai részvétel) és politikai kultúra (autoriter megoldásokba vetett hit mértéke).

Az *IDEA* és a *Freedom House* az 1970-es évek óta méri az országok demokratizálódásának szintjét, azonban az utóbbi részletes adatokat csak 2003 óta közöl. Az *Economist Intelligence Unit* indexe 2006-ig visszamenőleg elérhető. Miközben a három index hasonló elemeket tartalmaz, a definíciós különbségek miatt eltérő eredményeket kaphatunk. A 44. ábrán látható, hogy a *Freedom House* értékelése

133 Ez az elemzői pozíció nem jelenti azt, hogy a demokratikus berendezkedéssel szemben kritikusak volnánk. A demokratikus ideálokkal – a fejlődési idealizmussal kapcsolatban hangoztatott „agnoszticizmusunkkal”, illetve az antikorrupciós diskurzussal kapcsolatos kritikánkkal ellentétben – a személyes értékeink és meggyőződéseink szintjén azonosulni tudunk.

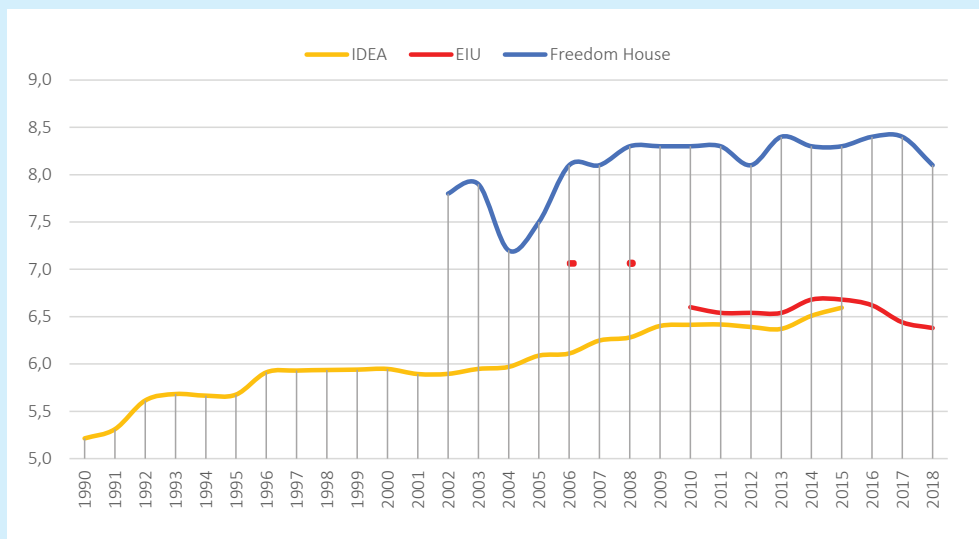
134 A *Freedom House* részletes módszertana elérhető itt: <https://freedomhouse.org/report/methodology-freedom-world-2018>. (Letöltés ideje: 2019. 12. 31.)

135 <https://www.idea.int/gsod-indices/about>. (Letöltés ideje: 2019. 12. 31.)

136 The *Economist Intelligence Unit*: Democracy Index 2018. www.eui.com. (Letöltés ideje: 2019. 12. 31.)

sokkal megengedőbb: az elmúlt 18 évben Románia minden esetben a „szabad” kategóriában kapott helyett. Ezzel szemben a másik két index „hibásan működő” demokráciaként (*flawed democracy*) értékeli. Érdekes módon a közvélemény-kutatásokban mért demokráciaszint-csökkenés a 2005–2007-es és 2011–2013-as periódusok között csak az EIU értékelésével cseng egybe, a Freedom House erre a periódusra teszi a román demokrácia radikális javulását, míg az IDEA stabil javulásként értelmezi a két periódust (enyhe visszaeséssel a 2011–2013-as szakaszban). Ezzel szemben a lakossági percepciókban bekövetkezett 2013 és 2019 közötti javulás ellentétes a nemzetközi intézmények által jelzett trendekkel, hiszen mind a Freedom House, mind pedig az EIU jelentős visszaesésről számol be az elmúlt években.

44. ábra. Románia demokráciaszintjének alakulása a legismertebb nemzetközi számítások alapján¹³⁷

Amint a fenti ábra is mutatja, a demokrácia szintjének értékelése nem objektiválható, több, a lakosság által percipált konjunkturális tényezőtől is függ.

137 Forrás: freedomhouse.org, eiu.com. (Letöltés ideje: 2019. 12. 31.)

Az ábrán megjelenő IDEA-értékek saját számítások a különböző dimenziók súlyozott átlaga segítségével. A Freedom house demokráciaindex adatait 0–10-es skálára igazítottuk.

3. Intézményekbe vetett bizalom

Egy következő szinten az intézményekbe vetett bizalmat vizsgáljuk meg. Alakulásával kapcsolatban többfajta lehetséges megközelítés létezik a szakirodalomban. Az első az egyes intézmények specifikus funkcióira, a velük szemben támasztott különleges elvárásokra és az ezeknek való megfelelésre összpontosít. Így amennyiben egy intézmény hatékonyan működik, és megfelel a vele szemben támasztott sajátos elvárásoknak, akkor a rá irányuló bizalom szintje magas lesz.¹³⁸ Egy másik megközelítés arra hívja fel a figyelmet, hogy ez a bizalom az általános elégedettségnek is a függvénye. Így például az intézmények iránti bizalom általános válság esetén akkor is csökken, ha azok a saját specifikus funkcióikat továbbra is hatékonyan látják el.¹³⁹ Egy harmadik megközelítés szerint azokban az intézményekben fognak megbízni az emberek, amelyek kompatibilisek az adott ország politikai kultúrájával. E szerint a „felülről” vagy „kívről” létrehozott intézményekbe vetett bizalom nagy eséllyel alacsony lesz, szemben azon intézmények iránt megnyilvánulókkal, amelyek alulról jövő kezdeményezés nyomán jönnek létre.¹⁴⁰

Számunkra egy negyedik megközelítés bír kiemelt jelentőséggel, amely különbséget tesz a meghatározás szerint „politizált” vagy „politikai” és a „nem politikai” vagy elviekben „depolitizált” intézmények között.¹⁴¹ A „politikai” intézmények a demokratikus berendezkedés képviselői oldalát testesítik meg, s működésükben a különböző politikai alakulatok közötti verseny kulcsszerepet játszik. A parlament, a kormány, a pártok, de hasonlóképpen az önkormányzatok és az államelnök is értelemszerűen olyan döntéseket hoznak, amelyek nem egyezhetnek mindenki elvárásaival, és amelyek megítélésében általában véve szerepet játszik a kormánypárti/ellenzéki beállítódás (vagyis hogy az adott intézményt egy adott pillanatban milyen csoportosulás uralja). Ezzel szemben az intézmények egy másik csoportja – legalábbis alapesetben – nem átpolitizált, azok működésében a párt-politikai szembenállás nem jelenik meg közvetlenül. Ilyen állami intézmények az igazságszolgáltatás, a rendőrség, a hadsereg, illetve román kontextusban ugyancsak lényeges, hogy ide sorolódik a DNA, illetve a SRI. Vizsgálatunkban a pártok, parlament, kormány, államelnök és az önkormányzatok képviselik a politizált vagy képviselői, míg a DNA, SRI, illetve az igazságszolgáltatás a „nem politikai” intézményeket. Ezek mellett az Európai Unióra, illetve az egyházra kérdeztünk rá. Az EU értelemszerűen komplex intézménycsoport, amelynek választott és nem választott elemei egyaránt vannak, de amelyet a román választók természetesen nem ellenőriznek közvetlenül.

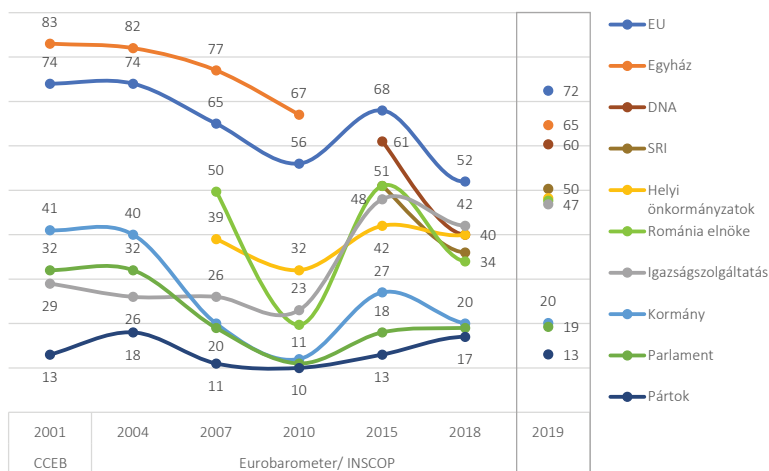
138 David Easton: A Re-assessment of the Concept of Political Support, *British Journal of Political Science*, 1975/4., 435–457.

139 Toma Burean – Szőcs Csongor-Ernő – Gabriel Bădescu: The long-lasting effects of the economic crisis on political culture, *Politics in Central Europe*, 2014/1., 7–24.

140 Robert D. Putnam – Robert Leonardi – Raffaella Nanetti: *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1993. 28.

141 Bo Rothstein – Dietlind Stolle: The State and Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust, *Comparative Politics*, 2008/4., 441–459.

45. ábra. Mennyire bízik a következő intézményekben? Kutatási évek szerint (K29)
Az Eurobarometer és INSCOP kutatások esetében a kérdés valamelyest eltér. Az ábrán az inkább megbízik (tends to trust), illetve teljesen és inkább megbízik válaszok arányának összege látható ¹⁴²

Az intézményekbe vetett bizalmat az Európai Bizottság az Eurobarometer-kutatások keretén belül rendszeresen mér; a Romániával kapcsolatos adatok 2001-ig visszakereshetők. Az általa használt kérdéssor azonban valamelyest eltért a mi kutatásunkban használttól. Míg az Eurobarometer-kutatás kérdése: *Mennyire bízunk?* (inkább bízunk, inkább nem bízunk), addig mi a *Milyen mértékben bízunk?* (teljesen, inkább bízom, inkább nem, *egyáltalán* nem) megfogalmazást használtuk. Másrészt az Eurobarometer nem kérdez rá olyan (véleményünk szerint a román politikai konstelláció szempontjából kulcsfontosságú) intézményekre, mint a DNA, illetve a SRI. Ezek vonatkozásában az INSCOP éves közvélemény-kutatásait használtuk, amelyekben a következő kérdést teszik föl: *Mennyi bizalma van?* (nagyon sok, sok, kevés, nagyon kevés) a következő intézményekben. Vélhetően részben a kérdésfeltevésnek tudható be, hogy az Eurobarometer- és az INSCOP-kutatások során a pozitív válaszok aránya több intézmény esetében alacsonyabb volt, mint a mi kutatásunkban.

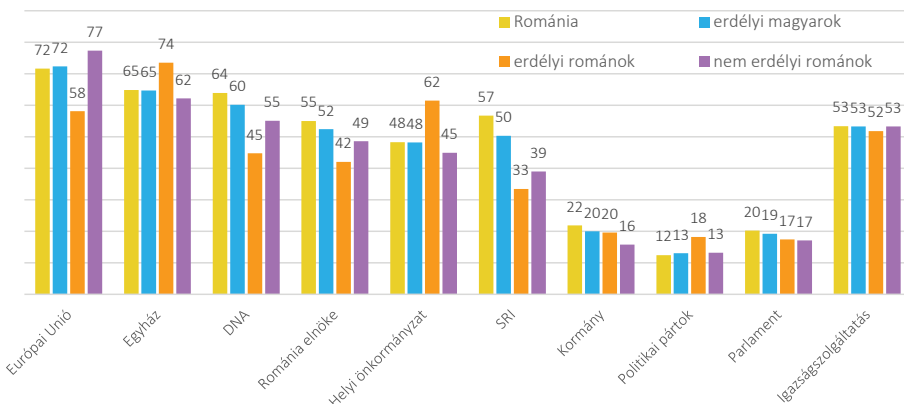
A következő alapösszefüggések olvashatók ki az adatokból:

1. A politikai/képviselői intézményekbe vetett bizalom Romániában nagyon alacsony. A pártokban 13, a parlamentben 19, a kormányban 20 százalék bíz meg. Azt mondhatjuk, hogy *a román közvéleményt kifejezetten egy „antipolitikai” hangulat, a képviselői intézményekkel szemben bizalmatlan attitűd jellemzi.*

¹⁴² Forrás: *Candidate Countries Eurobarometer (CCEB)* https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/cceb2_en.htm; (Letöltés ideje: 2019. 12. 31.); *Eurobarometer* <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Chart/index> (Letöltés ideje: 2019. 12. 31.); a SRI, DNA-ra vonatkozó adatok forrása az INSCOP felmérései; a Románia elnökére vonatkozó adatok forrása: 2007, 2010 – IMAS/BOP, 2015, 2018 – INSCOP.

2. Egy következő csoportba tartoznak az önkormányzatok, Románia elnöke, illetve a SRI, amelyekben a népesség hozzávetőleg fele bízik meg. Az ábrán az arányokat a teljes népességből számítottuk, beleértve a nem válaszolókat is, ami a SRI esetében 10 százalékos (a többi intézményhez viszonyítva jóval magasabb). Így érdemes megjegyezni, hogy az érvényes választ adók között a SRI-ben megbízók aránya nem 50, hanem 57 százalékos.
3. Az Európai Unióban bíznak meg a legtöbben, megelőzve az egyházat és a DNA-t.
4. Az időbeli trendek vonatkozásában a 2001–2004-es időszakhoz képest erőteljes átrendeződést tapasztalhatunk. A képviseleti/politikai intézményekbe vetett bizalom 2004-et követően csökken drasztikusan. Az igazságszolgáltatás 2001-ben és 2004-ben még a parlament és a kormány alatt kapott helyet, aztán az ezen intézmények iránti bizalom 2010-ig stagnált, majd emelkedni kezdett. Ezek a mozgások nem függetlenek az antikorrupciós retorikától, ezen belül elsősorban Traian Băsescu elnök felülről vezérelt antipolitikai populizmusától. Az elnök 2004 és 2012 között folyamatosan a képviseleti intézményeket támadta, miközben a „politikamentes” intézményekre támaszkodott, és azokat erősítette.
5. A központi képviseleti intézmények közül az államelnök képez kivételt. Itt a bizalom hullámszó, de a többi képviseleti intézményre vonatkozóan magasabb.¹⁴³
6. Az utóbbi években a nem választott intézmények iránti bizalom hullámszát figyelhetjük meg. 2018-hoz képest azonban – a módszertani különbségeket tekintetbe véve is – figyelemre méltó a növekedés.
7. Az egyház népszerűsége, habár magas, jóval a korábbi években mért szint alatt van.

46. ábra. Mennyire bízik a következő intézményekben?
(K29) 2019 – régiók és magyar nemzetiség szerint (teljesen és inkább megbízik válaszok)

¹⁴³ A képviseleti intézményekbe vetett bizalom alakulását, valamint annak aktuálpolitikai vonzatait tárgyalja Borbáth Endre: When the Post-Communist Left Succeeds: The 2016 Romanian Parliamentary Election, in Brigid Laffan – Lorenzo Cicchi (ed.): 2017: *Europe's Bumper Year of Elections*, European University Institute, Florence, 2018, 133–151.

2019-es kutatásunk eredményeit regionális bontásban elemezve csak kisebb különbségeket figyelhetünk meg. Az elnök, a SRI és a DNA iránti bizalom magasabb a regáti, az EU iránti bizalom pedig az erdélyi románok körében. Az *erdélyi magyarok* esetében több jelentős eltérés van. Az EU, a DNA, a SRI és az államelnök kapcsán jóval alacsonyabb a magyarok körében mért érték. Az egyházat, a helyi önkormányzatot és a politikai pártokat illető bizalom viszont magasabb az erdélyi magyaroknál.

A képviseleti intézményekbe vetett bizalom – ahogy azt érintettük – jobban függ a pártkötődésektől, mint az eddigieké. Így a PSD hívei (érthető módon) kevésbé bíznak az elnökben és jobban a parlamentben, a kormányban és az önkormányzatokban. A PNL és az USR-PLUS hívei ezzel szemben a kormányban és a parlamentben nagyon kis mértékben, az elnökben viszont nagyon nagy mértékben bíznak. Meglepő eredmény, hogy a Románia elnöke iránti bizalom magasabb az USR-PLUS-szimpatizánsok, mint a PNL-szimpatizánsok esetében. Az ALDE hívei minden választott intézményben jobban bíznak, míg az RMDSZ-szavazók között az önkormányzatok iránti bizalom kiemelkedő. A nem választott intézmények iránti bizalom kisebb mértékben, de szintén függ a pártkötődésektől. A jobboldali pártok támogatói általában véve jobban bíznak a nem választott intézményekben. Ezen belül az USR-PLUS, a SRI és DNA iránti bizalom emelhető ki.

24. táblázat. Képviseleti intézményekbe vetett bizalom a pártpreferencia alapján

	Románia	PSD	PNL	USR-PLUS	ALDE	Pro Romania	RMDSZ
Románia elnöke	52	31	67	81	61	55	40
Helyi önkormányzatok	48	57	52	45	61	60	62
Kormány	20	41	14	8	44	17	19
Parlament	19	41	14	9	42	21	17
DNA	60	55	72	79	66	63	42
Igazságszolgáltatás	53	53	62	56	68	45	50
SRI	50	54	56	62	64	47	30

Ahogy érintettük, a szakirodalom alapján is az volt várható, hogy a nem képviseleti intézmények esetében kisebb lesz a politikai kötődés befolyásoló ereje. Ez a várakozás beigazolódott ugyan, azonban a politikai kötődés befolyása nem elhanyagolható. Ki kell emelnünk, hogy az igazságszolgáltatás és a SRI megítélése valamivel kiegyensúlyozottabb, mint a DNA-é, ami alapján a következőket feltételezhetjük:

1. Az igazságszolgáltatás és a SRI megítélésének hátterében lényegesen nagyobb arányban van jelen az román állam iránti általános bizalom. Így képzelhető el, hogy mind a kormánypártiak, mind az ellenzékiek jelentős része megbízik ezekben az intézményekben.

2. A DNA megítélése valamivel átpolitizáltabb. Ez nem azt jelenti, hogy a kormánypártiak kevésbé bíznának meg a Korruptióellenes Ügyészségben, hanem inkább azt, hogy az ellenzékiek kritikátlanul megbíznak benne.

Az intézmények iránti bizalmat vizsgáló faktorelemzés (25. táblázat) szintén azt látszik alátámasztani, hogy annak mértékét részlegesen a kormány-ellenzék szembenállás befolyásolja. Két faktort lehet ugyanis elkülöníteni. Az egyiket a parlament, a kormány, a politikai pártok, az önkormányzatok és az egyházak alkotják. Ezt egyrészt a képviseleti intézmények, másrészt a kormánypárti intézmények faktoraként értelmezhetjük. A másik faktorba a DNA, a SRI és az igazságszolgáltatás mellett az EU, illetve az elnök tartoznak. Ez egyrészt a rendfenntartó vagy „depolitizált” intézmények, másrészt a kormánnyal mintegy szemben álló intézmények faktora.

25. táblázat. Az intézményekbe vetett bizalom mögöttes dimenziói faktorelemzés alapján (K29)

	Faktorok	
	Képviseleti/ Politikai (kormánypárti)	„Depolitizált”/ rendfenntartó (ellenzéki)
Magyarázott variancia	39,8%	18,9%
Kormány	0,901	
Politikai pártok	0,839	
Helyi önkormányzat	0,575	0,439
Egyház	0,453	
DNA		0,804
Igazságszolgáltatás		0,738
Románia elnöke		0,692
SRI		0,667
Európai Unió		0,535

4. Nem demokratikus döntési mechanizmusok támogatottsága

A World Values Survey, illetve a Romanian Electoral Studies vizsgálat keretében 1998 és 2012 között több alkalommal vizsgálták az autoriter kormányzati formák vagy nem demokratikus döntési mechanizmusok lakossági támogatottságát.¹⁴⁴ A vizsgálatok a nem demokratikus döntési mechanizmusok három formájára kérdeztek rá:

144 Lásd: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWVL.jsp>;
<http://idc.fspub.unibuc.ro/programs/ser> (Letöltés ideje: 2019. 12. 31.)

IV. 4. Nem demokratikus döntési mechanizmusok támogatottsága

- > Technokrácia (Mennyire lenne jó az ország számára, ha a kormány helyett szakértők hoznák meg a döntéseket, annak megfelelően, hogy mit gondolnak, mi áll az ország érdekében?)
- > Katonai vezetés (Mennyire lenne jó, ha az országot a hadsereg vezetői irányítanák?)
- > Erőskezü vezető (Mennyire lenne jó, ha az országnak egy erős vezetője lenne, akinek nem kell a parlamenttel és a választásokkal bajlódnia)

Ezeket a kérdéseket magunk három további, nem demokratikus döntési mechanizmussal egészítettük ki:

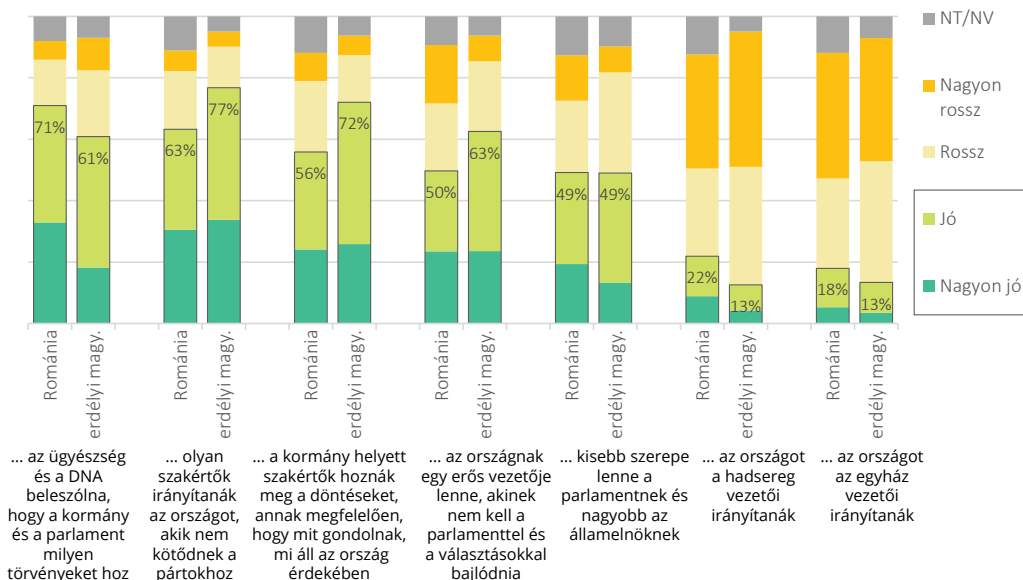
- > Törvényhozás fölötti ügyészségi kontroll (Mennyire lenne jó, ha az ügyészség és a DNA beleszólhatna, hogy a kormány és a parlament milyen törvényeket hoz?)
- > A szakértői kormány egy más megfogalmazásban (Mennyire lenne jó, ha olyan szakértők irányítanák az országot, akik nem kötődnek a pártokhoz?)
- > Teokrácia (Mennyire lenne jó, ha az országot az egyház vezetői irányítanák?)

E mellett rákérdeztünk az elnöki rendszer támogatottságára:

- > Mennyire lenne jó, ha kisebb szerepe lenne a parlamentnek és nagyobb az államelnöknek?

Ez utóbbit, vagyis az elnöki rendszer irányába történő elmozdulást természetesen nem sorolhatjuk a nem demokratikus döntési mechanizmusok közé.

47. ábra. Ön szerint mennyire lenne jó Románia számára, hogy...? (K14)

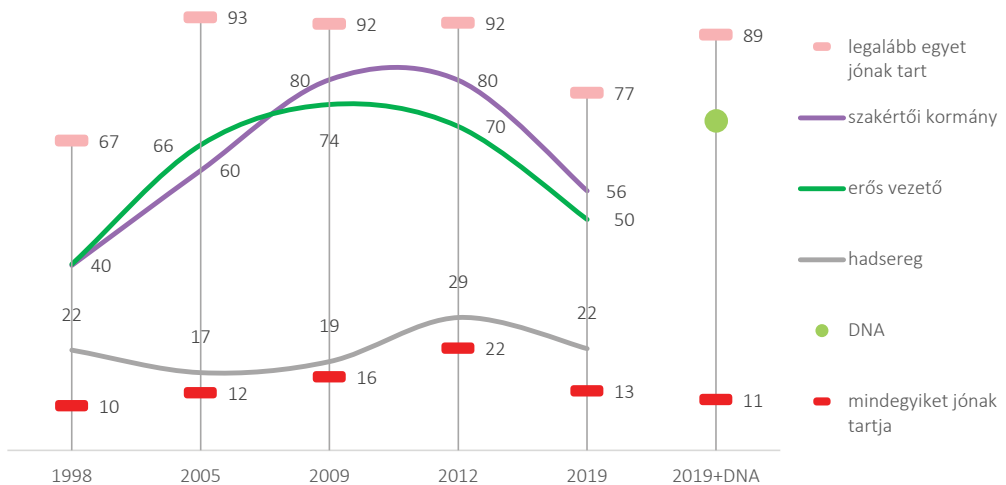

Amint a 47. ábra mutatja, a megkérdezettek 71 százaléka egyetért azzal, hogy „az ügyészség és a DNA beleszólhasson, hogy a kormány és a parlament milyen törvényeket hoz”, illetve majdnem kétharmada azzal, hogy „olyan szakértők irányítsák az országot, akik nem kötődnek a pártokhoz”. A válaszadók több mint fele egyetért azzal, hogy „a kormány helyett szakértők hozzák meg a döntéseket, annak megfelelően, hogy mit gondolnak, mi áll az ország érdekében”, és fele azzal, hogy „az országnak erős vezetője legyen, akinek nem kell a parlamenttel és a választásokkal bajlódnia”, illetve hogy „kisebb szerepe legyen a parlamentnek és nagyobb az államelnöknek”. A hadsereg és az egyház nagyobb politikai szerepvállalásának ezeknél jóval kisebb a társadalmi támogatottsága.

Az erdélyi magyarok esetében a legnagyobb támogatottságnak a szakértői kormányra vonatkozó két kérdés örvendett, ezt az erős vezető iránti preferencia (63 százalék), valamint a DNA nagyobb beleszólásának a támogatása (61 százalék) követte. A magyarok mindhárom olyan kijelentést nagyobb arányban támogatták, amelyek a döntéshozatal „politikamentessé” tételére vonatkoztak.

A korábban is lekérdezett kérdések esetében lehetőségünk nyílik az időbeli összehasonlításra. Ahogy a 48. ábrán látható, a három vizsgált autoriter megoldás támogatottsága hullámzó: 1998 és 2012 között (vagyis a Băsescu-érában) növekvő tendenciát figyelhetünk meg, viszont 2012 és 2019 között mindhárom nem demokratikus döntéshozási megoldás támogatottsága csökkent.

48. ábra. Az autoriter elképzelések támogatottságának alakulása 1998 és 2019 között (K14)

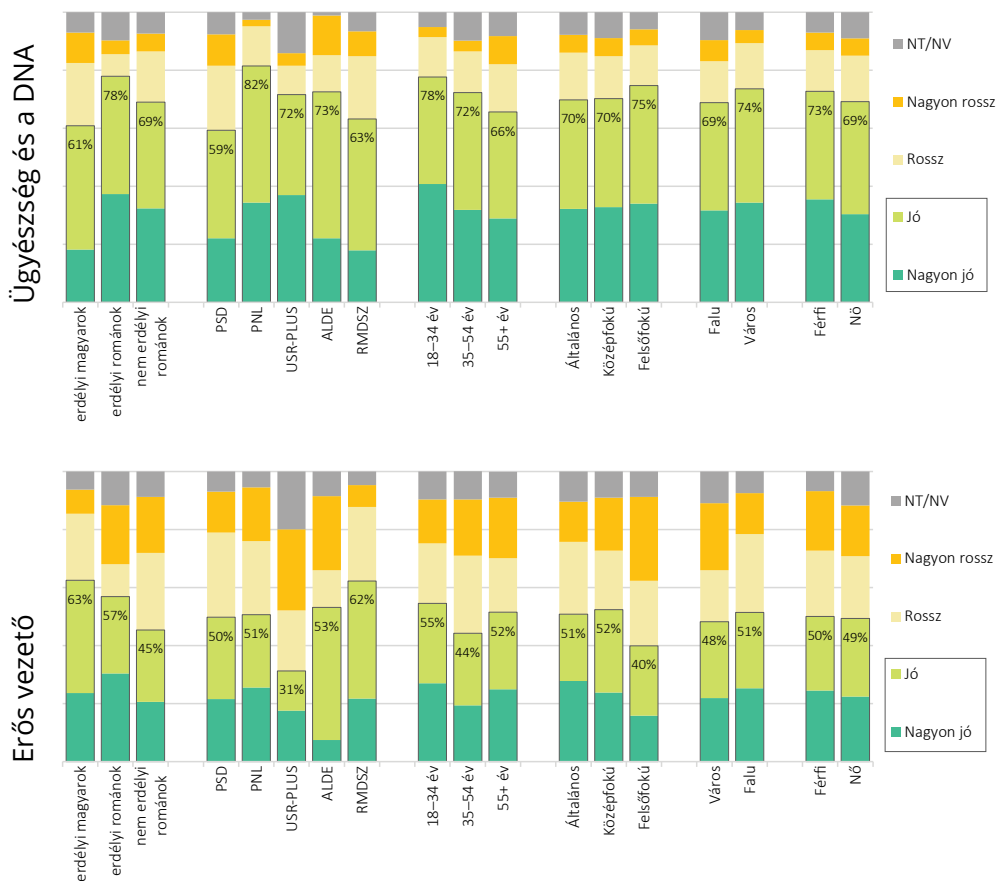

Lényeges ugyanakkor, hogy 2019-ben egy korábban nem mért autoriter megoldásnak, nevezetesen a törvényhozási folyamat ügyési kontrolljának volt a legnagyobb a támogatottsága. Ezzel is számolva már nem egyértelmű, hogy 2012 és 2019 között az autoriter döntéshozási struktúrák támogatottsága csökkent, hiszen a teljes népesség 89 százaléka támogat a különböző nem demokratikus megoldások közül legalább egyet.

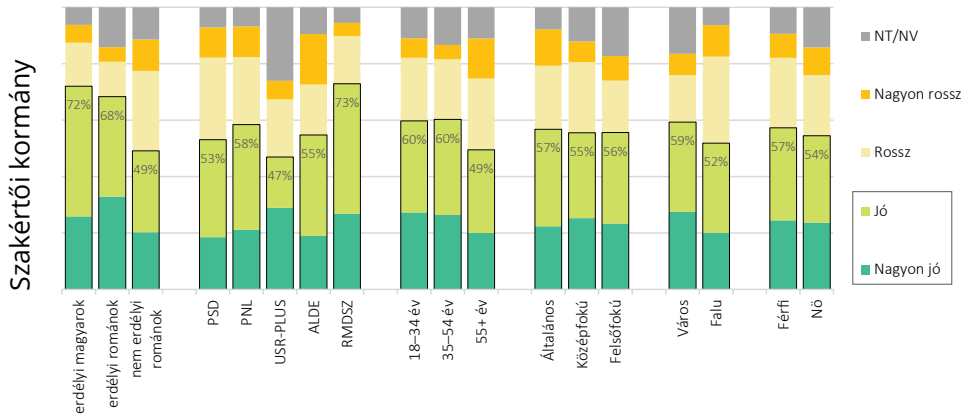
A 49. ábrán látható, hogy a különböző nem demokratikus megoldások támogatásának társadalmi háttere némiképp különbözik:

- > Az ügyészség és a DNA törvényhozás fölötti kontrollját az erdélyi románok, a PNL-szavazók, a fiatalok és a magasan képzettek támogatják átlag fölötti, az erdélyi magyarok, a PSD-szavazók és az idősek pedig átlag alatti arányban.
- > Az erős vezető a magyarok, az RMDSZ-szavazók és a fiatalok körében élvez nagyobb és a regátiak, az USR-szavazók, középkorúak és magasan képzettek körében az átlagnál kisebb támogatottságot.
- > Végül a szakértői kormány általában véve az erdélyiek és azon belül a magyarok körében örvend népszerűségnek.

49. ábra. Három autoriter megoldás támogatottságának megoszlása pártpreferencia, életkor, végzettség, lakhely és nem szerint

IV. 4. Nem demokratikus döntési mechanizmusok támogatottsága

Miután a különböző nem demokratikus megoldások támogatásának társadalmi háttere különböző, érdemesnek tartottuk egy tipológia létrehozását (26. táblázat). Ebben a törvényhozás fölötti ügyességi kontroll, illetve az erős vezető támogatottságát vettük figyelembe:

- > Következetes demokratáknak neveztük azokat, akik egyik nem demokratikus döntéshozási formát sem támogatták.
- > Klasszikus autoriternek azokat, akik csupán az erőskezű vezetőt, de az ügyességi kontrollt nem támogatták.
- > Progresszív autoriternek azokat, akik az ügyességi kontrollt igen, viszont az erőskezű vezetőt nem támogatták.
- > Következetes autoriternek azokat, akik számára mind a törvényhozás fölötti ügyességi kontroll, mind az erőskezű vezető elfogadható hatalomgyakorlási forma.

26. táblázat. A nem demokratikus megoldásokhoz való viszonyulás típusai Romániában

		Támogatja az ügyési kontrollt	
		Nem	Igen
Támogatja az erőskezű vezető	Nem	Következetes demokrata (15,1%)	Progresszív autoriter (32,3%)
	Igen	Klasszikus autoriter (5,6%)	Következetes autoriter (47,0%)

Látható, hogy (a nem válaszolókat mindkét kérdés esetében kihagyva a számításból) a következetes demokraták aránya csupán 15 százalékos, az autoriter megoldások klasszikus formája iránt vonzódóké pedig csak 6 százalék. A két nagyobb csoport a következetes autoriterké, akik a népesség majdnem felét, és a progresszív autoriterké, akik az egyharmadát teszik ki. A 27. és 28. táblázatok a különböző viszonyulási módok megoszlását mutatják a legfontosabb szociodemográfiai változók szerint, illetve jellemzik az egyes csoportokat a kutatásunkban érintett egyéb tematikák szerint.

IV. 4. Nem demokratikus döntési mechanizmusok támogatottsága

27. táblázat. A nem demokratikus megoldásokhoz való viszonyulás típusai háttérváltozók szerint

	Következetes demokrata (15,1%)	Klasszikus autoriter (5,6%)	Progresszív autoriter (32,3%)	Következetes autoriter (47,0%)
Nem				
Férfi	15,0%	4,6%	33,3%	47,1%
Nő	15,3%	6,6%	31,3%	46,9%
Életkor				
18–34 év	12,4%	5,6%	27,1%	54,9%
35–54 év	14,0%	5,0%	38,2%	42,9%
55+ év	17,9%	6,2%	30,4%	45,5%
Településtípus				
Város	14,9%	6,9%	33,5%	44,7%
Falu	15,3%	4,1%	30,9%	49,7%
Iskolai végzettség				
Általános	16,1%	5,6%	31,5%	46,8%
Középfokú	14,6%	5,9%	28,9%	50,6%
Felsőfokú	15,0%	4,7%	43,3%	36,9%
Régió				
Erdély	12,5%	3,0%	24,5%	60,0%
Moldva	21,9%	11,3%	29,6%	37,2%
Munténia	17,9%	6,5%	33,9%	41,7%
Olténia	2,3%		55,7%	42,0%
Pártkötődés				
PSD	22,7%	7,1%	31,0%	39,3%
PNL	12,1%	3,8%	35,0%	49,0%
USR-PLUS	17,2%	0,0%	43,6%	39,3%
Nincs pártja	11,4%	2,4%	31,2%	54,9%
Nemzetiség				
Román	14,9%	5,2%	33,1%	46,7%
Magyar	18,5%	10,8%	20,8%	50,0%

28. táblázat. A nem demokratikus megoldásokhoz való viszonyulási típusok jellemzői

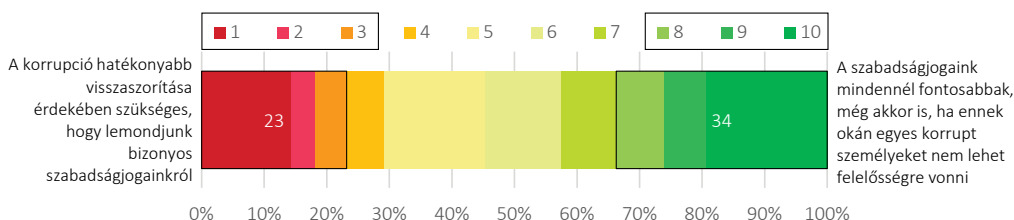
	Következetes demokrata	Klasszikus autoriter	Progresszív autoriter	Következetes autoriter
Fejlődési percepciók				
Románia pozíciója az európai államokhoz képest (átlagérték; 0–10-es skála)	–1,7	–1,8	–1,7	–1,8
Fejlődési optimizmus/lehetőség az utolérő fejlődés (%)	72,1%	71,9%	78,6%	74,2%
Korrupciópercepció				
A képviselői intézmények korrupciós érintettsége (átlagérték; 0–100)	67,65	67,22	66,08	77,24
Bízik a DNA-ban (%)	58,4%	36,4%	64,5%	63,4%
A korrupció hatékonyabb visszaszorítása érdekében le kell mondjunk bizonyos szabadságjogainkról (átlagérték; 1–10)	4,78	5,60	4,37	5,85
Demokráciakoncepciók				
A demokrácia a lehetséges legjobb kormányzati forma	3,90	3,75	4,15	3,93
Románia demokratikus (átlagérték; 1–10)	6,79	6,00	5,81	5,59
Az EU demokratikus (átlagérték; 1–10)	7,45	7,81	8,14	7,91
Nem elektorális politikai tevékenységekben résztvevők aránya (%)	29,3%	17,3%	32,0%	21,7%
Biztos választók aránya (%)	56,0%	55,5%	64,6%	57,4%
Intézményekbe vetett bizalom				
Európai Unió (%)	70,0%	65,5%	77,9%	73,9%
SRI (%)	55,4%	52,5%	59,5%	51,3%
Európával azonosul (átlagérték; 0–10)	1,17	0,53	1,34	0,97

Leginkább a progresszív autoriternek nevezett típus jellemzői figyelemre méltók. Ez a viszonyulás felülreprezentált a közepgenerációhoz tartozók körében, és relatív többséget (43-43 százalék) alkot a magasán kvalifikáltak, illetve az USR-szavazók között. Regionálisan Olténiában képvisel a legnagyobb arányt, 56 százalékot (miközben az erdélyiek megközelítőleg kétharmada nem progresszív, hanem „konzekvens” autoriter). A progresszív autoriter szemléletmód a ma-gyarok körében kevésbé elterjedt (szemben a klasszikus tekintélyelvű vezetés igenlésével). A progresszív autoritereket az átlagnál erősebben jellemzi a fejlődési optimizmus, nagyobb mértékben bíznak a DNA-ban, a SRI-ben. Több mutató alapján elmondható, hogy az Európai Unióhoz való viszonyulásuk mintegy kritikátlanul pozitív. Lényegesen jobban bíznak az EU-ban, és magasabb arányban igenlik az Unió romániai intervencióját, miközben Romániát az átlagnál kisebb arányban látják demokratikusnak.

Végül, de nem utolsósorban érdemes kiemelni, hogy a progresszív autoriterek minden más kategóriánál (beleértve a következetes demokratákat) nagyobb mértékben vélik úgy, hogy a demokrácia a lehetséges legjobb kormányzati forma. *Vagyis az ügyészség és a DNA törvényhozás feletti kontrollja mellett kardoskodó (ugyanakkor a klasszikus tekintélyelvűséget elutasító) emberek többsége önmeghatározása szerint demokrata, és valószínű, hogy az ügyészi kontrollt nem is tartja antidemokratikus döntési mechanizmusnak. Ezt erősíti az is, hogy körükben a legalacsonyabb azok aránya, akik szerint „a korrupció hatékonyabb visszaszorítása érdekében le kell mondjunk bizonyos szabadságjogainkról”. Ez arra utal, hogy az általunk progresszív autoriternek nevezett kategória képviselői nem gondolják úgy, hogy a korrupcióellenes harc során Romániában sérülnének a szabadságjogok.*

A korrupció, az autoriter kormányzás, valamint a demokrácia kapcsolatának megértését szolgálta egy másik kérdésünk; ez esetben egy ellentétpárt kellett pontozni 1 és 10 között, nevezetesen, hogy 1 – „a korrupció visszaszorítása érdekében szükséges, hogy lemondjunk bizonyos szabadságjogainkról”; vagy 10 – „a szabadságjogaink mindennél fontosabbak, még akkor is, ha ennek okán egyes korrump személyeket nem lehet felelősségre vonni”.¹⁴⁵ A kérdés megosztja a román társadalmat, mindamellett többen vannak azok, akik számára a szabadságjogok élveznek elsőbbséget.

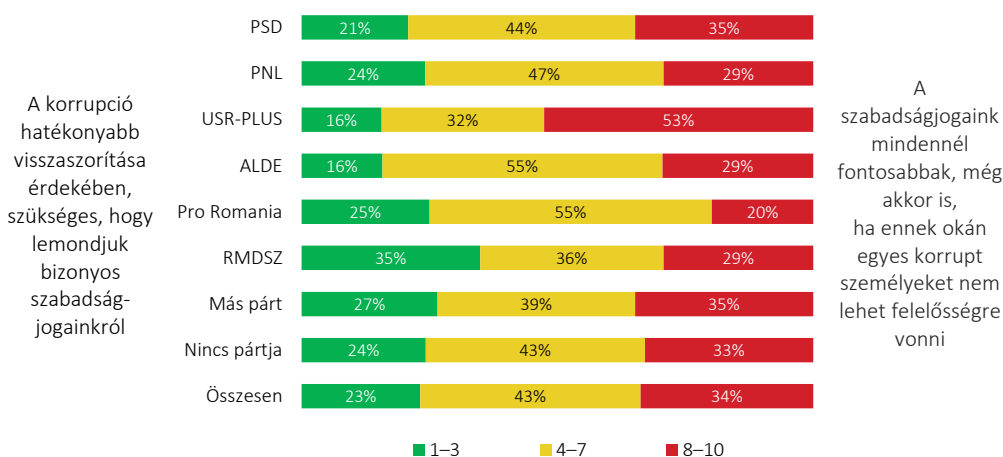
50. ábra. A hatékony korrupcióellenes harc és a szabadságjogok közötti választás (K10)
(1 és 10 közötti skála, 1 a bal oldali válasz, 10 a jobb oldali, érvénytelen válaszok aránya 0,5%)

145 A kérdést magunk fogalmaztuk, egy, a terrorizmus elleni küzdelmet a szabadságjogokkal szembeállító kérdést átalakítva.

Amennyiben pártpreferencia függvényében nézzük a korrupcióellenes harc és a szabadságjogok összefüggését, újabb érdekes megállapítást tehetünk. Egyrészt, a szabadságjogokról való lemondás hajlandósága a magyar szavazók esetében a legnagyobb arányú. Másrészt, a szabadságjogok épp az USR-PLUS-szavazók számára a legfontosabbak. A két eredmény arra enged következtetni, hogy a DNA és az ügyészség (helyenként az egyéni szabadságjogokat tényszerűen megsértő) tevékenységét nem érzékelik jogsértőnek, hasonlóan ahhoz, ahogy a törvényhozás fölötti ügyészségi kontrollt sem tekintik antidemokratikusnak. Így férhetnek össze az olyan, látszólag ellentmondó attitűdök, miszerint az USR-PLUS szavazói egyrészt a leginkább érzékenyek az emberi jogi szempontokra és a demokráciával kapcsolatos hívószavakra, másrészt azonban szintén ők támogatják leginkább a korrupcióellenes harcot, a DNA tevékenységét, beleértve a törvényhozás fölötti ügyészségi kontrollt.

51. ábra. Korrupció visszaszorításának hatékonysága/szabadságjogok közötti választás pártpreferenciák szerint (1 és 10 közötti skála, „1” bal oldali válasz, „10” jobb oldali válasz, érvénytelen válaszok aránya 0,5%) (K10)

5. Közéleti aktivitás, részvétel

Nyugat-Európában már az 1970-es és 1980-as évektől elterjedt az a tézis, miszerint a demokrácia a polgárok politikától való elfordulása következtében válságba került. Ezek a hangok az 1990-es és 2000-es években felerősödtek.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Russel Dalton: *Democratic Challenges, Democratic Choices: The Erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*, Oxford, Oxford University Press, 2004.

Mások a mellett érveltek, hogy a választói magatartásban vagy a pártokhoz való kötődésben megfigyelhető trendek nem feltétlenül jelentenek a politikától való teljes elfordulást, hanem inkább a részvételi formák változnak meg. Ez alapján elkülöníthetjük a részvétel konvencionális és nem konvencionális formáit.¹⁴⁷ Az előbbibe a választásokon való részvétel mellett a pártpolitikához kapcsolódó tevékenységek tartoznak, így a kampányban vagy a pártok szervezeti életében való részvétel. A nem konvencionális tevékenységek ezzel szemben sokkal inkább esetszerűek, és kevésbé a hosszabb távú politikai lojalitás, mint egy-egy ügy melletti rövid távú elköteleződés alapján szerveződnek. A politikai részvétel újabb változása az online kommunikáció elterjedéséhez köthető, és ennek kapcsán felvetődik, hogy mennyiben beszélhetünk az internet elterjedésének hatására új részvételi formák megjelenéséről.

Romániai viszonylatban magát a politikai részvételt, illetve annak vizsgálatát is a sajátos történeti kontextus alakította. A Ceaușescu-rezsim 1980-as évekbeli szakasza más kelet-európai rendszerekkel összehasonlítva is zártnak minősíthető, így a politikai érdek artikulációnak azok a formái sem tudtak kialakulni, amelyek más országokban szerepet játszottak a rendszerváltás békés mederbe terelésében.¹⁴⁸ Az érdekartikuláció mindenfajta formális csatornájának a hiányában nem meglepő, hogy Romániát az 1990-es évek első felében olyan nem konvencionális részvételi formák jellemezték, mint a tömegtüntetések, sztrájkok és egyéb, gyakran erőszaktól sem mentes megmozdulások. Scherrill Stroschein arra hívta fel a figyelmet, hogy a magyar közösség érdekartikulációja is ilyen nem konvencionális és spontán formában kezdődött,¹⁴⁹ de a Zsil-völgyi bányászokat is említhetjük, akik Kelet-Európa egyik legkitartóbb osztályalapú protesztmozgalmának a bázisát adták.¹⁵⁰ Az 1990-es évek második felétől ez a fajta nem konvencionális politikai részvétel háttérbe szorult, és majd csak 2012 után, a nagyvárosi protesztmozgalmakkal éledt újra. A kutatástörténet vonatkozásában kiemelhetjük, hogy a 2000-es évekig a civil szervezeti tagság és politikai részvétel kapcsolata volt az egyik legfontosabb kutatási kérdés,¹⁵¹ majd az utóbbi években (az új protesztmozgalommal összefüggésben) a nem konvencionális részvételnek alakult ki igen figyelemreméltó és innovatív irodalma.¹⁵²

147 Samuel H. Barnes – Max Kaase: *Mass Participation in Five Western Democracies*, Beverly Hills, Calif, Sage, 1979.

148 Ilyen volt Lengyelországban a Solidarność vagy Magyarországon az Ellenzéki Kerekasztal.

149 Sherrill Stroschein.: *Ethnic struggle, coexistence, and democratization in Eastern Europe* (Cambridge studies in contentious politics), Cambridge – New York, Cambridge University Press, 2012.

150 Ion Bogdan Vasi, I. B.: The fist of the working class: The social movements of Jiu Valley miners in post-socialist Romania, *East European Politics and Societies*, 2004/1., 132–157.

151 Lásd például Gabriel Bădescu – Paul Sum – Eric M. Uslaner: Civil Society Development and Democratic Values in Romania and Moldova, *East European Politics and Societies: and Cultures*, 2016/2., 316–341.

152 A teljesség mindenfajta igénye nélkül: Toma Burean – Gabriel Bădescu: Voices of discontent: Student protest participation in Romania, *Communist and Post-Communist Studies*, 2014/3–4., 385–397. Ruxandra Gubernat – Henry Rammelt: Recreative Activism in Romania. How Cultural Affiliation and Lifestyle Yield Political Engagement, *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, Special Issue no. 2017/5., 143–216. Olteanu – Beyerle: The Romanian People Versus Corruption.

A különböző aktivitási formákat több nemzetközi vizsgálat is mérte Romániában. Magunk a European Social Survey által használt kérdéssort adaptáltuk, amely arra kérdez rá, hogy a válaszadók az elmúlt év során milyen részvételi formákban tanúsítottak aktivitást. Az ESS hét lehetséges opciójából hatot szerepeltettünk a kérdőívben (politikussal való kapcsolatba lépés, politikai pártban való tevékenység, más szervezet munkája, politikai jelvények viselete, kampányszórólapok osztogatása, tiltakozó levél aláírása, tüntetésen való részvétel). Az utolsót, a bojkottban való részvételt egy, az online részvételre vonatkozó kérdéssel (posztolt-e vagy hozzászólt-e közösségi oldalon közéleti témában) helyettesítettük.

29. táblázat. Aktivitási szintek különböző társadalmi csoportok esetében (K18)
(Igen válaszok aránya, nem tudja/nem válaszol válaszokkal együtt)

	Tiltakozó levelet, petíciót írt alá	Kapcsolatba lépett politi- kussal vagy önkormányza- ti képviselővel	Részt vett törvényes, nyilvános tüntetésen	Posztolt közösségi oldalon közéleti témában vagy hozzászólt	Tevékenykedett egy politikai pártban, részt vett a rendezvényein	Részt vett más szervezet vagy mozgalom munkájában	Viselt politikai jelvényeket, osztogatott kampányszórólapokat
Románia	12%	12%	12%	9%	6%	4%	4%
erdélyi magyarok	16%	26%	11%	17%	14%	13%	7%
erdélyi románok	12%	13%	8%	7%	5%	3%	3%
nem erdélyi románok	12%	10%	13%	9%	6%	4%	4%
Pártszimpátia							
PSD	8%	9%	11%	3%	6%	4%	2%
PNL	8%	14%	12%	8%	9%	4%	4%
USR-PLUS	26%	7%	20%	17%	7%	6%	3%
ALDE	22%	16%	24%	15%	2%	4%	6%
Pro Románia	15%	9%	13%	7%	7%	4%	3%
RMDSZ	15%	26%	10%	17%	15%	12%	7%
más párt	15%	10%	10%	15%	5%	6%	5%
nincs pártpreferen- ciája	10%	12%	8%	7%	4%	3%	3%
Településtípus							
Város	16%	10%	14%	11%	6%	4%	5%
Falu	8%	14%	8%	7%	8%	5%	3%

Amint ez a 29. táblázatban is látható, Románia szintjén a legmagasabb aktivitást a tiltakozó levél, a petíció aláírása és a politikussal vagy önkormányzati képviselővel való kapcsolatba lépés tekintetében találtuk. Az erdélyi magyarok aktivitási szintjei jóval magasabbak a romániai átlagnál. Pártszimpatia szerint a legalacsonyabb aktivitási szintet a PSD-szavazók, a legmagasabbat az USR-PLUS hívei között mértük.

30. táblázat. A politikai részvétel alakulása 2008 és 2019 között (%) (K18)¹⁵³

			Nem			Életkor			Végzettség		
			Össz.	Férfi	Nő	18-34 év	35-54 év	55+ év	Alap-fok	Közép-fok	Felső-fok
Konvencionális	Kapcsolatba lépett politikussal	2008	11	13	9	6	17	11	7	12	16
		2019	12	12	11	9	13	12	15	10	11
	Tevékenykedett politikai pártban	2008	6	7	4	6	7	4	2	6	12
		2019	6	7	6	5	6	9	7	6	7
	Részt vett más szervezet munkájában	2008	3	3	2	2	3	4	2	2	7
		2019	4	4	5	5	4	5	3	4	7
	Viselt politikai jelvényt, osztoztatott szórólapokat	2008	3	4	3	5	3	2	2	4	6
		2019	4	3	4	5	5	3	2	4	8
Nem konvencionális	Összesen	2008	15	18	12	13	19	14	9	17	23
		2019	18	18	17	16	20	17	18	16	23
	Petíciót írt alá	2008	3	3	2	2	4	2	2	2	9
		2019	12	11	13	12	14	10	7	9	29
	Részt vett tüntetésen	2008	4	5	3	4	6	2	1	5	8
		2019	12	12	11	10	15	10	7	10	21
	Összesen	2008	6	8	4	5	9	4	3	6	15
		2019	18	17	18	16	20	16	12	15	34
Összesen (6 dimenzió)		2008	17	20	14	14	22	15	10	19	29
		2019	26	26	25	23	30	24	22	22	42
On-line	Posztolt közösségi oldalon	2019	9	9	10	11	11	6	5	9	15
Összesen (7. dimenzió)		2019	9	9	10	11	11	6	5	9	15

A 2008-as ESS-adatokkal való összevetés érdekes következtetésekhez vezet.

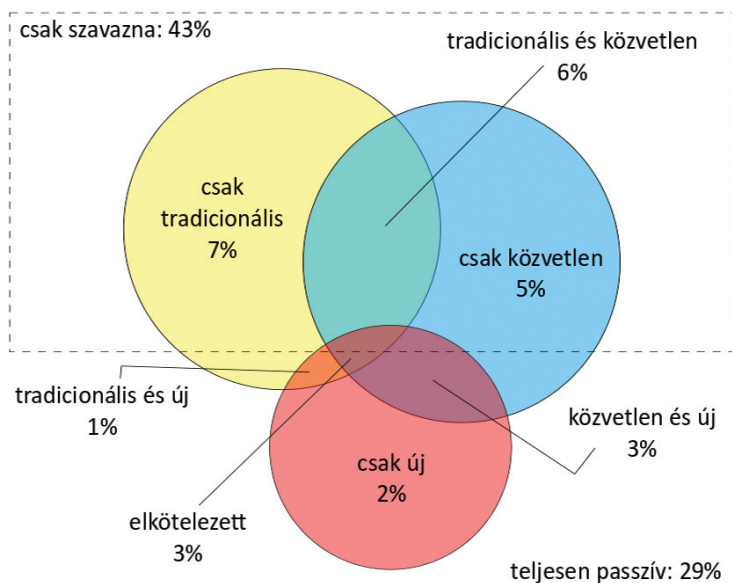
- > A konvencionális részvétel 2008 és 2019 között minimálisan növekedett, de láthatóan átrétegződött, ami abból adódik, hogy a nők, illetve az alacsony iskolázottak felzárkóztak. Így a konvencionális részvételben ma már nincs az alapváltozók mentén megnyilvánuló különbség. A változás elsősorban a politikusokkal való „kapcsolatba lépésnek” köszönhető, és minden bizonnyal a kampánytechnikák átalakulásával áll összefüggésben (személyesített kampányeszközök: *direct mail*, telefon, *door-to-door* stb.)

153 Forrás: freedomhouse.org, eiu.com, idea.int (Letöltés ideje: 2019. 12. 31.)

- > Jelentős a növekedés a nem konvencionális részvétel tekintetében, ami teljes mértékben egybeesik az erre vonatkozó kutatások eredményeivel. Míg 2008-ban a megkérdezettek mindössze 6 százaléka jelölte, hogy részt vett volna bármilyen tiltakozó akcióban, addig ez az arány 2019-re 18 százalékra nőtt. Érdekes, hogy az arányok minden egyes csoporton belül növekedtek. Ez azzal járt, hogy a nők a nem konvencionális politikai cselekvés terén „beérték” a férfiakat, miközben a végzettség szerinti különbségek megmaradtak. 2019-ben a diplomások egyharmada nyilatkozta, hogy részt vett valamilyen közvetlen tiltakozási formában.

Egy másik kérdés, hogy a különböző aktivitási formák milyen viszonyban állnak a választói magatartással. Kérdésünkre a válaszadók 60 százaléka jelezte, hogy részt venne a felmérés utáni EP-választásokon. Az alábbi ábra megpróbálja az aktivitástípusok összefüggését szemléltetni.

52. ábra. A politikai részvétel típusai és a választói hajlandóság kapcsolata (K18)

A legnépesebb csoportot (43 százalék) azok alkotják, akik a választásokon részt vesznek, azonban semmilyen más típusú politikai tevékenységet nem végeznek. Őket azok követik, akik teljesen passzívak (29 százalék), ami azt jelenti, hogy sem közéleti tevékenységekben, sem pedig a választásokon nem vesznek részt. Mint látható, a legnagyobb átjárás a konvencionális és nem konvencionális tevékenységek között van, mindkét tábor körülbelül harmada (6 százalék) direkt módon és szervezeteken keresztül is megpróbálja a politikát befolyásolni. A legkisebb átjárás a konvencionális és az online részvétel között van. A lakosság 3 százaléka vesz részt mindhárom típusú tevékenységben. Őket tekintettük a politikailag legelkötelezettebbeknek.

V. Etnikumközi viszonyok, magyarellenesség

1995 és 2016 között összesen 10 országos, romániai mintán végzett felmérés foglalkozott a román közvélemény kisebbségi jogokkal és etnikumközi viszonyokkal szemben tanúsított beállítódásaival. Ezek sorrendben a következők:

- > 1995-ben és 1996-ban az IMAS végzett a Korunk Baráti Társaság felkérésére az etnikumközi viszonyokra vonatkozó vizsgálatot.¹⁵⁴
- > 2000-ben, 2001-ben és 2002-ben a Soros Alapítvány kezdeményezte az Etno-barméter vizsgálatsorozatot, amelyek közül az első adatfelvételt a CCRIT, a második kettőt pedig a Metro-Media Transilvania bonyolította le.¹⁵⁵
- > 2006-ban a CCRIT készített adatfelvételt az Etnikumközi Kapcsolatok Hivatala (DRI) megbízásából.¹⁵⁶
- > 2008-ban, 2012-ben, 2014-ben és 2016-ban a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet készített szintén az etnikumközi viszonyokra vonatkozó adatfelvételt.¹⁵⁷

Ezeket az adatokat korábbi tanulmányok elemzik,¹⁵⁸ mégpedig arra fókuszálva, hogy az erdélyi magyar etnopolitikai követelésekhez (nyelvi jogok, kisebbségi intézményrendszer, autonómia) és a magyar nemzetpolitikai célkitűzésekhez (extraterritoriális állampolgárság, „virtuális” nemzetegyesítés) hogyan viszonyul a román közvélemény. A kérdés azért is érdekes volt, mert több elemző arra számított, hogy Románia esetleg a szuverenitása elleni támadásként érzékeli a magyarországi állampolgársági törvény 2010-es módosítását, amely lehetővé tette az erdélyi magyarok számára (is) a magyar állampolgárság megszerzését. Egy másik, többek által hangoztatott kritika az volt, hogy a külhoni állampolgárság keresztbe metszi az erdélyi magyar elitek autonómiatörekvéseit, hiszen kevésbé valószínű (és kevésbé várható el), hogy a román állam autonómiát biztosítson egy olyan közösség számára, amelynek tagjai nagy arányban egy másik államnak is polgárai. A Magyar Állampolgársági Törvény 2010-es módosítását ilyen komunitárius per-

154 1995-ben 1376 válaszadónak tették föl a kérdéseket, 1996-ban 1582-nek. A román etnikumúak száma 1032, illetve 1098 volt. Ennek a két vizsgálatnak – a többivel ellentétben – nem sikerült megszerezniük az adatbázisát, így jelen munkánkban az Etnikai Diverzitásért Forrásközpont által archivált kutatási jelentésre támaszkodhattunk (IMAS: Relații interetnice în România. Sondaje de opinie 1994–1996. Aprilie 1996).

155 2000-ben összesen 2051 válaszadóra terjedt ki a minta, akik közül 1253-an vallották magukat román nemzetiségűnek. A magyarokat külön minta, míg a Hargita és Kovászna megyékben élő románokat emelt esetszám képviselte. 2001-ben és 2002-ben az országos minta elemszáma 800 fő volt. Ezt 600-600 fős erdélyi magyar, illetve roma minta egészítette ki, és 200 fővel megemelt esetszám képviselte az erdélyi románokat.

156 A kérdéses 1170 fős országos mintán zajlott.

157 2008-ban az országos minta elemszáma 1189 volt, e mellett pedig 537 erdélyi magyar lett lekérdezve. 2012-ben az országos minta 1200 fős volt, amit egy 1191 fős erdélyi magyar minta és 491 erdélyi román kérdezett egészített ki. 2014-ben az országos minta 1200, az erdélyi magyar minta 668 fős volt. 2016-ban 1168 román és 1023 erdélyi magyar lett lekérdezve.

158 Lásd Kiss Tamás: Etnikai hegemonia és transznacionalizmus? A román közvélemény viszonya az erdélyi magyar etnopolitikai célkitűzésekhez és a magyar nemzetpolitikához, *Pro Minoritate*, 2015/Tél, 3–35.; Kiss Tamás: Mono-ethnic Transnationalism? Romanian Public Perceptions of Hungarian Ethno-political Claims and Kin-state Policies, in Biró Annamária (ed.): *Populism, Memory and Minority Rights*, Leiden, Brill Academics, 186–233.

spektívából bírálta Salat Levente.¹⁵⁹ Szerinte az új állampolgársági törvény nemcsak minimálisra csökkentette az autonómia, illetve az erdélyi magyar közösség Románián belüli közösségi integrációjának az esélyeit, hanem azt is valószínűsítette, hogy – ha nem is a szlovák példával megegyező formában¹⁶⁰ – a román állam a magyar állampolgárság tömeges felvétele esetében ellenlépéseket fog tenni, hiszen „illetékesei biztosra vehetően nem fogják tétlenül nézni, hogy magyar állampolgárok tömegesen foglaljanak el román állami hivatalokat és tisztségeket”.¹⁶¹

Egy korábbi, egyikünk által jegyzett elemzés mellett érvelt, hogy empirikus elemzés tárgyává kell tenni a többség szuverenitásfogalmát, illetve azt, hogy a többség hogyan viszonyul a kisebbségi és anyaországi törekvésekhez. Ezzel kapcsolatban jelentésünk nem tartalmaz a korábbi elemzéshez képest új következtetéseket. Kérdőívünkben a korábbi kérdéseket ismételtük meg, hogy az utóbbi években a különböző dimenziókban történt elmozdulást nyomon követhessük.

31. táblázat. A magyarokkal való viszony dimenziói

Vizsgált dimenziók	Vizsgálati szint	Kérdés
1. Kisebbségi jogokhoz és a magyar etnopolitikai követelésekhez való viszony	Etnikumközi viszonyok megítélése	Ön szerint melyik jellemzi legjobban a románok és magyarok viszonyát?
	Kisebbségi jogok általános megítélése	Ön hogyan értékeli a kisebbségi jogokat Romániában?
	Specifikus jogosítványokhoz való viszonyulás	Ön egyetért-e azzal, hogy a romániai magyarok rendelkezzenek az alábbi jogokkal?
2. Magyar nemzetpolitika megítélése	Magyar állampolgárság-politika	A magyar állam 2011 januárja óta állampolgárságot biztosít a vele szomszédos országokban élő magyarok számára. Ennek nyomán sok erdélyi magyar is igényelte és megkapta a magyar állampolgárságot. Ön egyetért-e ezzel?
	Ellenintézkedések támogatottsága	Mit gondol a román államnak ...?
3. Határon túli románok megítélése	Román nemzetpolitikai intézkedések támogatottsága	Mennyire ért egyet azzal, hogy a román állam...?

159 Salat Levente: A politikai közösség kérdése a többség-kisebbség viszonyának a nézőpontjából (II.), *Korunk*, 2012/2., 58–67.

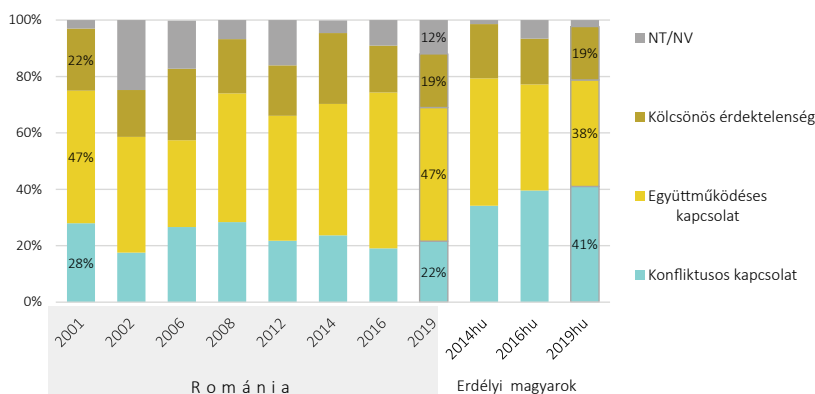
160 Szlovákia a magyar állampolgársági törvényre válaszul olyan jogszabályt léptetett hatályba, amely a más országok állampolgárságát megszerzőktől megvonja a szlovákokat. Lásd erről Rainer Bauböck (ed.): *Dual citizenship for transborder minorities? How to respond to the Hunagrain-Slovak tit-for-tat*, European University Institute Working Papers, 75/2010; Vass Ágnes: Szlovák–magyar kettős állampolgárok szlovák állampolgárság nélkül, *Magyar Kisebbség*, 2013/3–4., 129–151.

161 Salat: A politikai közösség kérdése, 63.

1. Az etnikumközi viszonyok és a kisebbségi jogok általános megítélése

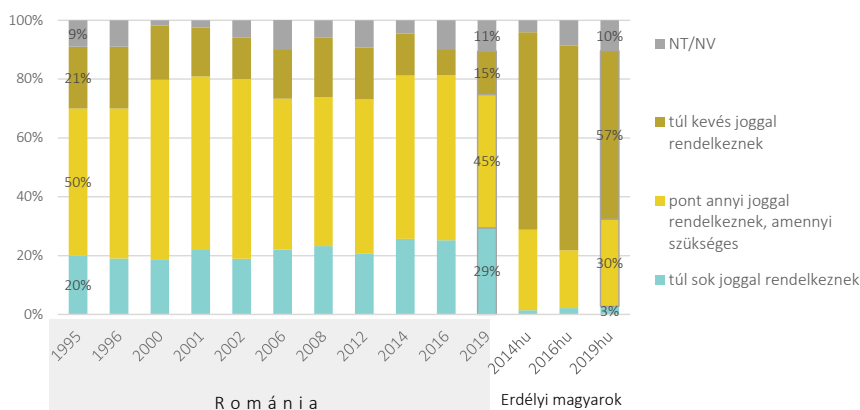
A korábban említett 10 országos közvélemény-kutatás közül 7 tartalmazott a román-magyar viszonyra vonatkozó általános kérdést. A válaszadóknak azt kellett eldönteniük, hogy a két etnikum között konfliktus, együttműködés vagy kölcsönös érdektelenség van-e. Elmondható, hogy a teljes romániai népesség 18–28 százaléka jellemezte a viszonyt konfliktusosként, míg a relatív többség (41–47 százalék) kooperációként. A magyar mintán történő felmérések ezzel szemben rendre magasabb konfliktusérzekeletet mutatnak. Ez az elem arra figyelmeztet, hogy a magyar közösség nem pusztán nagyobb felületen kénytelen a többséggel érintkezni (saját méretéhez képest), hanem ezt az érintkezést nagyobb arányban éli meg negatívan.

53. ábra. Ön szerint melyik jellemzi legjobban a románok és magyarok viszonyát általában Romániában? Kutatási évek szerint (K26)

Az általános kisebbségi jogokhoz való viszonyulásra mind a tíz közvélemény-kutatás rákérdezett, ugyanabban a formában. Az eredmények szerint enyhén emelkedett azok aránya, akik szerint „a kisebbségek túl sok joggal rendelkeznek”, és kismértékben csökkent azoké, akik keveslik a jogosítványokat. A többség (45–61 százalék) szerint a kisebbségek „épp annyi joggal rendelkeznek, amennyivel kell”.

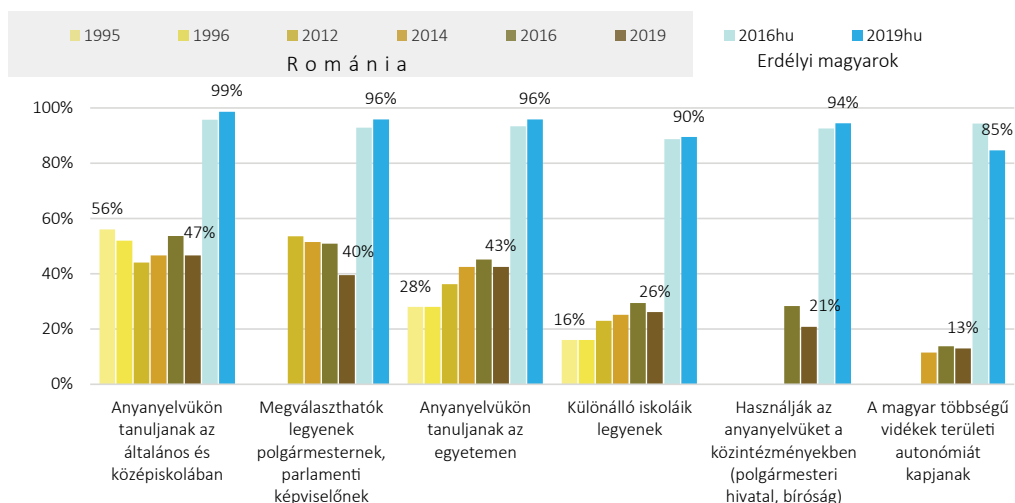
54. ábra. Ön hogyan értékeli a kisebbségi jogokat Romániában? Kutatási évek szerint (K27)

2. A magyar etnopolitikai célkitűzések és specifikus jogok megítélése

A korábbi vizsgálatok közül öt, az 1995-ös, 1996-os, valamint a 2012-es, 2014-es és 2016-os kérdezett rá a mostanival azonos módon a magyarokat érintő kisebbségi jogosítványok, illetve etnopolitikai célkitűzések támogatottságára. Az említett, elérni kívánt célok többsége az *etnikai identitás reprodukciójához* kötődő nyelvi-kulturális jogosítvány. Ilyen az anyanyelvű oktatás („Ön egyetért-e azzal, hogy a magyarok alap- és középfokon anyanyelvükön tanuljanak”), a magyar nyelvű egyetemi oktatás („hogyan egyetemen anyanyelvükön tanuljanak”), az önálló oktatási intézmények („Ön egyetért-e azzal, hogy a magyaroknak különálló iskoláik és egyetemeik legyenek”), a hivatalos nyelvhasználat („Ön egyetért-e azzal, hogy a magyarok az anyanyelvüket használhassák a közhivatalokban (önkormányzat, bíróság stb.)”). 2019-ben ezek mindegyike a román kisebbségpolitikai gyakorlat részét képezte, hiszen a hivatalos nyelvhasználatot szabályozó törvény 2001-ben született meg. A területi autonómia(törekvések) elfogadottságára („Ön egyetért-e azzal, hogy a magyarok a többségében általuk lakott területeken autonómiával rendelkezzenek”) a 2014-es és a 2016-os vizsgálat kérdezett rá. Ez már több, mint nyelvhasználati jog, hiszen az adott kisebbségi csoport *különálló politikai közösségként* való elismerését jelenti, ami nem része a román kisebbségpolitikai gyakorlatnak. Végül rákérdeztünk a választhatóság kérdéseire („Ön egyetért-e azzal, hogy a magyarok olyan közfunkciókba, mint a polgármester vagy a parlamenti képviselő, megválaszthatók legyenek”), ami az *általános állampolgári egyenlőség* elfogadottságának egyik mutatója. Ez a kulturális különbségek politikai menedzsmentje szempontjából egyfajta integracionista minimumnak tekinthető.

55. ábra. Ön egyetért-e azzal, hogy a romániai magyarok rendelkezzenek az alábbi jogokkal?
Kutatási évek szerint (K28) (igen válaszok aránya. Érvénytelen válaszokkal együtt)

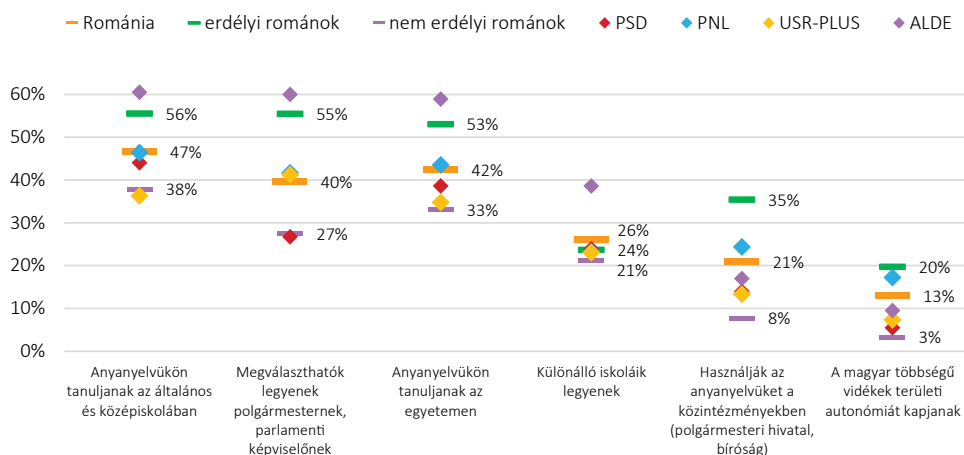

Az első lényeges megállapítás, hogy a különböző kisebbségi jogosítványok, illetve etnopolitikai célkitűzések támogatottsága/legitimitása a románok körében igen alacsony. Elsőként a választhatóság kérdését kell kiemelnünk. A romániai lakosság kevesebb mint fele ért egyet azzal, hogy a polgármesteri, illetve parlamenti képviselői pozíciókért magyarok is versenybe szállhatnak. Másodszor a létező nyelvi-kulturális jogosítványok támogatottsága is igen alacsony. A románok többsége szerint nem helyes, hogy a magyarok anyanyelvükön tanulhatnak, az önálló magyar nyelvű tanintézményeket pedig a románoknak csupán negyede tartja jogosultnak. A magyar nyelv hivatalos használata ennél is nagyobb elutasításra talál, ami nyilvánvalóan a törvény tényleges alkalmazásának legnagyobb akadálya. A román társadalom leginkább az autonómiával szemben van elutasító állásponton.

Egy következő megállapítás, hogy a kisebbségi jogok elutasítottsága/elfogadottsága vonatkozásában nincs egyértelmű időbeli trend. Az önálló oktatási intézmények és a magyar nyelvű egyetem tekintetében hosszabb távon valamelyest nőtt az elfogadottság, míg az anyanyelvű oktatás és a választhatóság esetében inkább csökkent. *A mostani eredmények szempontjából azonban lényeges, hogy az összes felsorolt jogosítvány támogatásában csökkenést mértünk, ami a magyarellenesség generális növekedését mutatja.*

A PSD-szimpatizánsok mellett az USR-PLUS-szimpatizánsai azok, akik a magyarok kisebbségi jogosítványait leginkább elutasítják. Ez leginkább az anyanyelvi oktatásra vonatkozóan figyelhető meg, ami mögött valamifajta integracionista nacionalizmus tapintható ki. Az ALDE és a PNL hívei az átlagnál megengedőbbek.

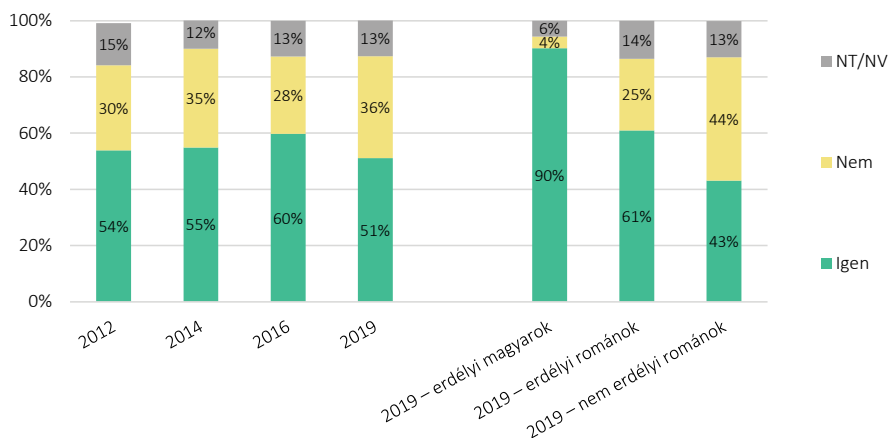
56. ábra. Ön egyetért-e azzal, hogy a romániai magyarok rendelkezzenek az alábbi jogokkal?
2019 – pártpreferenciák és régiók szerint (K28)

3. A magyar állampolgárság- és nemzetpolitika megítélése

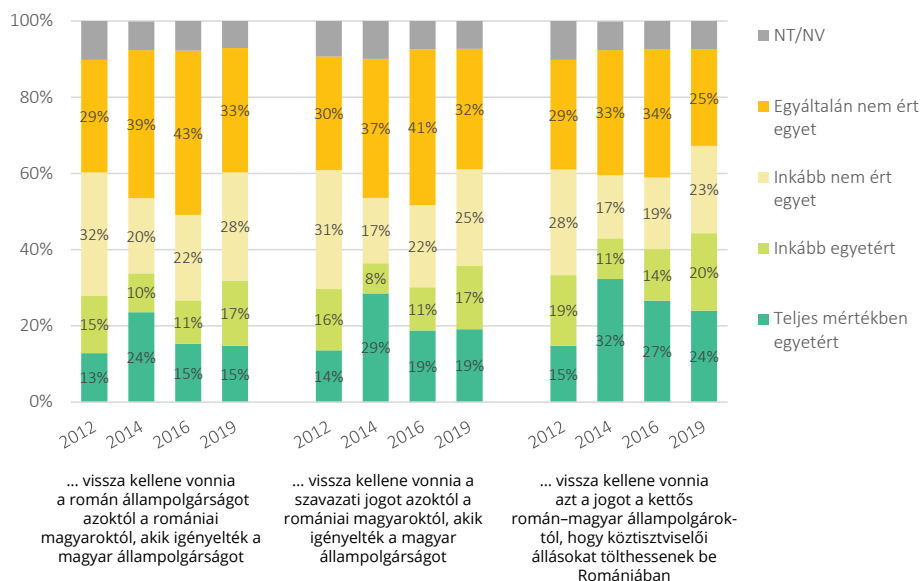
A 2012-es, 2014-es és 2016-os vizsgálatok a magyar állampolgársági törvény elfogadottságára közvetlenül kérdeztek rá, és ezt a kérdést tettük fel 2019-ben is. Elmondható, hogy 2012 és 2016 között a magyar állampolgárság-politikának nőtt az elfogadottsága Romániában, a 2019-es mérés szerint azonban ez a növekvő tendencia megtört. Ekkor a románok 51 százaléka értett egyet a 2010-ben elfogadott magyar szabályozással, amely lehetővé tette az erdélyi magyarok számára a magyar állampolgárság megszerzését. A csökkenéssel együtt hangsúlyoznunk kell, hogy a román közvélemény a kettős állampolgársággal kapcsolatban meglehetősen megengedő, különösen, ha a kisebbségi jogok nagy fokú elutasításához mérjük ezeket az eredményeket.

57. ábra. A magyar állam 2011 januárja óta állampolgárságot biztosít a vele szomszédos országokban élő magyarok számára. Ennek nyomán sok erdélyi magyar is igényelte és megkapta a magyar állampolgárságot. Ön egyetért-e ezzel? Kutatási évek és 2019-ben régiók, valamint nemzetiség szerint (K24)

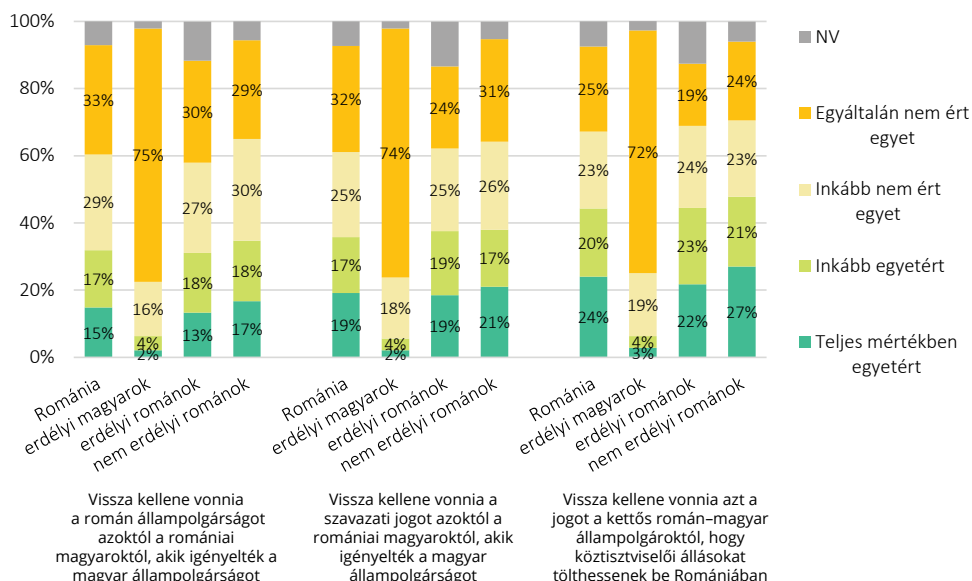

Következő kérdésünk a lehetséges ellenintézkedésekre vonatkozott, amelyek a román állampolgárság megvonásától a szavazati jog, illetve a választhatóság megvonásáig terjedtek. Annak ellenére, hogy 2019-ben enyhe emelkedés volt tapasztalható, a román társadalom többsége még mindig elutasítja ezeket a radikális ellenlépéseket.

58. ábra. Mit gondol, a román államnak...? Kutatási évek szerint, romániai szint (K25)

59. ábra. 2009 – Régiók, magyarok/nem magyarok szerint (K25)

4. Magyarellenesség-index

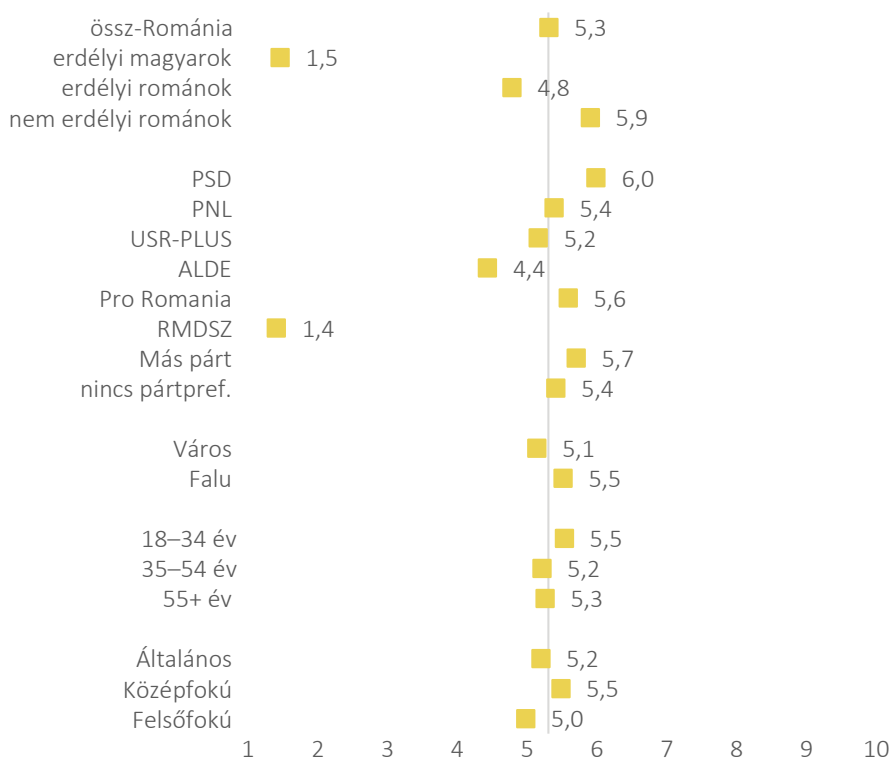
Vizsgálatunk újdonsága az eddigiekhez képest, hogy létrehoztunk egy összetett magyarellenesség-indexet a következő 9 kérdés felhasználásával:

- > Magyar állampolgárság elutasítása (*A magyar állam 2011 januárja óta állampolgárságot biztosít a vele szomszédos országokban élő magyarok számára. Ennek nyomán sok erdélyi magyar is igényelte és megkapta a magyar állampolgárságot. Ön egyetért-e ezzel?*)
- > Magyar állampolgársággal kapcsolatos ellenintézkedések támogatása.
Vissza kellene vonni a román állampolgárságot azoktól a romániai magyaroktól, akik igényelték a magyar állampolgárságot.
Vissza kellene vonni a szavazati jogot azoktól a romániai magyaroktól, akik igényelték a magyar állampolgárságot.
Vissza kellene vonni azt a jogot a kettős román–magyar állampolgároktól, hogy köztisztviselői állásokat tölthessenek be Romániában (polgármesterek, parlamenti képviselők, bírák lehessenek).
- > Kisebbségi jogok megítélése (Ön hogyan értékeli a kisebbségi jogokat Romániában?)
- > Az anyanyelvi oktatás elutasítása (*Nem ért egyet azzal, hogy a magyarok az anyanyelvükön tanuljanak az általános és középiskolában).*
- > Önálló oktatási intézmények elutasítása (*Nem ért egyet azzal, hogy a magyaroknak különálló iskoláik legyenek).*
- > Hivatalos nyelvhasználat elutasítása (*Nem ért egyet azzal, hogy a magyarok használják az anyanyelvüket a közigazgatásban (polgármesteri hivatal, bíróság).*
- > Választhatóság elutasítása (*Nem ért egyet azzal, hogy a magyarok megválaszthatók legyenek polgármesternek, parlamenti képviselőnek).*

A létrehozott mutató 1 és 10 között méri a magyarokkal szembeni negatív attitűdöket. Minden változó esetében a negatív válaszokat vettük figyelembe: nem ért egyet a magyar állampolgárság megadásával, vissza kellene vonni a román állampolgárságot azoktól a romániai magyaroktól, akik igényelték a magyar állampolgárságot (egyetért vagy részben), Romániában a kisebbségek túl sok joggal rendelkeznek stb. Az index értékei relatíve egyenletesen oszlanak meg 1 és 10 között, az átlag 5,3. Az esetek 25%-a vett fel 8–10 közötti értéket (extrém intolerancia), 1–3 közötti értéket vett fel az esetek 30%-a (relatív magas fokú tolerancia), a maradék 45% pedig a skála közepén helyezkedik el.

A legtöbb társadalmi csoport toleranciaátlagai a skála közepe körüli értéket mutatnak. A legpozitívabb viszonyulást az ALDE-szimpatizánsok és az erdélyi románok körében látjuk, a legnegatívabbat pedig a PSD-szavazóknál és a nem erdélyi románoknál. A falun lakók és a fiatalabb korosztály a magyarokkal szemben ugyancsak kevésbé toleráns attitűdöt jeleznek. Iskolai végzettség szerint a középfokú végzettségűek viszonyulnak a legkevésbé pozitívan a magyarok iránt.

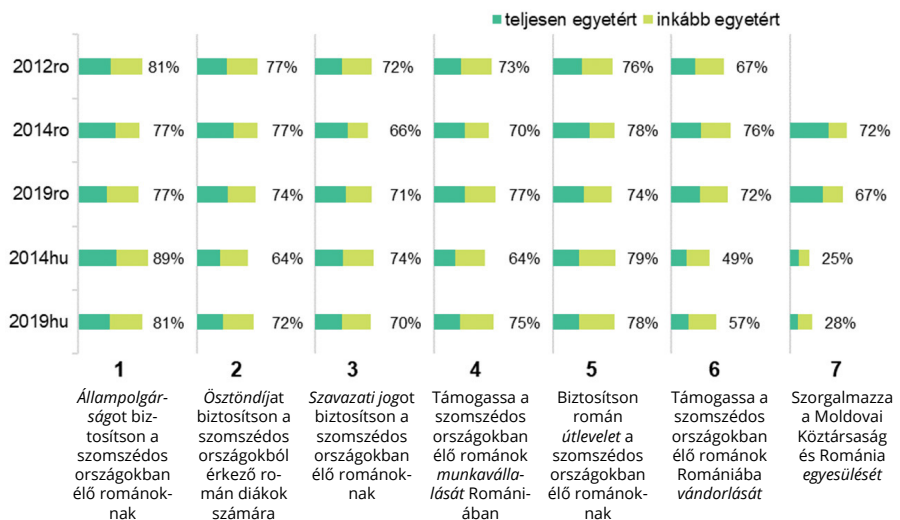
60. ábra. Magyarokkal szembeni negatívattitűd-index. 1–10 közötti skála, átlagok.
1 – leginkább elfogadó, 10 – legkevésbé elfogadó

5. A szomszédos országokban élő románokkal és a bevándorlókkal szemben táplált attitűdök

A szomszédos országokban élő románokkal kapcsolatos attitűdöket több korábbi kutatás is vizsgálta. Hét, a szomszédos országokban élő románokról szóló állítás alapján vizsgáltuk az ezen attitűdökben való elmozdulást.

61. ábra. Mennyire ért egyet a következő kijelentésekkel? A „teljes mértékben” és „inkább egyetért” válaszok aránya (K20). Kutatási év szerint. ro: Románia, hu: erdélyi magyarok

Bár kisebb változások megfigyelhetők, a legtöbb kérdésben relatív stabilitás jellemző a válaszok megoszlására. A szomszédos országokban élő románokról szóló hét felsorolt állítással a válaszadók 67% és 77% közötti aránya értett egyet. A „támogassa a szomszédos országokban élő románok munkavállalását Romániában” esetében figyelhető meg kisebb növekedés az egyetértők arányában (2012: 73%, 2014: 70%, 2019: 77%). A „szorgalmazza a Moldovai Köztársaság és Románia egyesülését” esetében kisebb csökkenés figyelhető meg (2014: 72%, 2019: 67%).

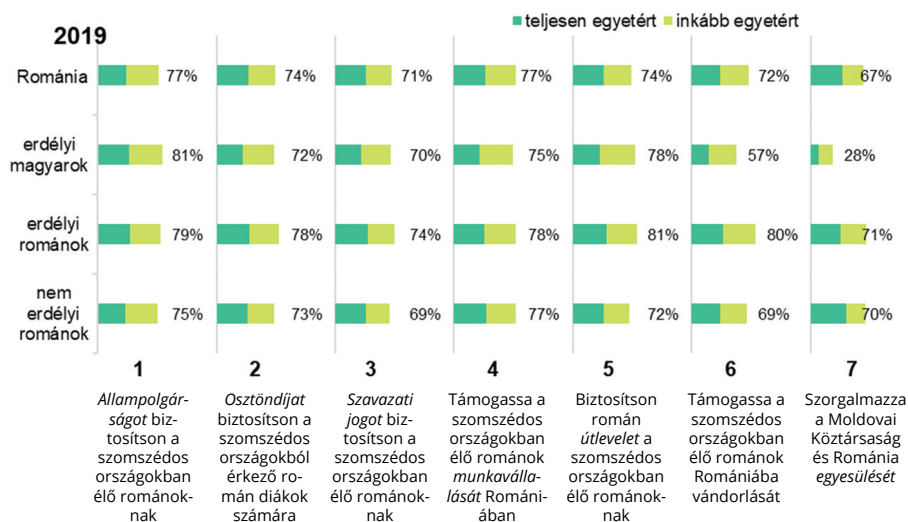
Az erdélyi magyaroknál több állítás esetében is nőtt az egyetértők aránya 2014-hez képest. Ezek a következők: „biztosítson ösztöndíjat a szomszédos országokból érkező román diákok számára”, „támogassa a szomszédos országokban élő románok munkavállalását Romániában” és „támogassa a szomszédos országokban élő románok Romániába vándorlását”.

Az erdélyi magyarok körében több, a külföldi románokat érintő elképzelés támogatottsága a románok körében mértet is meghaladja. Ezek: „biztosítson állampolgárságot a szomszédos országokban élő románoknak” és „biztosítson román útlevelet a szomszédos országokban élő románoknak”. Ez összefüggésben lehet azzal, hogy az erdélyi magyarok többségének van magyar állampolgársága és útlevele, és ezért elfogadhatónak tartják, hogy a nem romániai románok is hasonló juttatásban részesüljenek.

Másrészt az erdélyi magyarok sokkal kevésbé támogatják a szomszédos országokban élő románok Romániába vándorlását, és még kevésbé a Moldovai Köztársaság és Románia egyesülését.

A külföldön élő románok támogatása iránt az erdélyi románok is nyitottabbak, mint a nem erdélyi románok. A „biztosítson román útlevelet a szomszédos országokban élő románoknak” és a „támogassa a szomszédos országokban élő románok Romániába vándorlását” állításoknál a különbségek jelentősek az erdélyiek és a regátiak között.

62. ábra. Mennyire ért egyet a következő kijelentésekkel? (2019, régiók)
A „teljes mértékben” és „inkább egyetért” válaszok aránya (K20)

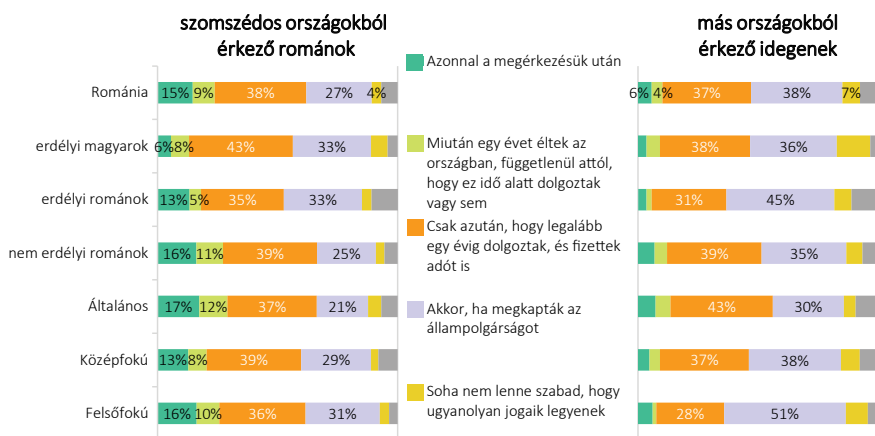

A más országokból érkezők jogainak értékelését először azon keresztül elemeztük: a válaszadók mit gondolnak arról, hogy két külföldről érkező csoport (a szomszédos országokból érkező románok és a más országokból érkező idegenek) mikortól kellene hogy megkapják ugyanazokat a jogokat a szociális juttatásokhoz és szolgáltatásokhoz, mint a már itt élő állampolgárok.

Mint várható volt, nagyobb az elfogadási arány a külföldről érkező román etnikumúakkal szemben, de a különbségek az egyéb idegenekhez képest nem annyira markánsak. A legtöbb megkérdezett mindkét csoport tagjairól úgy gondolja, hogy csak azután kellene hogy megkapják ugyanazokat a jogokat a szociális juttatásokhoz és szolgáltatásokhoz, mint a már itt élő állampolgárok, hogyha legalább egy évig dolgoztak, és fizettek adót is (38% és 37%). A szomszédos országokból érkező románoknak 7% csak akkor adná meg ezeket a jogokat, ha az érintettek már megkapták az állampolgárságot, ugyanez az arány a más országokból érkező külföldiek esetében már 38%.

A külföldiekkel szemben legengedékenyebbek a nem erdélyi románok, az erdélyi magyarok valamelyest szigorúbbak, mint az országos átlag.

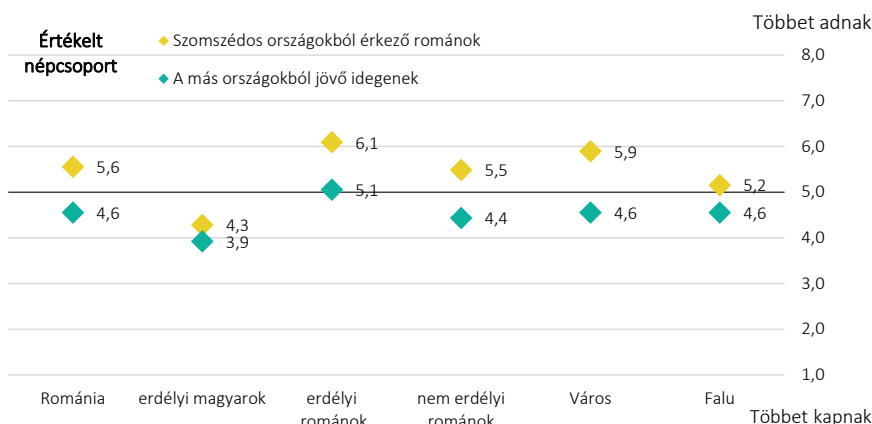
63. ábra. Mit gondol, a következő csoportok mikortól kellene hogy megkapják ugyanazokat a jogokat a szociális juttatásokhoz és szolgáltatásokhoz, mint a már itt élő állampolgárok? Régiók, nemzetiség és iskolai végzettség szerint (K21)

A következő kérdéssel azt vizsgáltuk, hogy mit gondolnak a válaszadók arról, hogy a szomszédos országokból érkező románok és a más országokból érkező idegenek többet kapnak az államtól, mint amennyivel hozzájárulnak a közös kiadásokhoz, vagy többel járulnak hozzá, mint amennyit kapnak. A pontszámok a két csoport esetében átlagosan 5,6, illetve 4,6. Ezek az értékek a korábban (a második fejezetben) tárgyalt regionális hozzájárulási-egyenleg-percepció alsó skáláján elhelyezkedő régiók (Olténia, Moldva) értékeivel vethetők össze.

Az erdélyi románok adták a legnagyobb jegyeket, hasonlóképp a városon élőkhez, ellentétben a magyarokkal és a falun élőkkel.

64. ábra. Ön szerint a következő csoportok összességében többet kapnak az államtól, mint amennyivel hozzájárulnak a közös kiadásokhoz, vagy többel járulnak hozzá, mint amennyit kapnak? Régiók, nemzetiség és településtípus szerint (K22) (átlagértékek, 0 és 10 közötti skála, „0” – sokkal többet kapnak, „10” – sokkal többel járulnak hozzá, csak érvényes válaszok, érvénytelen válaszok aránya 13–15%)

VI. Összegzés

Kutatási jelentésünk egy 2019 tavaszán lefolytatott, Románia egészére és az erdélyi magyarokra reprezentatív adatfelvételre épül. A vizsgálat során öt, egymással részlegesen összefüggő témakört jártunk körül, nevezetesen a fejlődéssel kapcsolatos elképzeléseket, a regionális identitásokat, a korrupciópercepciókat, a demokráciafelfogásokat, illetve a magyarokkal kapcsolatos attitűdöket. Az alábbiakban a legfontosabb eredményeket foglaljuk össze.

Fejlődéssel kapcsolatos elképzelések

A romániai lakosság körében nagymértékű az úgynevezett *fejlődési idealizmus* beágyazottsága. Ez olyan kulturális modell, amely szorosan kötődik azokhoz a fejlődéssel kapcsolatos Nyugat- és eurocentrikus elképzelésekhez, amelyeket (többek között) a globális elitek, illetve a nemzetközi szervezetek forgalmaznak. Ezen elképzelések szerint a fejlődés univerzális folyamat, amelynek fő fázisain minden társadalom keresztül megy. Így az egyes országokat fejlettségük alapján rangsorolni lehet, a hierarchia csúcsán lévők (elsősorban a nyugat-európai és észak-amerikai országok) pedig mintául szolgálnak a „visszamaradottak” számára. További lényeges elem a fejlődési optimizmus, vagyis az a hit, hogy a periféria és félperiféria országai számára lehetséges az utolérő modernizáció, és csatlakozhatnak a fejlett országok klubjához, mégpedig azáltal, hogy elég kitartóan és elég mélyrehatóan utánozzák az általuk megtestesített mintát. A fejlődési idealizmus harmadik komponense, hogy a fejlődés különböző dimenziói nem függetlenek egymástól, azok között ok-okozati kapcsolat van. A románok fejlődéssel kapcsolatos vélekedéseivel kapcsolatban a következőket érdemes kiemelni:

- > A fejlődési hierarchiák Nyugat-centrikussága konszenzuális, és a román társadalom számára egyre inkább Németország képezi a követendő mintát.
- > A románok saját országuk fejlettségét alulértékelik (az olyan közkezen forgó mutatókhoz viszonyítva, mint a HDI vagy az egy főre eső GDP), azonban közel sem olyan mértékben, mint a bolgárok vagy az albánok. Ez azt mutatja, hogy részlegesen el tudták kerülni a tartós kisebbségi komplexust, amit a balkanista értelmezési keret belsővé tétele szülhet.
- > Ugyanakkor (a fenti megállapítással összhangban) a román társadalmat nagyfokú fejlődési optimizmus jellemzi. A kérdezettek mintegy háromnegyede lehetségesnek tartotta, hogy az ország elérje a nyugat-európai országok fejlettségi szintjét, még ha többségük szerint erre csak a távoli jövőben kerül is sor. Az erdélyi magyarokra ez a fejlődési optimizmus jóval kevésbé jellemző, 48 százalékuk szerint nem lehetséges az, hogy Románia beérje a nyugat-európai országokat.
- > A románok számára a fejlődés legfontosabb mutatója az anyagi jólét, ugyanakkor kiemelkedően magas azok aránya is, akik szerint a korrupció alacsony szintje és a jogállamiság is fontos ahhoz, hogy egy országot fejlettnak lehessen

sen nevezni. Az etnikai és nemi kisebbségek jogegyenlősége – szemben a nemek közötti egyenlőséggel – nem jelenik meg fontos fejlődési kritériumként. Ennek azért van jelentősége, mert a fejlődési diskurzusokban elfoglalt centrális hely a jogegyenlőséget propagáló mozgalmak számára erőforrásként jelenik meg, ez az erőforrás pedig láthatóan nem áll sem a kisebbségi, sem a melegjogi mozgalmak rendelkezésére.

- > A magyarok esetében a demokratikus intézmények, illetve szabadságjogok kisebb mértékben jelennek meg a fejlődés mutatóiként. Ez (ahogy az egyéb kérdésekből kiderül) egyszerűen az autoriter megoldások iránti nagyobb fokú engedelkenységből következik.

Regionális identitások

A regionális identitások vonatkozásában szintén meghatározó szerepet játszik a fejlettségi hierarchia, amit az ország különböző részein élők relatíve egységesen ítélnek meg. Így Erdélyt, illetve a Bánságot nem pusztán az itt élők helyezik a hierarchia csúcsára, hanem azok is, akik más területeken élnek. A hierarchia alsó pozícióit tekintve ezzel szemben kevésbé jellemző a konszenzus. Az Erdélyben élők, különösen a magyarok Olténiát pozicionálják alulra, míg a Kárpátokon kívüliek számára Moldova testesíti meg a belső perifériát és az elmaradottságot. Ez azzal függ össze, hogy az erdélyiek nagyobb arányban kötődnek a „balkanista” értelmezési kerethez, ahol Olténia nem csupán az ország leginkább balkáni, hanem (ebből következően) a leginkább elmaradott területe is. A moldvaiak szintén saját magukat helyezik a fejlettségi hierarchia aljára, azonban úgy gondolják, hogy erdélyi színvonal és kulturális gazdagság tekintetében a többi régió fölött állnak.

Az esetleges regionális mozgalmak szempontjából központi szerepe van az újraelosztás kérdésének, hiszen a regionalizmus felhajtó erejét sok esetben az igazságtalannak ítélt újraelosztás fölötti felháborodás adja. Mérésünk eredményei szerint azonban csupán az erdélyi magyarok érzik úgy, hogy régiójuk egyértelműen az újraelosztás vesztese lenne (szemben a Kárpátokon túli területekkel, amelynek lakói a befizetésekhez képest nagyobb arányban részesülnek a forrás-újraelosztásból). Az erdélyi románok szerint Bukarest és Munténia is nettó befizetők, míg a Székelyföld nettó haszonélvező, vagyis az ő értelmezésük szerint a regionális újraelosztás gazdaságtana nem írható le az Erdély/Regát törésvonal mentén. Ennek ellenére az erdélyi románok többsége támogatná a decentralizációt, és jelentős azok aránya is, akik Románia föderalizálását sem elleneznék.

A pártok regionális beágyazottsága érdekes képet mutat. Miközben egyetlen romániai párt sem vállalkozik a regionális érdekek megjelenítésére, a választóknak elég határozott elképzelésük van arról, hogy a különböző pártok mely régiók érdekeit képviselik. Ez leginkább a PSD esetében mutatható ki, amit a Kárpátokon túli területek képviselőjével azonosítanak. Erdélyben a legtöbben a PNL-t említeték, azonban itt megközelítőleg sem olyan szoros az asszociáció, mint a PSD és

az Ókirályság között. Így sok erdélyi (elsősorban román) nem tudott olyan pártot mondani, amely a régió érdekeit megjelenítené.

Ezzel állhat összefüggésben, hogy Erdélyben lenne valamekkora igény egy regionális pártra. Az erdélyi románok 13 százaléka jelezte: nem tartaná kizártnak, hogy egy ilyen alakulatra szavazzon. Érdekes azonban, hogy ugyanez az arány csupán 2 százalékos egy román–magyar vegyes párt esetében (miközben egy erdélyi érdekeket megjelenítő pártban elviekben logikus lenne a magyar és román elitcsoportok közötti együttműködés). A magyar választók számára ezzel szemben a regionális alternatíva vonzereje éppen akkor növekszik, ha az egy magyar–román vegyes párt révén jelenik meg. Az erdélyi románok multietnikus párt iránti ellenszenvét azzal hoztuk összefüggésbe, hogy ők maguk is (tituláris) etnikai szavazók, miután vegyes vidékeken a *mainstream* pártok a „román érdek” védelmezőiként lépnek fel.

Korrupciópercepciók

A korrupció kérdése köré mára egy hegemon helyzetben lévő politikai meta-narratíva épült ki. Ez annak a következménye, hogy a korrupció kérdése (előbb a különböző nemzetközi szervezetek napirendjében, majd a román középosztály értékrendjében) a fejlődéssel kapcsolatos elképzelések középpontjába került.

A román társadalom a korrupció meglehetősen tág értelmezését tette magáévá. E szerint nem pusztán a „egyéni haszonszerzés érdekében történő közhatalommal való visszaélés” minősül korrupciónak, hanem a politikai partikularizmus legkülönbözőbb formái, az informális gazdasági tevékenység, illetve a hivatali inkompetencia is. A korrupció ebben a tág értelmezésében válhatott a románok többsége számára a fejlődés legfontosabb gátjává, illetve – kissé sarkított megfogalmazásban – minden rossz megtestesítőjévé.

A korrupció által leginkább érintett területeknek a képviselői intézményeket (pártok és parlament) látják az emberek, ezeket az egészségügy követi. Időbeli összehasonlításban az igazságszolgáltatás, illetve a rendőrség azok az intézmények, amelyeknek a lakosság által érzékelt korrupciós érintettsége egyértelműen csökkent, míg az egyház az az intézmény, ahol a mutató értéke növekedett.

További fontos adalék, hogy a románok többsége szerint az Európai Uniónak aktívabban részt kellene vennie a romániai korrupció elleni harcban, közbe kell avatkoznia, ha a jogállamiság, illetve a demokrácia veszélybe kerül. Ez arra utal, hogy a legtöbb román elfogadja azt az értelmezést, miszerint az EU, illetve a nemzetközi intézmények egyfajta szövetségest jelentenek a korrump helyi elitiek elleni harcban, illetve elutasítja a európai intézményi beavatkozás nemzeti szuverenitásra hivatkozó korlátozását sürgető diskurzust.

Demokráciakoncepciók

A demokráciakoncepciók vizsgálatánál egyértelműen kiütköztek a román közéletet több mint 15 éve domináló korrupcióellenes retorika nem várt mellékhatásai. Az első ilyen mellékkövetkezmény, hogy egyfajta büntetődemokrácia-felfogás terjedt el a román köztudatban. E szerint a demokrácia legfontosabb ismérvei (mondjuk a pluralitás, a képviseleti intézmények vagy az egyéni szabadságjogok helyett), hogy nincs korrupció, és hogy keményen megbüntetik a bűnözőket. Ez a demokráciafelfogás a médiában azóta is nagy teret kapó caracali gyilkossági eset¹⁶² vagy a Floreasca Kórházban történt tüzeset¹⁶³ nyomán minden bizonnyal tovább erősödött.

Egy második (a demokratikus berendezkedés szempontjából) káros mellékkövetkezmény a képviseleti intézményekbe (pártokba, kormányba, parlamentbe) vetett bizalom igen alacsony szintje. Az idősorok tanúsága szerint a politikai intézmények iránti bizalom a Traian Băsescu elnök által kezdeményezett antipolitikai és antikorrupciós populizmus felívelésével egy időben kezdte a mélyrepülését. Az is elmondható, hogy az ezek iránti bizalom alacsony szintje éles kontrasztban áll az olyan „nem politikai” intézmények iránti magas szintű bizalommal, mint a SRI vagy a DNA. A szociáldemokraták (illetve az RMDSZ) által propagált „párhuzamos állam” narratíva teljes kudarcát különösen élesen mutatja, hogy a románok többsége megbízik a SRI-ben.

A nem demokratikus döntési formákhoz való viszonyulás kapcsán egy érdekes jelenségre, az úgynevezett progresszív autoriter magatartásra figyelhetünk fel. A progresszív autoriternek nevezett csoport ugyan elutasítja a klasszikus autoriter megoldásokat (amit az erőskezü vezetőn keresztül operacionalizáltunk), de helyesli a képviseleti intézmények „nem politikai” szereplők általi kiiktatását (ezt a törvényhozás DNA általi kontrolljával operacionalizáltuk). A progresszív autoriternek robotképe a következő: középkorúak, felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, városi lakosok, az USR-Plus támogatói. Átlagon felül jellemzi őket a fejlődési optimizmus, átlagon felül bíznak az Európai Unióban, a DNA-ban és a SRI-ben, politikailag aktívak. Különösen érdekes, hogy a progresszív autoriternek számára a demokrácia deklaratív szinten igen fontos érték, és az sem igaz rájuk, hogy a korrupcióellenes harc érdekében lemondanának a szabadságjogaik egy részéről. A jelek szerint a képviseleti intézmények kiiktatását nem érzik antidemokratikusnak, ahogy azt sem gondolják, hogy a DNA romániai működése szabadságjogokat sértene.

162 A caracali gyilkos gyermeklányokat ölt meg különös kegyetlenséggel. Az eset több hónapon keresztül uralta a televíziócsatornák hírblokkjait.

163 A fővárosban lévő Floreasca kórházban műtét közben lángra kapott (majd elhunyt) egy páciens.

Magyarellenesség

A magyarok iránti attitűdök terén a korábbi kérdéssorainkat vezettük tovább, amelyek a kisebbségi jogok és a magyar nemzetpolitikai célkitűzések többségi elfogadottságára vonatkoztak. Ebben a tekintetben az alaptendenciák nem változtak, miközben a magyarokkal szembeni negatív attitűdök minden kérdés kapcsán elterjedtebbé váltak. Így a románok többsége azt is elutasítja, hogy a magyarok az anyanyelvükön tanuljanak vagy hogy megválaszthatók legyenek közfunkciókba. Ennél lényegesen nagyobb a hivatalos magyar nyelvhasználat, illetve a különálló magyar iskolák elutasítottsága, és elenyésző azon románok aránya, akik támogatnák a magyar többségű területek autonómiáját.

Kismértékben csökkent a magyar állampolgárság-politika elfogadottsága, azonban még így is többséget képeznek azok, akik nem bányák, hogy az erdélyi magyarok lakhelyük megváltoztatása nélkül megszerezhetik a magyar állampolgárságot. A románok többsége szintén elutasítja a magyar állampolgársággal rendelkezők elleni olyan ellenlépéseket, mint az állampolgárság, a szavazati jog vagy a választhatóság megvonása.

Bibliográfia

- Adamovsky, Ezekiel: Euro-Orientalism and the Making of the Concept of Eastern Europe in France, 1810–1880, *The Journal of Modern History*, 2005/3., 591–628.
- Almond, Gabriel A. – Verba, Sidney: *The civic culture: political attitudes and democracy in five nations*, Princeton, Princeton University Press, 1963.
- Andersson, Staffan – Heywood, Paul: Anti-corruption as a risk to democracy: on the unintended consequences of international anti-corruption campaigns, in Luís de Sousa – Barry Hindess – Peter Larmour: *Governments, NGOs and Anti-Corruption. The New Integrity Warriors*, London, Routledge, 2009.
- Antohi, Sorin: Habits of mind. Europe's Post-1989 Symbolic Geographies, in Vladimir Tismăneanu – Sorin Antohi (ed.): *Between Past and Future. The Revolutions of 1989 and their Aftermath*, Budapest, CEU Press, 2013, 4–56.
- Antohi, Sorin: Romanians and the Balkans. From geopolitical Bovarism to ethnic Ontology, *Transit Online*, 21. (2002)
- Bădescu, Gabriel – Sum, Paul – Uslaner, Eric M.: Civil Society Development and Democratic Values in Romania and Moldova, *East European Politics and Societies and Cultures*, 2016/2., 316–341.
- Bakk Miklós – Székely István Gergő: Egy regionalista vegyes párt esélyeiről Erdélyben, *Magyar Kisebbség*, 2012/1–2., [7]–50.
- Barnes, Samuel H. – Kaase, Max: *Mass Participation in Five Western Democracies*, Beverly Hills, Calif, Sage, 1979.
- Bauböck, Rainer (ed.): *Dual citizenship for transborder minorities? How to respond to the Hunagrain-Slovak tit-for-tat*, European University Institute Working Papers 75/2010.
- Bermeo, Nancy: On Democratic Backsliding, *Journal of Democracy*, 2016/1., 5–19.
- Bohle, Dorothee – Greskovits Béla: *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*, Ithaca, Cornell University Press, 2012.
- Boia, Lucian: *Romania: Borderland of Europe*, London, Reaktion Books; 2011.
- Borbáth Endre: When the Post-Communist Left Succeeds: The 2016 Romanian Parliamentary Election, in Brigid Laffan – Lorenzo Cicchi (ed.): *2017: Europe's Bumper Year of Elections*, European University Institute, Florence, 2018, 133–151.
- Brubaker, Rogers – Feischmidt Margit – Fox, John – Grancea, Liana: *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 2006, 231–237.
- Burean, Toma – Szócs Csongor-Ernő – Bădescu, Gabriel: The long-lasting effects of the economic crisis on political culture, *Politics in Central Europe*, 2014/1., 7–24.
- Burean, Toma – Bădescu, Gabriel: Voices of discontent: Student protest participation in Romania, *Communist and Post-Communist Studies*, 2014/3–4., 385–397;
- Cercel, Cristian: *Romania and the Quest for European Identity. Philo-Germanism without German*, New York, Routledge, 2019.

- Chandra, Kanchan: What Is Ethnic Identity? A Minimalist Definition, in Kanchan Chandra (ed.): *Constructivist Theories of Ethnic Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 2012, 51–97.
- Chiot, Daniel: *Social Change in a Peripheral Society. The Creation of a Balkan Colony*, New York, San Francisco and London, Academic Press, 1976.
- Cîrjan, Dan: Did it Ever Happen? Social Movements and the Politics of Spontaneous Consensus in Post-Socialist Romania, *LeftEast*, January 4, 2016, <http://www.criticatac.ro/lefteast/social-movements-and-politics-of-spontaneous-consensus-in-romania/> (Letöltés ideje: 2019.12.29)
- Cîrjan, Dan: The Romanian „Parallel State”: The Political Phantasies of Feeble Populism. *LeftEast*, 23 April 2018, <https://www.criticatac.ro/lefteast/the-romanian-parallel-state-the-political-phantasies-of-feeble-populism/> (Letöltés ideje: 2019. 12. 29.)
- Csánó Szabina: *Rank-Ordering Modernity. Perceptions of Global Hierarchies and Development in Hungary*. MA Thesis, Budapest, Central European University, Sociology and Anthropology Department, 2013.
- Csata István: Kiemelkedő az erdélyi önkormányzatok jövedelme, *Erdélystat* 2019, <http://statistikak.erdelystat.ro/cikkek/kiemelkedo-az-erdelyi-onkormanyzatok-jovedelme/18> (Letöltés ideje: 2019. 12. 28.)
- Csergő Zsuzsa – Regelman, Ada: Europeanization and Collective Rationality in Minority Voting, *Problems of Post-Communism*, 2017/5., 291–310.
- Csergő Zsuzsa: Kosovo and the Framing of Non-Secessionist Self-Government Claims in Romania, *Europe-Asia Studies* 2013/5., 889–911.
- Dalton, Russel: *Democratic Challenges, Democratic Choices: The Erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*, Oxford, Oxford University Press, 2004.
- Davis, Sacha: East-West Discourses in Transylvania. Transitional Erdély, German-Western Siebenbürgen or Latin-Western Ardeal?, in Maxwell Alexander (ed.): *The East-West Discourse. Symbolic Geography and Its Consequences*, Bern, Peter Lang, 2011, 127–155.
- Easton, David: A Re-assessment of the Concept of Political Support, *British Journal of Political Science* 1975/4., 435–457.
- Fukuyama, Francis: What Is Governance?, *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, 2013/3., 347–368.;
- Gorenburg, Dmitry: *Minority Ethnic Mobilization in the Russian Federation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- Gubernat, Ruxandra – Rammelt, Henry P.: Recreative Activism in Romania. How Cultural Affiliation and Lifestyle Yield Political Engagement, *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, Special Issue no. 2017/5., 143–216.
- Huntington, Samuel: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon & Schuster, 1996.

- Ieșcu-Fairclough, Isabela: Populism and the Romanian Orange Revolution: a discourse analytical perspective on the presidential election of December 2004, *Studies in Language & Capitalism*, 2007/2., 31–74.
- Iordachi, Constantin: *Redobândirea cetățeniei române. Reacquiring Romanian citizenship*, București, Curtea Veche, 2012.
- Ivanov, Kalin: The 2007 accession of Bulgaria and Romania: ritual and reality, *Global Crime*, 2010/2., 210–219.
- Keating, Michael – Loughlin, John (eds.): *The Political Economy of Regionalism*, London, Routledge, 2013.
- Kiossev, Alexander: Notes on Self-colonizing Cultures, in: Bojana Pejić – David Elliot (ed.): *After the Wall. Art and Culture in post-Communist Europe*, Stockholm, Moderna Museet, 1995, 114–128.
- Kiss Tamás: A fejlődési idealizmus és a neoliberális populizmus között. Szempontok a román professzionális középosztály antikorrupciós diskurzusának értelmezéséhez, *Kellék*, 61, 2019, 225–253.
- Kiss Tamás: *Adminisztratív tekintet. Az erdélyi magyar demográfiai diskurzus összehasonlító elemzéséhez. Az erdélyi magyar népesség statisztikai konstrukciójáról*, Kolozsvár, Kriterion, 2010.
- Kiss Tamás: Beyond the Ethnic Vote: Shifting Determinants of the Electoral Behavior of Transylvanian Hungarians, *Problems of Post Communism*, 2019/2., 133–149.
- Kiss Tamás: Escaping the „Balkanizing” Gaze? Perceptions of Global and Internal Developmental Hierarchies in Romania, *Eastern European Politics and Societies*, 2017/3., 565–595.
- Kiss Tamás: Etnikai hegemonia és transznacionalizmus? A román közvélemény viszonya az erdélyi magyar etnopolitikai célkitűzésekhez és a magyar nemzetpolitikához, *Pro Minoritate*, 2015/Tél, 3–35.
- Kiss Tamás: Mono-ethnic Transnationalism? Romanian Public Perceptions of Hungarian Ethno-political Claims and Kin-state Policies, in Bíró Annamária (ed.): *Populism, Memory and Minority Rights*, Leiden, Brill Academics, 186–233.
- Kiss Tamás – Kiss Dénes: Ethnic Parallelism: Political Program and Social Reality: An Introduction, in Kiss Tamás – Székely István Gergő – Toró Tibor – Bárdi Nándor – Horváth István: *Unequal Accommodation of Minority Rights. Hungarians in Transylvania*, Cham, Palgrave Macmillan, 2018, 227–247.
- Kiss Tamás – Székely István Gergő – Barna Gergő: Factors Affecting Turnout among Ethnic Minority Voters: The Case of Hungarians in Transylvania, *Intersections East European Journal of Society and Politics*, 2017/4., 87–119.
- Kopecky, Petr – Scherlis, Gerardo: Party Patronage in Contemporary Europe, *European Review* 2008/3., 355–371.
- Lee, Taeku: Between Social Theory and Social Science Practice: Toward a New Approach to the Survey Measurement of Race, in Abdela Rawi – Yoshiko Herrera – Alistair Johnstor – Rose McDermott (ed.): *Measuring Identity. Guide for Social Scientists*, 2009, 113–145.

- Marquette, Heather: *Corruption, Politics and Development. The Role of the World Bank*, New York, Palgrave Macmillan, 2004.
- Marquette, Heather: The World Bank's Fight against Corruption, *The Brown Journal of World Affairs* 2007/2., 27–39.
- Melegh Attila: *On the East West Slope. Globalization, Nationalism, Racism and Discourses on Central and Eastern Europe*, Budapest, Ceu Press, 2006.
- Melegh Attila – Kiss Tamás – Csánó Szabina – Young-DeMarco, Linda – Thornton, Arland: The perception of global hierarchies: South-Eastern European patterns in comparative perspectives, *Chinese Journal of Sociology*, 2016/4., 497–523.
- Molnár Gusztáv: „Az erdélyi kérdés”. *Beszélő*, 1998/3. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-erdelyi-kerdes> (Letöltés ideje: 2019. 12. 27.)
- Montgomery, Scott – Chiro, Daniel: *Four Big Ideas and How They Made the Modern World*, Princeton and Oxford, Princeton University Press, 2015, 379–418.
- Mudde, Cas – Kaltwasser, Cristóbal: *Populism: a Very Short Introduction*, New York, Oxford University Press, 2017.
- Mungiu-Pippidi, Alina: *În căutarea bunei guvernări. Cum au scăpat alte țări de corupție?* București, Polirom, 2018.
- Mungiu-Pippidi, Alina: Romania's Italian-Style Anticorruption Populism, *Journal of Democracy*, 2018/3., 104–116.
- Notestein, Frank: Population. The Long View, in Theodore W. Schultz (ed.): *Food for the World*, Chicago, University of Chicago Press, 1945.
- Olteanu, Tina – Beyerle, Shaazka: The Romanian People Versus Corruption. The Paradoxical Nexus of Protest and Adaptation, *PaCo* 2017/3.
- Polzer, Tara: *Corruption: deconstructing the World Bank discourse*, London, Development Studies Institute of London School of Economics and Political Science. Working Paper, 2001/18., 8–9.
- Profiroiu, Alina – Profiroidu, Marius – Pradeilles, Azam: Consideratii privind procesul de descentralizare in Romania, *Revista Administrație și Management Public*, 2006/7., 32–37.
- Profiroidu, Marius: Descentralizarea in Romania, *Revista Administrație și Management Public*, 2004/3., 5–9.
- Putnam, Robert D. – Leonardi, Robert – Nanetti, Raffaella: *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1993.
- Rothstein, Bo – Stolle, Dietlind: The State and Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust, *Comparative Politics*, 2008/4., 441–459.
- Said, Edward: *Orientalism*, New York, Pantheon, 1978.
- Salat Levente: A politikai közösség kérdése a többség-kisebbség viszonyának a nézőpontjából (II.), *Korunk*, 2012/2., 58–67.
- Sampson, Steven: The anti-corruption industry: From movement to institution, *Global Crime*, 2010/2., 261–278.

- Sartori, Giovanni: *Demokrácia*, Osiris, Budapest, 1999.
- Schlattner, Eginand: *Fejlesztett kakas*, Kolozsvár, Koinónia, 2006.
- Sebők Miklós: A modernizációs konszenzus mint a rendszerváltás ideológiája és közpolitikája, in Földes György – Antal Attila (szerk.): *Holtpont. Társadalomkritikai tanulmányok Magyarország elmúlt 25 évéről*, Napvilág, Budapest, 2016, 52–85.
- Shafir, Michael: From Historical to „Dialectical” Populism: The Case of Post-Communist Romania, *Canadian Slavonic Papers*, 2008/3–4, 425–470
- Snyman, Alexander: *Games of Truth in the age of Transparency: International Organizations and the Construction of Corruption*, Stellenbosch University, Faculty of Arts and Social Sciences, MA Thesis, 2017, 51–58.
- Sousa, Luis: Anti-corruption agencies: between empowerment and irrelevance, *Crime Law and Social Change*, 2010/1., 5–22.
- Stark, David – Bruszt László: *Postsocialist Pathways: Transforming Politics and Property in East Central Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998.
- Stroschein, Sherill: *Ethnic struggle, coexistence, and democratization in Eastern Europe*, Cambridge – New York, Cambridge University Press, 2012.
- Szabó Ildikó: *A pártállam gyermekei. Tanulmányok a magyar politikai szocializációról*, Budapest, Új Mandátum, 2000.
- Thornton, Arland: *Reading History Sideways: The Fallacy and Enduring Impact of the Developmental Paradigm on Family Life*, Chicago, University of Chicago Press, 2005.
- Thornton, Arland – Binstock, Georgina – Abbasi-Shavazi, Mohammad Jalal – Ghimire, Dirgha – Gjonca, Arjan – Melegh Attila – Mitchell, Colter – Moaddel, Mansoor – Xie, Yu – Yang, Li-shou – Young-DeMarco, Linda – Yount, Kathryn M.: Knowledge and Beliefs about National Development and Developmental Hierarchies: The Viewpoints of Ordinary People in Thirteen Countries, *Social Science Research*, 2012/5., 1053–1568.
- Thornton, Arland – Dorius, Shawn F. – Swindle, Jeffrey: Developmental Idealism: The Cultural Foundations of World Development Programs, *Sociology of Development*, 2015/2., 277–320.
- Thornton, Arland – Yount, Kathryn M. – Young DeMarco, Linda – Moaddel, Mansoor: Modernization, World System, and Clash of Civilization Perspectives in Lay Views of the Development-Morality Nexus in the United States and the Middle East, in Mansoor Moaddel – Michele J. Gelfand (eds.): *Values, Political Action, and Change in the Middle East and the Arab Spring*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 200–223.
- Todorova, Maria: *Imagining the Balkans*, Oxford, Oxford University Press, 1997.
- Vasi, Ion Bogdan: The fist of the working class: The social movements of Jiu Valley miners in post-socialist Romania, *East European Politics and Societies*, 2004/1., 132–157.
- Vass Ágnes: Szlovák–magyar kettős állampolgárok szlovák állampolgárság nélkül, *Magyar Kisebbség*, 2013/3–4., 129–151.

Wallerstein, Immanuel: *The Capitalist World-Economy*, Cambridge, Cambridge University Press, 1979.

Wolff, Larry: *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*, Stanford, CA, Stanford University Press, 1994.

World Bank: *Helping Countries Combat Corruption. The Role of the World Bank*, Washington DC., Poverty Reduction and Economic Management, The World Bank, Washington D.C., September 1997.

Zerilli, Filippo: Corruption and anti-corruption in local discourses and international practices in post-socialist Romania, *Human Affairs*, 23, 2013, 212–229.

Minden jog fenntartva.

Bármilyen másoláshoz, sokszorozáshoz a kiadó előzetes értesítése szükséges.

© Bálványos Intézet, 2020

© Székelyföldi Közpolitikai Intézet, 2020

© Kiss Tamás

© Csata István

© Toró Tibor

ISBN 978-973-0-31600-1

MEGVALÓSULT A MAGYAR KORMÁNY
TÁMOGATÁSÁVAL

MINISZTERELNÖKSÉG
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKARSÁG

BETHLEN GÁBOR
Alap

REGIONÁLIS BAROMÉTER 2019

**Fejlődési idealizmus, regionális identitások,
korrupciópercepció, demokráciafelfogás
és magyarellenesség Romániában**

Jelen kutatási beszámoló célja az empirikus adatok elsődleges közlése, ami az argumentatív jellegű tanulmányoknál nagyobb lehetőséget ad egy szerteágazó tematika bemutatására. Öt terület, a fejlődési idealizmus, a regionális identitások, a korrupciópercepciók, a demokráciafogalmak és az etnikumközi viszonyok kapcsolatát vizsgálja Romániában és az erdélyi magyarok körében.

Az elemzés során mindazonáltal arra törekedtünk, hogy a vizsgált jelenségeket ne csupán „mérjük”, hanem azok kontextusát, a közöttük lévő összefüggéseket is megértsük.